YARIN

AYLIK SANAT EDEBİYAT DERGİSİ
kasım '83
27
150 TL

Tarihin Yasaları ve Ya
Özgür Bireyin Tarihs
Oluşumu Üzerine F
Tarih Konusu Bilimin
Yöntemi Tarihsel Ol
Birimi Edebiyatın Ta
Edebiyatta Tarih Ta linci
Yazıcılığı ve Roman Bu rjuva
Kültürü Tarihsel Konumu tışmal
1980 Anlayışı
Türk e'sinde
Feod e Bir Say

TARİH

Ne Ağla, Ne Gül; Anla Tarih Özel Sayısı

YARIN'dan...

tarih özel sayısı

Yarın'ın bu sayısını gene kapsamlı bir özel bölümle elinize alıyorsunuz. Bu kez sunuş yazımızda, bölümün içeriğine ilişkin olarak ayrıca konuşmayı düşünmüyoruz. Her biri ayrı bir dikkatle okunmayı gerektiren dokuz ayrı yazı, kısacık sunuş yazımızda tamamlayıcı sözler söylememize yer bırakmadı. Konunun önemini ise, okurlarımız kuşkusuz biliyorlar. *Yarın* sanat ve edebiyatın dışında bir konuya ilk kez bu denli kapsamlı yer veriyor. Tarih, son sıralarda çok tartışılıyor. Kitaplar, tarih konusuyla kendini sınırlayan dergiler yayınlanıyor ve okurların da yaygın biçimde ilgisini topluyor. Ne ki, gerek yayımcıların, gerek sözkonusu dergilerin diyalektik maddeciliği önde tutma kaygısı gütmedikleri de ortada. Bizi kapsamlı bir tarih özel sayısı hazırlamaya iten de asıl olarak budur. Şu sözleri sunuş yazımız için yeterli görüyoruz: "Tarihi yapan insandır ama bunu dilediği gibi değil, içinde bulunduğu nesnel koşullara uygunluk içinde yapmak zorundadır. Öyleyse insan eylemi, tarihin yasalarının işleyebilmesi için hem gerekli hem zorunludur."

Kemal Sülker'in "Orhan Veli Gerçeği" adlı yazısı, ölüm yıldönümünde, *Orhan Veli*'nin ölümüyle ilgili kimi karanlık yanları yeniden tartışıyor. Sülker'in yazısıyla birlikte, Kasım ayı içinde yitirdiğimiz *Enver Gökçe* ve *Sevgi Soysal*'ı, toplumcu gerçekçi edebiyatımızın onurlu adları olarak, saygıyla, sevgiyle anıyoruz.

Alaattin Bilgi'nin ilgiyle karşılanan "Özgürlüğün Bedeli" yazı dizisi, bu sayımızda "Zenci Halk Türküleri" ile sürüyor. Gelecek yazımız ise, "Kölelerin İsyanı". "Barışçılığı" Begin'den sonra Walesa'ya yakıştıran Nobel ödüllerinin edebiyat ödülü İngiliz Golding'e verildi. *Gürhan Uçkan* arkadaşımız bu ödül üstüne tartışmalara değiniyor. Bu sayımızın şairi ise, Yugoslav *Vasko Popa*; *Necati Zekeriya*'nın türkçesiyle.

Okurlarımıza, yeni yayın dönemine girdiğimiz aylarla birlikte *Yarın*'ın satışının da hızla yükseldiğini duyurmak istiyoruz. Eylül, Latin Amerika Özel Sayısı'nın satışı yüzde 70 oranında bir artışla, büyük bir sıçrama gösterdi. Ekim (26) sayımızın da, geçen yılki Ekim sayımıza göre daha yüksek bir satış düzeyinde bulunduğunu şimdiden söyleyebiliriz.

Gelecek ay dergi sayfalarımızda önemli bir değişiklikle karşılaşacaksınız. Derginizin bir bölümünü, önümüzdeki dört aylık süre için bir ek'e dönüştürüyoruz. İlk ekimiz, *"ŞİLİ akıllı çocuklar için kesinlikle öznel ve fakat gerçek bir öykü"* adlı, bir kitapçık. Resimli, büyükler kadar çocukların da ilgisini çekebilecek bu kitapçık, Yarın Yayınları'nın El Kitapları Dizisi'nin 1. kitabı olarak hazırlandı. Aralık sayısını özellikle bekleyin.

Sevgiyle, dostlukla.

SAHİBİ
Sami Alptekin

SORUMLU YAZI İŞLERİ YÖNETMENİ
Semih Gümüş Acar

TEMSİLCİLİKLER
İsveç: Gürhan Uçkan, Box 38045, 100 64 Stockholm
İzmir: Cem Özer, 2030. Sk. 12/9 Karşıyaka-İzmir

ABONE KOŞULLARI
Yurtiçi/Yıllık 1000 TL.
Yurtdışı/Yıllık 40 DM.
Yurtdışı fiyatı 300 TL.

İLAN FİYATLARI
Kapak/
Tam sayfa: 30.000.- TL.
Yarım sayfa: 15.000.-TL.
Çeyrek sayfa: 8.000.-TL.
İç sayfalar/
Tam sayfa: 20.000.-TL.
Yarım sayfa: 10.000.-TL.
Çeyrek sayfa: 6.000.-TL.
Dergiye doğrudan yapılan başvurularda % 25, peşin ödemelerde % 40 indirim yapılır.

TEKNİK İŞLER
Dizgi : Norm Dizgi
Film : Renk Büro
Baskı : Teknik Basımevi
Grafik düzenleme:Yarın

YÖNETİM ADRESİ
Hanımeli Sok., 15/15
Sıhhiye-Ankara

YAZIŞMA VE HAVALE ADRESİ
Yarın, P.K.: 723 Kızılay - Ankara

YARIN

VASKO POPA

Çizgi: DAVID LEVINE

Yıldız Bakıcının Bıraktığı

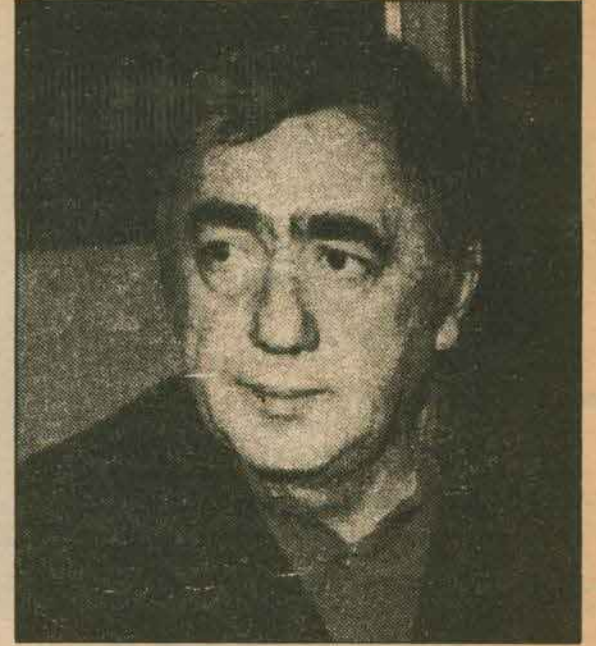
Kaldı ardında gözleri
dünyadan daha güzel
ama kimse bakmaz onlara

Beklerler sakıncalı yollar boyunca
çok ünlü kişilerden
ama kimse konuşturmaz onları

Yatarlar ölü toprakta
yaşamın kemiklerinden ağır
yetmedi eli ölümün
alıp götürsün kalıt diye

Oynatamaz kimse yerinden
onları kimse yenemez

Düşen yıldızlar eğer başlarını
yıldız bakıcının karanlığında

Türkçesi: NECATİ ZEKERİYA

Vasko Popa Yugoslavya'nın en önde gelen ozanlarından biridir. Voyvodina özerk bölgesinde, Grebenac'da doğdu (1922). 1953'te yayınlanan ilk "Kora" (Kabuk) adlı şiir betiğiyle Yugoslav eleştirmenlerinin ilgisini çekti, bu yapıt üstüne çok sayıda eleştiri yazıldı. Hem verildi, hem övüldü. Popa'nın sonuncusu "Rez" (Bıçak Yarası) olmak üzere, sekiz şiir kitabı yayınlandı. Kendine özgür şiir estetiğini, şiir sanatı anlayışını, dünya görüşünü ortaya koydu ve haklı olduğunu gösterdi. Şiir kitapları ve şiirlerinden seçmeler bugüne dek yirmi ülkede, en çok da İngiltere, Fransa, İtalya, Almanva ve İsveç'te yayınlandı. 1974'de, "İçimizdeki" adlı bir şiir kitabı Türkiye'de yayınlandı. Bu yıl kendisine "Ozan İskender Kulenoviç" ödülü verildi.

Oyundan Önce

Kırpar bir gözünü ilkin
süzer her yanını iyice
bakar çivi olmasın, olmasın hırsız mırsız
bakar olmasın kukukuşu yumurtaları

Kırpar öteki gözünü sonra
bir oturur kalkar bir
sıçrar yükseğe yükseğe
sıçrar tepeüstü

Ağırlığınca düşer ordan
düşer derin derin günlerce
batar dipsizliğine kendisinin

Hangisi paramparça olmamışsa
sapasağlam kalmışsa
durabilmişse ayakta
oyunu sürdürür o

Ayrılış

Burda değilim artık
yerimden kımıldamadım bile
ama burda değilim artık

Girsinler
arasınlar hele beni

Değirmen, kaburgaların gölgesinde
öğütür olgunlaşmış boşlukları
dumanları ucuz düşlerin
sigara tabağında tüter de
burda değilim artık

Al dalgalarda
sallanır bağlı sandal
olgunlaşmış bir çift söz
asılı kalır bulutun boğazında
burda değilim artık

Yerimden kımıldamadım bile
ama öyle uzaklardayım ki
varamazlar bana hiç

Oyundan Sonra

En sonunda o eller sarılır karına
ki gülmekten çatlamasın
oysa karnı yok

Bir el güçlükle kalkar
ki alnından soğuk terleri silsin
oysa alnı yok

Öteki el yüreğe uzanır
ki yürek çıkmasın göğsünden
oysa yüreği yok

Her iki el düşer
düşer işsiz güçsüz bağrına
oysa bağrı yok

Bir avuca yağmur yağar şimdi
ötekinden otlar biter
başka diyeceğim yok

Tarihin Yasaları ve Yapıtaşları

Alaattin Bilgi

Tarihin malzemesi, yapı taşları insan olduğu gibi, işçisi, ustası da insandır. Böyle olmakla birlikte tarih, insanların gelişigüzel ve diledikleri gibi biçim verebilecekleri bir yapı da değildir. O daha çok, tıpkı doğal olaylar gibi, insanların isteklerinden bağımsız olarak gelişen nesnel bir sürecin sonucudur. Genellikle, tarihsel olayların yinelendiğinden söz edilir, "tarih bir tekerrürdür" denir. Tarihsel olaylar, yinelenmenin bir birliği olmakla beraber, hiç bir olay bir başka olayın eşi değildir. Bir tarihsel olay iki kez olmaz. Diyelim 17 ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da görülen burjuva devrimlerinde gördüğümüz ortak yan, feodal düzenin yıkılması ve bunun yerine yeni bir düzenin, kapitalist düzenin kurulmasıdır. Bu ortak özelliklerine karşın, bu burjuva devrimlerinin her biri, gerçekleştiği ülkedeki özel koşullara bağlı olarak farklı yollar izlemiş, devrim süreci birbirine benzemeyen biçimde tamamlanmıştır. Bunun gibi, yirminci yüzyılın ilk yarısında sosyalizmi kuran ülkeler için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Öyleyse tarihsel olaylarda, birbirine benzeyen, *yinelenen* özellikler temel özellikler olduğu halde, birbirine benzemiyenler, yani, *yinelenmiyenler*, temel olmayan, sonucun belirlenmesinde önemsiz diyebileceğimiz özelliklerdir.

Şu halde, tarihsel olaylarda, bir düzenlilik, bir neden sonuç ilişkisi görüldüğüne göre, bu olayların *nesnel yasalara* uygun olarak doğup geliştiğini söyliyebiliriz. Topluma biçim veren bu yasalar, doğa yasaları kadar nesnel ve bireyin iradesi dışında işlemekle beraber, tarihin yasaları ile doğanın yasaları arasında yine de bazı farklar vardır. Doğa yasaları insan varolmadan önce de, insanın hiç bulunmadığı yerde de işlemekteydiler. İnsanoğlu ancak bu yasaları öğrendikten sonradır ki doğa üzerinde belli ölçüler içerisinde egemenlik kurabilmiştir. Toplumsal gelişme yasaları ise, her ne kadar insanın isteklerinden, düşüncelerinden bağımsız olarak işleseler de, bunlar her zaman ve her yerde insan aracılığı ile, daha doğrusu onun eylemi aracılığı ile gerçekleşirler. Tarihi yapan insandır ama bunu dilediği gibi değil, içinde bulunduğu nesnel koşullara uygunluk içinde yapmak zorundadır. Öyleyse insan eylemi, tarihin yasalarının işleyebilmesi için hem gerekli hem zorunludur.

İNSANIN TARİHTE OYNADIĞI ROL

Toplumsal gelişme, nesnel olmakla beraber insanların eylemi aracılığı ile gerçekleşen yasalar tarafından yönetildiğine göre, insanın tarihte oynadığı rol nedir acaba? İnsan, bu yasaların nesnel zorunluğuna boyun eğmek durumunda mıdır, yoksa bu zorunluluktan kendisini kurtarıp özgür olabilir mi?

Toplumun, maddi ve manevi tüm zenginliğini üreten, ilkel ve köleci toplumdan, yüksek derecede sanayileşmiş topluma geçişi kapsayan binlerce yıllık tarih sürecinde sayısız devrimleri gerçekleştiren, yıkılmaz sanılan nice düzeni yerle bir edip yerine yenisini ve daha gelişmişini kuran insanoğlunun tarihsel zorunluluğun kölesi olduğunu düşünmek elbette yanlış olur. Ama burada asıl sorun, insanın bu zorunluluğu özgürlüğe nasıl dönüştürebileceği sorunudur.

Burada ilk adım bu zorunluluğun kavranması, açıklanması olmak gerekir. Zorunluluğun anlaşılması, onun üstesinden gelinmesinin, özgür olmanın başlangıç noktası olmakla beraber yeterli değildir. Bu bilgi -zorunluluğun tanınması, bilinmesi- gerçek özgürlük için ancak ön koşuldur. Hemen bunun ardından, bu bilgiyi eyleme, zorunluluğu pratik faaliyet haline çevirme koşulu gelir.

Örneğin bir toplumsal düzenin çağını doldurduğu, geniş halk kitlelerinin gereksinmelerini karşılamaya yetmediği ve bu nedenle yıkılıp yerine yeni bir düzenin kurulmasının tarihsel bir zorunluluk olduğu kavranılınca, bu bilgi doğrultusunda eyleme geçildiği zaman eski düzenin yerini yeni bir düzen alacaktır.

Buna uygun olarak özgürlüğün tanımı şöyle yapılmıştır: ". . . özgürlük, kendimiz ve dış doğa üzerindeki egemenliğe, doğal zorunluluğun bilgisi üzerindeki bir egemenliğe dayanır..."*

Bu tanımda 'egemenlik' hiç bir zaman insanın dış dünya üzerinde, doğa üzerinde keyfi gücü anlamına gelmez. Bunun asıl anlamı, eğer zorunluluk anlaşılmıyorsa, insan doğanın kölesi, ama bu bir kez anlaşılmaya, derinden kavranmaya başlayınca, insan onun efendisidir, demektir.

Başlangıçta insan, doğanın tutsağı gibiydi. Üretim başta gelmek üzere tüm yaşamı doğa güçlerinin denetimi altındaydı. Doğayla giriştiği ölüm kalım savaşı sırasında insanoğlu doğa yasalarını ister istemez öğrenmek zorunda kaldı ve üretici güçlerdeki gelişmeyle birlikte doğanın zorunluluğundan adım adım kurtulmaya başladı. Bu gelişmeyle beraber toplumun yapısı da değişti. Zorunluluklar yerini yavaş yavaş özgürlüğe bıraktı. Burada insan, birey değil toplumun bir üyesidir ve dolayısıyla insan özgürlüğü sorunu bireysel değil toplumsal bir sorundur.

Özgürlük, nesnel zorunluluğun büsbütün ortadan kaldırılması demek değildir elbette. Nesnel zorunluluk bütünüyle hiç bir zaman ortadan kaybolmıyacak, insanın doğa üzerinde kazandığı her zafer, toplumsal yapıdaki her gelişme yeni yeni sorunları ortaya çıkartacak ve insan bir üst basamaktaki bu zorunluluklar ile de savaşacaktır.

Şu halde insan, nesnel zorunluluğun bilgisini kazanıp da, yaptıklarının bilincinde olarak davranmayı öğrendikçe gerçek özgürlüğe doğru adım adım yaklaşacaktır. İnsanın pratik eylemi sorunu, tarihin yapılmasına bilinçli, etkin ve özgürce katılması sorunu, soyut, teorik bir sorun değildir. Toplumu, insan özgür iradesiyle ve bilinçli olarak katıldığı eylemlerle ancak daha bir üst düzeye doğru değiştirebilir. Bu nedenle, toplumun her üyesinin tarihin genel akışı ve yasaları konusunda bilgi edinmesi ve bu yasalara uygun davranmanın önemini kavraması gerekir.

ÖZETLERSEK

Bütün maddi servetin yaratıcısı olan halk, aynı zamanda tarihin hem nesnesi ve hem de öznesidir. Toplumun tarihi, her şeyden önce halkın tarihidir; bu anlamda halk, tarihin *nesnesidir*. Aynı zamanda halk, tarihin yapıcısıdır, yani onun *öznesidir*. Ne var ki o, tarihi, dilediği gibi ya da keyfine göre değil, *toplumsal gelişmenin nesnel yasalarına uygun olarak yapmak zorundadır.* Bütün toplumsal değişmelerde itici kuvvet ve belirleyici güç halktır. Tarihte bütün devrimler halk tarafından gerçekleştirilmiştir. Halksız devrim olmaz. Dar bir grup tarafından yukarıdan aşağıya gerçekleştirilen devrimler de bile her zaman halktaki devrimci birikim, mevcut toplumsal kurumların artık halkın gereksinmelerine yanıt veremiyecek hale gelmiş olması, çoğu kez gözle görülmeyen etmenlerdir.

SONUÇ

Tarihin yasaları da, tıpkı doğa yasaları gibi nesnel ve bireyin iradesinden bağımsız olduğuna göre, insan ancak bu yasaları derinlemesine kavrayarak toplumu değiştirebilir. Tarih bilinci de bu demektir. Tarihi bilmek, falanca hanedanın ya da firavunun kronolojisini ezberlemek ya da irili ufaklı savaşların, akınların, göçlerin yerlerini ve zamanlarını bilmek demek değildir. Öyleyse amaç, yetişmekte olan kuşaklarda başlıyarak, tarihi ezberletmek yerine, doğru bir tarih bilincinin verilmesi olmalıdır. Halk kitlelerinin tarih bilincine ulaşmaları, kuru kuruya tarihsel olayları öğrenmenin ötesinde, daha mutlu bir toplumun kurulmasında kendi sorumlulukları, katkıları ve katılımları konusunda tam bir aydınlığa kavuşmalarını sağlıyacaktır.

Tarihin yapıcısı olan halk, bunu, dilediği gibi ya da keyfine göre değil, toplumsal gelişmenin nesnel yasalarına uygunluk içinde yapmak zorunda olduğuna göre, bu nesnel yasaların çok iyi bilinmesi ve somut toplumsal koşulların yanlışsız ve eksiksiz değerlendirilmesi dirimsel bir önem taşır. Burada en büyük tehlike, kendisini halk adına hareket etmekle görevli ve yetkili sanan, ama bu yasaları ya hiç bilmeyen ya da yanlış değerlendiren zümrelerin, toplumu daha ileri bir düzeye ulaştırayım derken, bu yanılgıları yüzünden, ulusu ve ülkeyi çok daha geri ve karanlık bir döneme itecek ortamı hazırlamalarıdır. Halksız, ama halk adına ve halk için hareket ettiğini sananların bu noktayı iyi bellemeleri ve yılların olumlu birikimini boşu boşuna harcamamaları toplumculuğun başta gelen koşullarıdır.

* Friedrich Engels, Anti-Dühring, Sol Yayınları, s.203

ÖZGÜR BİREYİN TARİHSEL OLUŞUMU ÜZERİNE

Muzaffer İlhan Erdost

Birey" kavramı, son yıllarda, dolaylı da olsa, gündeme geliverdi. Özellikle "roman"ın doğuşunun tartışıldığı alanda. Ama, bireyin, bağımlılık durumundan özgür bireye evrimi gözardı edilerek.

Burjuva ekonomi politiği, bireyin doğal olarak içersinde varolduğu topluluğuna bağımlı bulunduğu tarihsel dönemleri, burjuva toplumun ürün olan "birey"in özgür konumuyla çözümlemeye çalışmıştır. İlkel toplulukta, iki avcıdan ya da balıkçıdan birinin çalışkan ve tutumlu olduğu için zenginleşmesine karşı, ötekinin yoksulluğu açıklanmak istenirken, topluluğa bağımlı bireyin (avcının ya da balıkçının) yerine, burjuva toplumun özgür bireyini koyma, burjuva ekonomi politiğin yanılgılarından biri olmuştur.

"Roman" ile özgür bireyin oluşumu arasında tarihsel bir örtüşmenin varolduğunu gözlemleyen yazarlar, özgür bireyin tarihsel oluşumunun burjuva topluma özgü yönünü görmedikleri için de, roman üretimi ile özgür birey arasında bir özdeşlik olduğunu ileri sürerler. Oysa, sorun, "özgür birey"in oluşumuyla değil, özgür bireyin de oluşumunu hazırlayan burjuva toplumun oluşumuyla sınırlıdır. Bu nedenle de, ancak, özgür bireyin oluşumunun tarihsel koşullarıyla, roman üretiminin tarihsel koşullarının aynı toplumsal temelden kaynağını aldığı saptandığı zaman, çözümlemeler doğru bir temele dayandırılabilir.

"Tarihte ne kadar gerilere gidersek birey -ve üretici birey de- o ölçede, bir bağımlılık durumunda, daha büyük bir bütünün üyesi olarak görünür." (Karl Marx," *(Ekonomi Politiğin Eleştirisine)* Giriş", *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Ankara 1979, s. 246). Bireyin topluluğa bağımlılığı, başlangıçta aile içersinde ve daha sonra kabileyi/aşireti oluşturacak kadar genişlemiş aile içersinde ve bunu izleyen daha büyük toplum biçimlerinde doğal olarak oluşmuştur. Bireyin başlangıçta aile içersinde ve aileye bağımlılığı, bu ailenin giderek bir aşireti/kabileyi oluşturacak kadar genişlemesiyle, aşiretine/kabilesine bağımlılığına dönüşür. Kabilelerin birbirleriyle ilişkilerinden oluşacak olan yeni toplum biçimlerinde, bu bağımlılık da evrime uğrayacaktır. Bir başka deyişle, *komünal* toplum biçimlerinin ileriye doğru evrimleşmesi, birey ile topluluğu arasındaki bağımlılık ilişkilerinde *azalmaya* eşlik eder.

İlkel komünal toplumda, topluluğun üyesi, ancak bu topluluğun üyesi olduğu için, üretim araçlarının ve özellikle toprağın ortaklaşa sahibidir. Tarımsal komün aşamasında: Asya biçiminde, topluluk üyesi, topluluğun üyesi olduğu için topluluğun ortaklaşa mülkü sayılan toprağın özel tasarruf hakkına sahiptir. Antik biçimde, topluluğun özgür (egemen) üyeleri, gene topluluğun özgür üyeleri oldukları için özel toprak edinme hakkına sahiptirler. Cermen biçiminde, topluluğun üyesi oldukları için, özel toprak sahibidirler ve topluluğun ortaklaşa sahip olduğu otlak, orman ve av alanlarından yararlanırlar.

Bu, aynı zamanda, topluluğun üyesi olarak topluluğun toplumsal görevlerini üstlenmek, topluluğun aldığı kararlara uymak ve bunları uygulamak yükümlülüğünü de içerir.

Üyenin, topluluğuna bağımlılığını daha somut bir biçimde açıklayabilmek için, Şemdinli aşiretlerinde gözlemlediğimiz bazı hususları özetleyelim: Bir aşiretin üstünde aşiret reisi (ve ailesi) yer alır. Aşiretler, büyüklüklerine göre bir ya da birkaç kabileden oluşur. Kabileler, aşiretlerin bir alt birimlerini oluşturur. Aşiret reisinin içersinden çıktığı kabile, birbakıma egemen kabile olarak gözükür. Kabile reisleri (ve aileleri), kendi kabilelerinin reisleri olduğu gibi, aşireti ilgilendiren konularda söz sahibidirler. Aşiretin en alt basamağında ise, kirmanç olmaktan başka hiçbir soyluluğu bulunmayan aşiret üyesi yer alır. Aşiret üyesi, önce kendi kabile reisine ve onun üstünde aşiret reisine bağımlıdır. Bir aşirette kabile reisi (ve ailesi) herhangi bir nedenle aşiretinden ayrılır ve başka bir aşiret birliğine alınırsa, yeni alındığı aşiret içersinde "kabile reisi" olma özelliğini yitirir ve aşirete, aşiretin en alt basamağından, yani yalnızca kirmanç olarak girer.

Aşiretlerde "kan helali" denen tüzel kurum da, aşiret yapısını bağımlılık açısından açıklamaya yardım edecek özellikler taşır. Bir aşiretin üyesi, başka aşiretten birini öldürdüğü zaman, kan helali olarak, öldüren veya öldürenin ailesi, öldürülen üyenin *aşiret reisine* kan helali olarak para, toprak, hayvan, silah veya kız verir. Öldürenin kendisi kayıp ve ailesinin ödeme gücü yoksa, bunu, kabilesi reisi, yoksa aşireti reisi, öldürülenin aşiret reisine ödemek durumundadır. Kan helalinin, öldürümden zarar gören aileye değil de, aşiret reisine ödenmesi, saldırının, aşiretin birliğine yapılmış bir saldırı olarak kabul edildiğini gösterir. Ve birliğin, yaşam güvencesi kadar, onuru da, aşiret reisinin buradaki sorumluluğuyla açıklanmak gerekir.

Aşiret üyesi, ancak aşiretin üyesi olarak kaldığı sürece, aşiretin toprağında, ister kendi özel mülkü olarak görünsün, ister aşiretin ortaklaşa toprağı olsun, ekip-biçme, hayvan yetiştirme hakkına sahiptir. Aşiretinden atılan bir üyenin veya bir kabilenin toprağı elinden alındığı gibi, evi/evleri, hayvanları ve diğer mal varlıkları da elinden alınır. Bir başka deyişle, aşiretin üyesi olarak sahip olduğu haklarını, üretim araçlarını, mal varlığını, aşiretten dışlandığında yitirmiş olur.

Toplulukların ileriye, *sınıflı* topluma doğru tarihsel evrimi ise, üretici bireyin bağımlılığında bir *artışı* da birlikte getirir. Üretici güçlerin gelişmesi ve artı-ürünün üretilmeye başlanması, artı-ürünün toplumsal fon olarak birikimine de olanak sağlar. Topluluğun yönetsel, dinsel, askersel görevlerini yerine getiren kişilerin gerekli geçim nesneleri bu toplumsal fondan karşılanarak, tüm zamanlarını topluluğun işlerine ayırmasının koşulları da yaratılmış olur. Topluluğun kendi içersinde evrimleşerek sınıflaşması, üyenin topluluğa doğal bağı yanında, egemen unsurlara bağımlılığı yeni bir boyut kazanır. Topluluk birliğinin çözülmesi, üyenin toplulukla doğal bağlarını çözerken, sınıflaşmanın aldığı yeni biçimler, üretici bireyin üretim araçları sahibine bağımlılığının niteliğini de değiştirir.

Avcı topluluklarda av alanları

Kabullensin Göçebe İsrail

Dün kanatları kesilmiş bir güvercindi
Giyinmişti çok eski geleneklerden
Bağlamışlardı ölüm seslerini kulağına
Kişiliklerini dolduruyordu, gizlenmiş kin
ve lâkin geçen geçti, dün de geçti
Özgürlük fikirlerinin damarına işledi
özgürlük dolaşıyor gökyüzünde artık
ve onlar özgürlüklerinden konuşuyor,
bıraktılar inlemeyi.

Yahuda Amihai

Türkçesi: Metin Fındıkçı

Yahuda Amihai İsrailli bir ozan. Siyonizme karşı çıkışı ve Filistin halkının yasal haklarını savunmasıyla tanınıyor.

için, hayvancı topluluklarda otlaklar için, tarıma geçen topluluklarda ekilir alanlar için topluluklar arasında başlayan savaşlar, artı-ürünün üretilmesi sonucu biriktirilen zenginliklerin gaspedilmesini amaçlayan savaşlara dönüşmeye başlar. Doğal emeğin verimliliği, artı-ürün üretilebilmesinin koşullarını yarattığı için, fethedilen toplulukların, yalnızca biriktirilen zenginliklerinin ve üretim araçlarının gaspedilmesiyle kalınmaz, artı-emeğe gelecekte de el konulabilmesi anlamında, fethedilen topluluk üyeleri, canlı artı-emeğin potansiyeli oldukları için köleleştirilirler.

Topluluk üyesi, doğal olarak bağımlı bulunduğu topluluğun sahip olduğu üretim araçlarının (dolayısıyla toprağın) fethedilmiş olması sonucu, ortaklaşa sahip olduğu üretim araçlarını (dolayısıyla toprağını) yitirmiş olur; bununla da kalmaz, topluluğun çıkarıyla kendi çıkarının özdeşleşmiş bulunduğu emeği üzerindeki (ortaklaşa) mülkiyet hakkını da yitirir.

Sınıflı topluma böyle bir dönüş, egemen olanların egemenliklerindeki/özgürlüklerindeki genişlemeye, egemenlik altına alınanların bağımlılığındaki genişleme eşlik eder. Sınıflı toplum, tarihsel gelişimi içersinde, egemen sınıfın egemenliğinde/özgürlüğünde bir azalmayla, ve emekçi sınıfın bağımlılığında bir azalmayla uyumlu olarak evrimleşir.

Emek-güçünün meta haline evrimleşmesi açısından, köle, serf ve ücretli-işçiyi karşılaştırarak konumuzu örnekleyebiliriz:

Emek-gücü sahibi emekçinin, köle olarak satın alınmış olması, ya da serf olarak bağlı bulunduğu toprakla birlikte satınalınması, yani bunların kendilerinin tamamen ya da kısmen meta olmaları, onların emekgüçlerinin meta olduğu anlamına gelmez. "Emek-gücü, her zaman bir *meta* olmamıştır. Emek, her zaman ücretli-emek, yani *özgür* emek olmamıştır." (Karl Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye - Ücret, Fiyat ve kâr*, s.32.) Bu bakımdan, köle ve serfi, ücretli-emekçiden ayırmak gerekir. Köle, kendi emek-gücünü efendisine satamaz, efendisine emek-gücü ile birlikte ve bir defada satılır. Kölenin kendisi, bir efendiden bir başka efendiye geçebilen bir metadır. "*Kendisi* bir metadır, ama emek-gücü onun *kendi* metaı değildir." (Aynı yapıt, s.33) Serf ise toprağa aittir, toprağın ürünü gibi serfin emeğinin ürününü, toprağın sahibi olarak görünen feodal bey maledinir; ve yeniden-üretmek için nasıl bu ürünün gerekli bir kısmını toprağa geri vermek gerekirse, serfin yeniden-üretimi gerçekleştirmesi için, gerekli geçim nesnelerini serfe geri verme anlamında, sahibi olduğu ürünün gerekli-emek bölümünü serfe bırakır. Ne köle kendi iradesiyle efendisini, ne serf kendi iradesiyle ait olduğu toprağı ve dolayısıyla toprağın sahibini terkedebilir. Ücretli işçi, kendisini değil emek-gücünü, zamanla belirlenen süreler için satar. Efendiye göre senyörün egemenliğinde/özgürlüğünde bir azalma, köleye göre serfin bağımlılığında bir azalmaya eşlik eder ve senyöre göre kapitalistin egemenliğinde/özgürlüğünde bir azalma, serfe göre, ücretli emekçinin özgür emek-gücü satıcısı haline gelerek bağımlılığında azalmaya eşlik eder.

Burjuva toplum, özgür bireyin ortaya çıkacağı koşulları da yaratacaktır. Şu var ki, kapitalizmin şafak vakti, aynı zamanda, yerel pazarların parçalandığı, yerel birimlerin ve yerel pazarların yerini ulusal birimin ve ulusal pazarın almaya başladığı bir döneme denk düşer. Hemen her şeyin metaya dönüştüğü, ve meta değişiminin geleneksel yapıyı çözüştürerek yerel birimleri ulusal pazara bağlayarak ulusal birim içersinde bütünleştirdiği bu dönem, aynı zamanda, doğrudan üreticinin üretim koşullarından yalıtılarak, maddi üretim koşullarını sermayenin ögelerine, doğrudan emekçiyi üretim araçlarından ve toprak beyinden bağımsız serbest emek-gücü metaı satıcısı haline dönüştürdüğü dönemdir de.

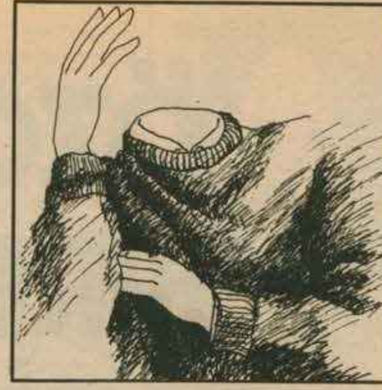
Buraya şu da eklenmeli: Burjuva siyasal düzen, özgür bireyin oluşmasının ve düşüncenin özgürleşmesinin toplumsal koşullarını yarattığı kadar, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline gelmeye başladığı ve demokratik sistemle ülkeyi yönetemediği zaman, düşünce özgürlüğünün olduğu kadar, demokratik özgürlüklerin baskı aracı olmaya da başlar.

İnsan toplumlarının tarihsel gelişimi içersinde, onların gelişmelerinin devindiricisi olan işbölümü, burjuva toplumun bağrında çeşitlenerek, bireyin "parçalanması"nın nedeni olur. Başlangıçta avcı ve çoban topluluklar arasında, daha sonra çoban ve tarımcı topluluklar arasında başlayan işbölümü, tarım ile sanayiin ayrılmasıyla devrimci bir değişime uğrar. İşbölümünün toplumsal yapıda olduğu kadar, sınai üretimde çeşitlenmesi ise, bireyin "parçalanması"nın koşullarını yaratır.

Atelyede bir işi (bir ürünü) başından sonuna kadar yapan işçinin yerini, manifaktür ve fabrika aşamalarında, giderek "bütün"ün en küçük bir parçasını ya da en küçük bir işlevini yerine getiren işçi alır. Bireyin parçalanması, onun kendi emeğinin ürününe yabancılaşmasını doğurduğu gibi, o, kendi emeğinin ürününün giderek karmaşık ve devasa boyutlarının baskısı altına çekilir.

İnsanlığın zorunluluk aleminden özgürlük alemine geçişiyle birlikte, nasıl çalışmak bir zorunluluk olmaktan yaşamın doğal bir biçimine dönüşürse, aynı biçimde, üretken birey de, kendini bütünleyecek kültür etkinliklerinden yararlanmanın, kişiliğini geliştirme ve bütünleşmenin de olanaklarına kavuşur.

Çalışma zamanı kısalmış olacağı için, birey, günün yeterli bir bölümünde, içersinde bulunduğu evreni, dünyayı, insanı ve toplumu, geçmişten geleceğe bir bütün olarak kavramanın olanağına kavuşur. İşbölümü içersinde "parçalanmış" bireyin yerini, daha da gelişmiş işbölümüne karşılık, emek ürününün niteliğinin olduğu kadar, zaman ve uzay boyutu içersinde kendi yerinin de doğru bilincine varmış ve bir bütün olarak kendini kavramış birey alır. ●

Tarih bilimi olaylarla ilgilidir, hem de olmuş olan olaylarla, hatta bu olayların en eskileriyle, belki de pek iyi bilinmeyenleriyle. Hepimizin ortak sezgimizdir bu: Geçmiş olaylar denilince tarihi, tarih denilince geçmiş olayları düşünürüz. Tarih sözkonusu olunca gözümüzün önüne değişik zamanlardan insanların değişik konuşmalarla ve değişik kılıklarla birbirlerine bir şeyler anlattıkları sahneler getiririz. Bu yüzden, geçmişin herhangi insanlarını filozofça konuşturan, en azından bildiği gibi konuşturan tiyatro yapıtları çok ilgi uyandırır. Bu yüzden herkes en soylu ya da en tumturaklı duygularını tarihe, tarihin herhangi bir dönemine ya da herhangi bir kişisine yansıtabilir. Böylece çok zaman tarih, kişisel ya da toplumsal aşağılık duygularının kolayca onarıldığı bir gizler alanı olur. Herhangi bir toplumsal sıkıntıda birinin çıkıp Fatih Sultan Mehmet'i ya da Napolyon Bonapart'ı araması sık rastlanılan bir şeydir. Giderek tarih güçsüzlerin güç aradığı bir alan olur.

Böylece oluşan ya da oluşturulan duygusal tarih kavrayışı, gerçek anlamda tarih bilincini bulandıran bir kavrayış olmakla, kitlelerin yanlış bilince ulaştırılmasında güçlü bir silah olarak kullanılır. Pekçok ülkede tarih kitapları, özellikle okullar için yani yeni gelişmekte olan kafalar için yazılmış tarih kitapları bu tür bir yanlışı sürekli işlemekle yükümlüdür. Bazı kişiler, aslını astarını pek iyi bilmedikleri, araştırma gereği de duymadıkları büyük olayları, çoktan yaşanılıp bitmiş, geçmişin derinliklerinde nesnelleşmiş önemli toplumsal ve tarihsel olayları kendi kafalarınca bildikleri gibi anlatıp tarih yaparlar. Tarih yapmak deyimi onlar için rahatça kullanılabilecek bir deyimdir ve elbette spor yapmak, afyon yapmak gibi bir şeydir. Dileklerimize göre oluşmamış bir şeyi dileklerimize göre bozmak yalancılıktan daha çok bir şeydir.

Şimdi bizim işimiz burada kötü tarihin, yanlış tarihin özelliklerini sayıp dökmek olmamalı, tersine gerçek anlamda tarihin nasıl yazılabileceğini araştırmak olmalıdır. Evet, kötü yazılmış tarihin ne olduğunu araştırmaktan çok, iyi yazılmış tarihin nasıl olabileceğini düşünmemiz gerekiyor. Ayrıca, tarih şu değildir tarih bu değildir diye olumsuzlamalarla işi geçiştirmekte bilgisizlikten içtenliksizliğe kadar çok şey bulunabilir. Oysa tarihin ne olduğunu apaçık ortaya koyabilirsek tarihin ne olmadığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu da her şeyden önce tarih nedir sorusunu sormakla ve bu soruya doğru yanıtlar aramakla olasıdır.

Tarih nedir sorusuna yanıt ararken tarih olaylarla ilgilidir deyip çıkmak elbette yeterli değil. Gemi denizle ilgilidir demek gemiyi tanımlamak olmaz ki. Sonra, ne olursa olsun, tarih kavrayışını olay kavramından ya da olaylar zinciri kavramından daha değişik bir şeye oturtmamız gerekiyor. Birbirini azçok yakından izlemiş olsa da aralarında nedensellik ilişkisi bulunmayan yani birbirinin zorunlu sonucu olmayan olayları yüreklilikle birbirine bağlı göstererek ya da en azından herhangi bir olayı, sıradan bir olayı sırf geçmişte kaldı diye tarihin konusu gibi göstererek tarihsel kurguculuğa düşmek istemiyorsak, olayları aşan bir kavrayışla olaylara bakmayı bilmeliyiz. Bunun için de tarihi araştırırken olayları değil olayların temelini oluşturan tarihsel-toplumsal yapıyı kavramaya yönelmemiz gerekir.

Tarih bir olaylar bilimi olmaktan ötede, insanların yaşamlarını yaratmalarının bilimidir. Bu yüzden tarihe yönelmek, her şeyden önce insan yaşamının gelişim evrelerine yönelmek, bu gelişim evrelerini birbirleriyle ilişkileri içinde yani dönüşüm özellikleriyle birer birer tanımaya çalışmakla olur. Dünyaya gelişinden bu yana varlığını sürdürebilmek için çeşitli gereçler yapan insan, bu gereçleri yaparken yaşam biçimlerini de yaratmış oldu. Tarih her şeyden önce bize bu yaşam biçimlerini anlatır. Tarih bu yaşam biçimlerini olaylarla örnekleyerek anlattığı, anlatabildiği ölçüde tarihtir. Tarih bilincine ulaşmak bu yaşam biçimlerinin sıralı bilgisine ulaşmakla olasıdır.

İnsanlık tarihi, basitten karmaşığa geçişin tarihidir. Tarih boyunca insanlık bir yaşam biçiminden daha üst bir yaşam biçimine geçerek ilerledi. Yaşamın karmaşıklaşması elbette her şeyden önce iktisadi ilişkilerin karmaşıklaşmasıdır, bir başka deyişle işbölümünün gelişmesidir. En eskinin pek el değmemiş basit kırlarından bugünün geniş çaplı üretim yapılan gelişmiş kentlerine kadar uzayan çizgide insanlığın bütün serüveni yazılıdır. Evet, önce kırsal yaşam vardı, en önce de avcılık ve meyva toplayıcılığı. Bu avcılık ve meyva toplayıcılığı evresini toprağa yerleşme evresi izledi. Tarımın kurulması ve böylece kırsal alanların üretim alanlarına dönüşmesiydi bu, bir anlamda da insanın edilginlikten etkinliğe geçmesiydi, basit tüketicilikten üretici-tüketici'liğe geçmesiydi.

Daha sonra kentler kuruldu ya da isterseniz kırsal alanlar biryapılı olmaktan çıktı, kentlerle parçalandı. Kır ve kent karşıtlığı -kentler kırları düşündürmüyordu artık- insan dünyasını tarım kesimiyle ticaret ve sanayi kesimi olmak üzere ikiye böldü. Kırsal alanlarla kentsel alanlar daha başlangıçta çıkarları karşıt alanlar oldular. Kentte önce ticaretle sanayi içiçeydi, kentler geliştikçe bu iki alan birbirinden ayrıldı. Bu da üretenle satanın birbirinden ayrılması demektir. Böylece işbölü-

Tarih Biliminin Konusu ve Yöntemi

Afşar Timuçin

müyle insan yaşamı ikiye üçe bölündü, sonra daha da bölündü. Bölündü, çünkü yaşamın gelişmesi işbölümünü, işbölümünün gelişmesi yaşamı geliştiriyordu. İş alanları sürekli olarak dallara bölünüyor, sonra o dallar da başka dallara bölünüyordu. Böylece emek biçimleri oluşuyor, uzmanlıklar ortaya çıkıyordu. Artık bir tüccar herhangi bir tüccar olarak değil, belli bir malın ya da belli birkaç malın tüccarı olarak seçilmekteydi.

İşbölümünün gelişmesi toplumsal çatışkıları getirdi. Koca tarih, binbir olay, binbir savaş, binbir anlaşma arasından bu çatışkılı ilişkinin evre evre, dönem dönem değişik özelliklerini duyurur. Biryapılı toplumsal düzenler hızla silinirken katlaşmış toplumsal düzenler hızla tarih sahnesine çıkıyor, çelişkisiz toplumsal yapı yerini kendi içinde çelişkili toplumsal yapıya bırakıyordu. O dönemlerin insanları insan yaşamına ve özellikle insan yaşamının gelişimine nasıl bakmış olurlarsa olsunlar, bu dönüşümle birlikte tarih, olayların, savaşların, barışların, anlaşmaların ötesinde yaşam biçimlerinin ve yaşamı yaşam yapan çatışkıların dönüşüm evrelerine göre kavranılmasının bilimi olmuştur.

Tüm değişik ve çelişik yanlarıyla tarih tek bir tarihtir, insanlığın ortak tarihidir. Yerel ve ulusal çeşitlilikler, tüm geri kalmışlık ve ileri gitmişlikler o tek tarih içinde açıklığa kavuşur. Parçalanmış bir dünya, uluslar düzeyinde ya da kıtalar düzeyinde ayrı ayrı parçalardan oluşan bir dünya, tarihi bir gerçeklikler alanı olarak değil de bir savlar alanı olarak düşünen insanların düşlerinden doğmuştur. Toplumsal yapıların bireyselleştirilmesi ulusal heyecanları öne çıkarırken tarihin doğal bütünselliğini bozar. Parçalı tarih ne yanından bakılırsa bakılsın anlaşılmaz bir tarihtir. Kısacası, tarihler yoktur, tarih vardır, bu tarih hepimizin ortak tarihimizdir, bizi çatışkılar içinde birbirimizle vareden şeydir, bir yerde bir şeyi bir başka yerde bir başka şeyi yaratırken, bazen bir toplumu bir başka toplumun üstüne salarken ayrılıklar içinde bütünseli oluşturan şeydir. Bazı toplumların insanlığın hep birlikte geçtiği evrelerden daha sessiz geçmiş olması bu toplumları tarih dışına atmamızı ya da bir başka tarihi olan toplumlar olarak görmemizi gerektirmez[1].

Avcılıkla, balıkçılıkla, hayvancılıkla, azçok tarımla geçen o dönemlerde, verimli toprakların tohum ve emek bekleyerek boydanboya uzandığı o dönemlerde işbölümü son derece sınırlıydı. Yapılan işin sınırları çok dardı çünkü. Toplumsallık en dar boyutlardaydı, aileyle sınırlıydı. En küçük toplumsal birim olan aile ya da boy, yöneticisiyle, üyeleriyle, köleleriyle üretici bir bütün oluşturmaktaydı. Başlangıçta belirsiz hatta gizli boyutlarda ortaya çıkan kölelik, gereksinmelerin artmasıyla kurumlaşmaya başladı. Savaşlar köleliğin gelişmesi için büyük bir kaynaktı. Gezen bir toplumun yerleşik bir toplumu tutsaklaştırarak yerleşik duruma geçmesiyle de kölelik yaygınlaştı. (Yunanistan'a giren Dorların Akaları tutsaklaştırmasıyla olduğu gibi.) Tarımın gelişim döneminde büyük toprak sahipleri kendilerine borçlanan küçük toprak sahiplerini borçlarına karşılık tutsaklaştırmakla köleliği daha da yaygınlaştırdılar. Ayrıca dışarıdan işçi diye parayla satın alınan insanların köle olarak toprağa yerleştirilmesi de bu işi kökleştirdi.

Kentlerin kurulması çok yerde birçok büyük ailenin ya da boyun tek bir yerleşim alanında bir araya gelmesiyle oldu. Ayrı çıkarları olan boyların çıkarlarının birleştirilmesi demekti bu. Ünlü yunan demokrasilerinin kökeninde bu yanyana gelişi istemi yatar[2]. Aile başkanları toplumsal istemi bir bütünde toplamak isterken demokratik düzenleri kurmuşlardır. Ancak bu aileler her zaman tam bir dostluk duygusuyla bir araya gelmezlerdi. Oligarşik bir yönetim düzeninin geçerli olduğu İsparta'da gittikçe gücünü yitiren ve yetkesini Ephoros'lara yani beş yöneticiye kaptıran iki kral vardı, bu iki kral düzeni iki düşman ailenin iktidara ortak edilmesiyle oluşmuştu. Bu dönemde ortak mülkiyet ortaya çıkmıştır, ortak mülkiyetin yanında kişisel mülkiyet de vardır. Gelişmiş özel mülkiyeti önce Yunanistan'da sonra Roma'da görüyoruz. Özel mülkiyet elbette daha çok Roma'da büyük boyutlara ulaşmıştı. Bu yüzden ortaya çıkan toplumsal çatışmaları düzenleyici yöneticiler gidermeye çalışmışlardır. Yunanistan'da Solon, Roma'da Licinius bu düzenleyicilere örnektir. Her ikisi de özel mülkiyeti ya da toprak mülkiyetini sınırlamışlar, daha doğrusu sınırlamaya çalışmışlardır.

Kent düzeninden ya da ulusal bütünlükler içinde tek tek kentlerin iktisadi-toplumsal birimler olarak öne çıktığı düzenden feodallik düzenine geçiş yeniden kırsal alanlara dönüşle belirgindir[3]. Feodal düzene geçişi doğru olarak anlayabilmek için Roma'nın iktisadi ve toplumsal yapısını, bu arada Roma'nın çöküş nedenlerini görmek gerekecektir. Bu yazının dar sınırları elbette buna olanak vermez. Şu kadarını söyleyelim: Eskiçağ'da üretimin sınırlı oluşu, daha doğrusu kol kuvvetine dayandığı için çokca gelişemeyişi sermaye birikimlerini sınırlı kılıyordu. Siyasal olarak Eski Dünya'nın pek büyük bir bölümüne egemen olmuş olan Roma'da para iktisadının güçlendiği dönemler olmuş, ama bunlar çok kısa sürmüştür. Roma'nın son dönemlerinde tarım da sanayi de son derece yavaşlamıştı. "Çok az üretim yapan Roma çok az da taşıma yapıyordu ve çok az satıyordu: Güneyde çöllerle, kuzeyde Barbarlarla, doğuda iktisadi açıdan geri pers uygarlığıyla karşı karşıyaydılar. Hindistan'la ve Çin'le ilişkiler yok denilecek kadar azdı. Roma dünyasında sanayi olmadığı için, ticaret yabancı bir sanayiin mallarını taşıyacak durumda değildi" (F.Lot, *Eski çağ dünyasının sonları ve Ortaçağ'ın başları).* M.Ö. III. yüzyıl roma iktisadının çöküşüyle belirgindir. Bu dönemde sınırlı üretim ve sınırlı ticaret para iktisadını ayakta tutmaya yetmemiş, insanlar yeni baştan aile iktisadına yani doğal iktisada dönmüşlerdir[4].

Evet, Ortaçağ ve onun toplumsal-iktisadi özelliklerini oluşturan feodal düzen kırsal alana dönüşle belirgindir. Feodallik Roma'nın elde ettiği geniş topraklar üzerinde kuruldu ilkin. Feodalliği oluşturan koşullar toplumda dağbaşı yasalarının egemen olmasıyla başlamıştır. Toplum parçalanıyor, patronluk düzeni gelişiyordu. Büyük toprak sahipleri yalnızca kölelerin yaşamını değil, özgür insanların yaşamını da avuçlarına almışlardı. Bu adamların kendi orduları, kendi yargı düzenleri, kendi hapisaneleri vardı. Büyük toprak sahipleri ya da senyörler *(senior)* güçlerini silah arkadaşları olan vasallerden (önce *vasus*, sonra *vasalus*) alıyorlardı. Çiftçilerden derlenmiş ve kötü silahlanmış krallık piyadeleri senyörlerin atlı askerleri karşısında tutunamaz oldular.

XI. yüzyıla kadar azçok ilkel düzeyde süren üretim ilişkileri yüzyılın başlarından sonra hızla karmaşıklaşmaya başladı. Karmaşıklaşma zanaat ve ticaret merkezleri olarak kentlerin oluşmasından kaynaklanıyordu. İktisadi etkinlik aile çapını aşmaya yüz tuttu. Hızla kurulup gelişen kentler senyörün malı sayılıyordu. Kentler geliştikçe senyörlük sorun olmaya doğru gidiyordu, çünkü senyörlük zanaata da ticarete de ciddi bir engeldi. Kent zanaatçısı kendini senyöre bağlı duymak istemiyordu. Kent senyörün korkulu düşü olmaktaydı. Kentler senyörlerle silahlı çatışmayı göze aldıkça bağımsız kentler oluşmaya başladı. En bağımsız kentler krallık topraklarında bulunan kentlerdi, krala ait topraklarda bulunan kentlerdi. Ortaçağ'ı Yeniçağ'a bağlayan yollar bu kentlerden geçmiştir. Böylece insan yeniden kente geliyordu, insanlık yeni bir döneme, üretici kent etkinlikleriyle belirgin sanayi düzenine geçiyordu.

Senyörler, serfler ve köleler düzeninden büyük sanayi düzenine geçiş, insanın kendini tarihsel bir varlık olarak sezmeye başlamasıyla, yaşamını tarihsel bir olgu olarak değerlendirmeye yönelmesiyle belirgindir. Artık insan, yeni yaşam koşulları çerçevesinde, tarihinin başlıca dönemlerine bakarak tarihselliğinin bilincine ulaşmaktadır. Buna göre geçmişini bir dönüşümler dizisi olarak sezer, dönüşümü düşünsel bir olgu olarak değil, daha doğrusu özerk diye belirleyebileceği düşünselliğin bir edimi olarak değil, gerçek yaşam koşullarının, üretimin, dağıtımın, tüketimin, çatışkının zorunlu bir sonucu olarak değerlendirir, bir ilişkiler ağının oluşturduğu yaşam biçimlerinin birbirini yaratarak ardarda sıralanması olarak görür.

İnsan kendi yaşamını hep yeniden yaratabilmek için yeni gereçler yapmış, bu yeni gereçlerle yeni yaşam biçimlerine ulaşmıştır. Çağdaş tarih bilinci taşıyan her kişinin bildiği en önemli şey yaşamın dileklerle değil maddesel etkilerle kurulduğudur. Örneğin köleliği kaldıran şey insanın insan sevgisi ya da yufka yürekliliği değil makinenin ta kendisidir. Serfliği kaldıran da tarıma ileri tekniklerin, giderek makinenin girmesidir. Zeytinden yağ çıkaran basit makineler ve o makineleri kullanan kol kuvveti ya da daha doğrusu "köle enerjisi" güçlü enerji üreten makinelerin ortaya çıkmasıyla tarihe karışmıştır. Demek ki çağdaş tarih bilinci toplumsal-tarihsel yapıyla iktisadi koşullar arasında sıkı bir bağ bulunduğu bilincidir. Buna göre düşüncenin üretimi de insanların maddi etkinlikleriyle koşullanmıştır.

En eski uygarlıklarla en yeni uygarlıkların kaba bir karşılaştırması bile tarihin ne ölçüde sürekli bir dö-

nüşümler zinciri oluşturduğunu ortaya koyar. Doğal insandan toplumsallaşmış ya da insanlaşmış insana giden yol, boy ya da aile düzeninden toplumsallaşmış toplum düzenine giden yol şematik olarak bir doğru çizgi oluşturmakla birlikte çeşitliliklerle dolu yükselen bir yoldur. Bu gelişim içinde doğaya sıkı sıkıya bağlı insanın giderek daha çok birbirine bağlandığını, kaba toplumsallık düzeninden bireyselleşmiş toplumsallık düzenine doğru ilerlediğini görürüz. Bu gelişim içinde doğal üretim araçları -bunların başlıcası her şeyden önce tarlalardır- yerlerini uygarlık araçlarına bırakmışlardır, daha doğrusu uygarlık araçlarının güçlü etkisi altına girmişlerdir, böylece insan-doğa ilişkisi yerini insan-insan ilişkisine bırakmıştır ya da insan-doğa ilişkisi insan-insan ilişkisinin tabanında kalmıştır[6].

İlk uygarlıkları kurmaya yönelen doğal insanın[7] gelişmiş bir düşünce dünyası yoktu, zaten gelişmiş düşünce gelişmiş düzende olasıdır. Bu insan en az zekayla yetinebilecek durumdaydı. Zekasını bedeniyle iş görmekte kullanıyordu yalnızca. Gelişmiş uygarlıkların insanıysa, karmaşık bir yaşam düzeni içinde çok bereketli bir düşünce dünyasına sahip oldu. Zaten ileri boyutlara ulaşmış işbölümü kafa işiyle beden işini birbirinden ayırmıştı, ayrıca malı üretenle malı tüketen arasına soyut bir ilişkiyi, para ilişkisini getirmişti. Böylece bireyden bireye ilişkiler zamanla soyut ilişkiler ya da kurumsal ilişkiler durumuna girmiştir, buna göre önceleri sınırlı durumda olan mülkiyet alabildiğine büyük boyutlara ulaşmıştır[8]

İnsan yaşamında her şey bir nöbet düzeni içinde gerçekleşir. Her kuşak kendisine verilmiş olan ya da daha doğrusu hazır bulduğu yaşam biçimini geliştirerek sürdürür ya da sürdürerek geliştirir, böylece onu değiştirir, değiştirerek yenileştirir, dönüştürür, böylece önceki biçimlerden çok ayrı hatta onları zaman zaman hiç anımsatmayan yeni yaşam biçimleri kurar. Eski koşullardan giderek -eski koşullardan koparak değil- yeni koşullar yaratmaktır bu. Eski koşullardan gitmek demek, işe varolan koşullardan başlamak demektir. Onlardan yola çıkıp onlarla hesaplaşa hesaplaşa, onlardan kökel olarak ayrı yani onların onarılmış biçimleri olmayan yeni koşullar getirmek demektir.

Tarihi dönemlere bölen ya da daha doğrusu tarihi ayrı koşulları olan ayrı dönemler dizisi olarak algılatan bu dönüşümlülükle insanlık sanayi dönemiyle birlikte tam anlamında bir tarihsel bütünleşme sürecine girmiştir. Kabaca, bireysel bilincin toplumsal bilinç içinde yer alması ya da toplumsal bilincin bireysel bilinci büyük boyutlarda kucaklaması durumudur bu. Bireyin gerçek gücü ya da gerçek düşünme gücü, gerçek bilme ve tasarlama gücü dünyayla ilişkilerinin zenginliğine bağlı olduğuna göre, dünyayla ilişkileri her gün biraz daha çeşitlilenen ya da karmaşıklaşan insan hergün biraz daha evrenselleşmekte, her gün biraz daha bütün insana kavuşmakta değil midir?

Buna göre bireysel bilinç başka bilinçlerden en yüksek düzeyde yararlanmaya yönelmektedir. Dünyanın küçülmesi olgusu diye nitelendirebileceğimiz bu olgu evrende insanların ya da bireylerin birbirlerini yaratmaları olgusudur.

Böylece insanın ortak tarihi daha da bütünselleşmeye doğru gider. Etkileşimin büyük ölçüde belirleyici olduğu bir dünyada neredeyse birbirinin izini taşımayan hiçbir şey yok gibidir. Birey artık Büyükevren'e tam anlamında bir Küçükevren olarak yerleşmiştir, daha başka bir deyişle birey evrenin küçük ama yetkin bir örneğidir[9]. Dünya böylece bütünselleşirken tarih de tüm somut çelişkileriyle bütünselleşir, daha da bütünselleşir, biryapılılık, evrensellik kazanır, daha da kazanır. Dün tarih herkesin tarihiydi, bugün daha da çok herkesin tarihidir. Bunun böyle olmasını istemeyenler de bu gerçeğin içinde yaşarlar. Bunu böyle yapan elbette üretimin büyük etkiler yaratacak özellikler kazanmış olmasıdır. Amerika'da yapılmış olan ampul şimdi dünyayı aydınlatmaktadır. Amerika'da bulunmuş olan telefon dünyanın her köşesini birbirine bağlamaktadır şimdi. Almanya'da yazılmış olan bir senfoni bugün dünyaya yeni duyuşlar, yeni düşünüşler getirmektedir. İngiltere'de geliştirilmiş olan buhar makinesi her yerde, Afrika'nın en ıssız topraklarında bile yaşamı değiştirme edimlerine katılmaktadır.

Bugün biz elbette bambaşka bir çağda, geçmiş çağlara göre daha karmaşık bir çağda, onlardan süzülüp gelen ve onların onlardan daha yetkin bir sonucu olan bir çağda yaşıyoruz. Bu çağ, bizim çağımız, elbette çok yakından tanımak zorunda olduğumuz bir çağdır. Kendimizi tanımak için, her şeyden önce onu tanımak zorundayız. Her kişi kendi çağını bambaşka bir çağ olarak algılar, daha önceki zamanlara şaşmazken kendi zamanına şaşar kalır. önceki zamanlarda şaşacak şeyler bulması gerçekte kendi zamanının şaşkını olmasındandır, çünkü kendi zamanı bir takım yeni'lerden, bir takım ilk'lerden kurulmuştur, kurulmaktadır. Bunun için her kişi kendi çağını öbür çağlar karşısında doğrulamak durumunda duyar kendini . Bunun için çağına göre öbür çağları kavramaya çalışır, ancak sonunda tüm çağlar dizisini kavrayabilmek için kendi çağının bakış açılarına göre tüm insanlığın gelişimini en başta başlayarak öğrenmek zorunda olduğunu duyar.

Bu çağ, bizim kavramak zorunda olduğumuz bu yeni'ler, bu ilk'ler toplamı, sanayi devriminin koşullamış olduğu sermaye çağıdır. Neresinden bakarsak bakalım, onda tam anlamında toplumsallaşmış olan sermayenin etkin güçlerini, yapıcı ve yıkıcı güçlerini buluruz. Daha önceki çağlarda bir türlü büyük boyutlara ulaşamayan sermaye bu çağda dev boyutlar kazanmıştır. Kocaman makinalar kocaman sermayeleri yaratırken, kocaman sermayeler de kocaman makinalar yaratmıştır. Sınırlı bir ticaretin oluşturduğu sınırlı sermayeler eski kentlerin anı defterlerinde bugüne göre cılız yaşantılar olarak yer alırken, sınır tanımayan sermaye oluşumları tüm yaşamı koşullamış, kökten etkilemiş, ona yeni biçimler getirmiştir. Sermaye ortak bir üründür artık, tüm toplumu ilgilendiren bir üründür, buna göre toplumsal bir güç ortaya koymaktadır.

Her çağ gibi bizim çağımız da sayısız özel özellikler taşır, bu özellikler saymakla bitmez özelliklerdir, çevre kirlenmesinden yeşilin korunamamasına, hava kirliliğinden çocukların oyun alanı bulamamalarına, romanın gelişmesinden operanın açmaza girmesine kadar birçok sorunu barındırır kendinde. Ama bütün bu sorunlar sonunda ancak ve ancak sermaye sorununa götürüldükleri zaman açıklık kazanabilir ve çözüm bulabilirler. Çünkü bütün bu iktisadi, toplumsal ve kültürel oluşumların temelinde ya da daha doğrusu başlangıç noktasında sermaye birikimiyle ortaya çıkan koşullar sorunu vardır. Sorun tarihsel açıdan açık ve yalındır: Çağın başlarında dokumacılığın öne çıkmasıyla dokumacılar lonca düzeninden kopmaya başladılar, sermayeci olma yolunda yeni girişimlerde bulundular, yeni ilişkilere girdiler, bunun sonucunda biriken sermaye yüzergezer duruma geldi, serfi işçiye dönüştüren güç de her şeyden önce loncalar karşısında bağımsızlaşan dokumacılığın gücü oldu.

Başlangıçtaki bu gün için çok açık ve çok yalın görünüm birden karmaşıklaşacak, ortaya çıkan nedenler ve sonuçlar yumağı bir çırpıda anlaşılamayan, bir girişimde açıklanamayan güçlükler ortaya koyacaktır. İpleri birbirinden kurtara kurtara başa ilerlerken en sonda bu sermaye olgusuyla, sermayeleşme noktasıyla karşı karşıya kalacağız, ama ipler öylesine birbirine girmiş durumdadır ki onları birbiri karşısında doğrulaya doğrulaya çağın bütünsel bilincine ulaşmak son derece güç

İlhan'la Kale Parkında

sıradan şeylerin özeli
beni Sivas'ta buluyor
örneğin bu kentin karayeli
doğduğum ilden esiyor
seninle şimdi Kale Parkında

seninle şimdi Kale Parkında
dokuz yüz ellilerde bir Ankara
taşrada kalmış ilkokul giysilerin
üç numarayla kesilmiş saçlarınla
ince boyunlu yağız çocuk
bir değil birçok çocuk
-daha kimse bilmiyor-
onur yüklü gelencik

seninle şimdi Kale Parkında
Evliya Çelebi'nin eski kalesi
kesme taştan iki sıra surları
on bin beş yüz adım çevresi
Evliya söylemez ya
zulmü tanır taşları
işte selçuklu kale
taşlar bakışıyor
moğol gözlerin kanlı
keskin hançerleriyle
işte Aksak Timur
aksamayan zulmüyle

kalmamış
zulmü tanımış o eski taşlar
aşağıda Sivas
türedi apartmanlar
seninle şimdi Kale Parkında
karaçam yeşili hava
gülüşün takılıp kalmış
salınan kavak yapraklarında

Sivas, Haziran 1982

Ragıp Gelencik

bir iştir. Buna karşılık temeldeki etkeni bir kere sezip her açıklamada papağan gibi onu anmak da çıkarlı bir iş değildir. Buna göre çağımızı belirleyen şeyler ne Hitler'ci taşkınlıktır, ne Hiroşima'nın bombalanmasıdır, ne Vietnam savaşıdır. Bunlar birer sonuçtur ancak, herbiri karşısında duygulanıpduygulanmamak bizim bileceğimiz iştir, herbiri karşısında gözyaşı dökmek de herbirini alkışlamak kadar düz bir duygusallık belirtisidir. Önemli olan nedenlere yürümek, yaratıcı sermayenin öldürücü sermaye olmaya başladığı noktaları iyi saptamak, sermayeciliği yaratan etkenlerle yok etmekte olan etkenleri birer birer ve karşılaştırmalı bir biçimde görmektir.

Görünümler ne olursa olsun en büyükbelirleyici sermayedir, en büyük belirleyici daha genel anlamda her çağda olduğu gibi bu çağda da toplumsal ve iktisadi koşullardır. Çağımızla ilgili her araştırmada şu temel olgu kendini duyuruyor: Burjuvazinin iktidara geçişi ve sermayenin belirleyici güç oluşu önceki çağlardakini çok aşan hatta o çağlardakine hiç benzemeyen yeni yaşam biçimleri getirmiştir. Bizim işimiz, tarih bilimi açısından, her zaman bu dönüşümün genel koşullarını, bu arada oluşmakta olan koşullarını saptamaktır, sonra bu saptama içinde geleceğin biçimlerini birertaslakolarak sezmeye çalışmaktır. Böylece bir nedenler merdiveniyle karşı karşıya kalırız, böylece yaşamdaki bütünlüklerin yansıları olan kavramlar boyunca ilerleye ilerleye köklü bir kavrayışa ulaşabiliriz. Örneğin sermaye kavramı belirleyici kavram da olsa kendi başına anlaşılabilecek bir kavram değildir, onu onunla doğmuş olan ya da ondan ötürü oluşmuş olan olayları karşılayan kavramlarla birlikte anlamak zorunluğu vardır.

Örneğin sermaye kavramı bizi hemen rekabet kavramına ulaştıracaktır. Artık tüm oluşumların temeline yerleşmiş olan sermayeci etkinlik büyük sermaye birikimleri getirirken biriken sermayeler arasında bir ölüm kalım yarışını da getirmiştir. Görüldüğü gibi bir kavramdan bir kavrama geçiş herhangi bir gelişigüzel arayışla değil, doğrudan doğruya yaşamın kendi zorunluluklarına göre olmaktadır. Kavramlar dizisindeki bu aşamayı nasıl daha ileriye götürebileceğimizi düşünürken, gene yaşanmışa, gerçeklere bakmak gerekecektir. Ne olmuştur? Rekabet her sınıftan bireyleri birbiri karşısında acımasız kılarken ahlak değerlerini de temelden sarsmıştır. Dehşet verici görünümlerden biri de mülkiyet dağılımı dengesinin son derece bozulmasıyla ortaya çıkan katı toplumsal ayrımlaşmadır. Bu ayrımlaşmada çalışan geniş kitleyle çalıştıran dar kitle arasında yaşamsal önemde çatışkılar kendini göstermiştir.

Tarihe bakışımızı birbirini yaratan olaylar doğrultusunda sürdürürken gözden uzak tutmamız gereken şeylerden biri de yaşamın alabildiğine evrenselleşmesiyle ortaya çıkan toplumsal, siyasal, kültürel değişimlerdir, yeni yaşama, duyma, düşünme biçimleridir. Bu evrenselleşmede elbette her zaman çok mutlu olaylarla karşılaşmadığımız da bilinmesi gereken bir noktadır. Yaşadığımız çağ sermaye birikimlerinin üretimi alabildiğine kışkırttığı, buna göre ticaretin çok büyük boyutlar kazandığı, ona da bağlı olarak taşımanın ve iletişimin akıl almaz ölçülerde büyüdüğü bir çağ oldu. Bu çağın önde gelen toplumları dünyanın öteden beri gelişme olanağı bulamamış toplumlarını bu alışveriş içinde büyük ölçüde etkileyerek köklü değişikliklere uğrattılar. Gelişme olanağı bulamamış toplumlar böylece yalıtık yaşamlarından çıkarak evrensel bağlantılara girmek zorunda kaldılar. Bu gelişim elbette gelişememiş ülkelerde kalabalıklara mutluluklar getirmedi. Dış ticaretle bağımlılanan gelişmemiş ülkeler, yapılmış malları alarak ya da almak zorunda bırakılarak gelişmekte olan sanayilerinden ya da sanayilerini geliştirme dileklerinden vazgeçmek zorunda kaldılar. Öyle ya, yapmaya çalıştıkları malların daha iyisi ve hatta daha ucuzu dışarıdan rahatça geliyordu. Büyük sanayi böylece ülkeleri birbirine kopmaz bağlarla bağladı, dar çerçeveli yerel pazarları uluslararası pazarlara dönüştürdü. Bunun karşılığında geri kalmış ülkelerin üreticileri etkinliklerini yitirirken çalışma olanağını yitiren işçileri açıkta kaldı.

Bugün bir toplumsal yapıyı, örneğin bir ülkeyi ya da bir kurumu dış ilişkilerinden ayrı bir biçimde yalıtık bir yapı olarak ele alma kolaylığını sürdürebileceğimizi düşünemeyiz. Artık her şey bütünsel ve karşılıklı ilişki içinde kavranılabilecektir. Artık Japonya'nın, Kore'nin, Almanya'nın tarihini örneğin Amerika'nın tarihinden ayrı olarak düşünmek, Hindistan'ın tarihini Büyük Britanya İmparatorluğunun tarihinden kopuk olarak ele almak, Cezayir'de Fransa'yı görmemek olanağı yoktur. Böylece her ülkenin birbiri için pazar değeri taşıdığı, özellikle geri kalmış ülkelerin barış sanayii ve savaş sanayii açısından bir tüketim alanı durumuna getirildiği bir çağda tarihsel bakış bütünsel bakışla özdeşleşiyor. Tarih bilimine yönelmenin tek amacı çağını doğru olarak kavramaksa, çağını doğru olarak kavramanın tek yolu da her oluşumu ya da her durumu tüm evrensel bağlantıları içinde görebilmektir.

Tarih bilimine yönelen kişinin dikkat edeceği başlıca noktalardan biri, çağını kavrayabilmek yolunda geçmiş çağları dönüşüm koşullarıyla çok iyi görebilmektir. Bunun için tarihsel dönemlerin birbirinden kalın duvarlarla ayrılmadığını bilmek, bilmenin ötesinde açıkseçik görebilmek gereklidir. Tüm tarihsel olgular başlangıç ve bitiş noktaları kesin belli olmayacak biçimde tarihsellikte yerlerini alırlar. Örneğin başlangıç noktası M.S. III. yüzyılın sallantıları içinde kesin olarak belirlenemeyen ve XVI. yüzyıldan sonra tarih sahnesinden çekilmeye yüz tutmakla birlikte Fransız devrimine kadar etkin kalıntılarını sürdürebilmiş olan, ayrıca bugün bile kalıntıları şurada burada azçok güçlü bir biçimde yaşayan feodallik bu kesinliksizliğe güzel bir örnektir.

Tarihi tarih yapan ve tarihi yürüten şey diyalektik çelişkidir. Bir çağdan bir çağa geçişi güçleştiren tutucu güçler vardır. Ayrıca çelişkinin dışında gibi duran durağan bir takım güçler de tarihi yavaşlatmakta büyük bir rol oynarlar. Gelişime kapalı, gelişim karşısında etkinliksiz topluluklar tarihsel dönüşümlere karşı-güçlerden daha büyük bir ağırlıkla ket vurabilirler. Yeniçağ'ın başlarında feodal orduların dağılmasıyla kentlerde oluşan serseri topluluklarını işe sürmek yöneticilerin en büyük sorunlarından biri olmuştu. Tarihi yaratan ya da şu ya da bu yönde tarihsel dönüşümlere etkide bulunan güçler birbiçim güçler olmadıkları için dönüşümler her zaman alacalı çizgilerle birbirlerinden ayrılırlar.

Bunların ötesinde tarih bilimine sağlıklı bir yönelişi gerçekleştirebilmek için olayları kendi kendinin nedeni olarak değil de çeşitli karmaşık olguların ya da etkenlerin bir sonucu olarak kavramak gerekir. Zincirleme olaylar hiçbir zaman bize bir önceki olay bir sonrakinin nedenidir ya da bir sonraki olay bir önceki olayın sonucudur gibilerden kolaycı ve şemacı çözümleri düşündürmemelidir. Ardarda gelen iki olay bir devinimin iki yüzü olabilir. Olayların nedeni toplumsal-iktisadi etkenlerdir, yaşam biçimlerinde barınan bu etkenler bir yandan yaşamı ayakta tutarken bir yandan onu dağıtırlar, bu yüzden her çağ kendi düzenini getirirken o düzeni altedecek çelişkileri de getirir. Örneğin tam mutlakyönetim oturdu derken mutlakyönetimin çelişkileri çıkar ortaya.

Buna göre olayları bilmek hatta olaylar arasındaki ilişkileri bilmek tarihi öğrenmek değildir, böyle bir şey boş bir çabadan başka bir şey değildir. Olaylar olsa olsa tarih biliminin ya da daha doğrusu bu bilimle uğraşan insanların nedenlere hatta yasalara yükselmek için dayandığı sağlam dayanaklardır. Tarih bilimcisi için olaylar birer örnekten başka bir şey değildir sonunda. Tarih bilimcisi diyalektik ilişki içinde tüm oluşumları nedenleriyle açıklamaya çalışırken sürekli olarak özellemelerde ve genellemelerde bulunur: O, olaylardan nedenlere yükselir, daha sonra nedenleri açıklamak için olayları örnek gösterir.

Bu arada karmaşık bir yapı oluşturan bilimlerin ve bilgi alanlarının tek bir tarihsel bilime götürülmesi ve onda açıklanması bize hem zorunlu hem de öncesel olarak önemli görünüyor. Buna göre bu bilimi bilimlerin temeli olarak, bilimlerin bilimi olarak değerlendirebiliriz. Nasıl herhangi bir şeyin geçmişini ona yakın olan şeylerin geçmişiyle birlikte içeren daha genel bir geçmiş varsa, en azından mantıksal olarak olmak zorundaysa, bütün bilimlerin genel anlatımı olan, bir yandan insan yaşamını tümüyle sarıp açıklarken bilimleri de konularıyla ve yöntemleriyle genel olarak kavrayan bir tarih bilimi vardır. Bu tarih biliminin tek görevi insanı bütün boyutlarıyla ve en genel görünümleri içinde doğru olarak kavramaktır.

Kaba anlamda tarih olaylardan oluşur, buna karşılık tarih bilimi bu olayların üretim süreçlerinin gelişimlerine göre anlaşılmasına ve açıklanmasına dayanır. Bu da toprağa sıkıca basmak, gerçekliğin somut bilgisi dışında herhangi bir bilgiyi ya da bir kurguyu bilgi diye almamak özeninde kendini gösterir. İnsan için tek güvenilir düşünce tüm tarihselliği içinde somut gerçeklikten gelen düşüncedir. Düşüncenin de bir gerçeklik olduğu, gerçeklikten gelen düşüncenin dünyayı dönüştürmek edimlerine katıldığı elbette doğrudur, buna karşılık yaşamı aşan bir düşünce yoktur, böyle bir düşünce kurgudan başka bir şey değildir. Dünyada dönüşümleri sağlayan tek güç üreterek düşünen, düşünerek üreten insandır.

Tarih bir indirgenemez gerçeklikler alanıdır, tarih bilimi de gerçekliğin anlatımı olan temel doğrularla örülmüştür. Tarih maddeyse, tarih bilimi onun bilincidir: Onda insanın gelişimi en doğru biçimde açıklanmıştır. Öyleyse tarih bilimi düşünen ve eylemde bulunan insan için ilk çıkış yeri ve son başvuru alanıdır.

●

1 Bazı batılı yazarlar, dünyayı anlaşılmaz bir biçimde ikiye bölerek, Doğu'nun tarihini Batı'nın tarihinden ayırmak isterler. Ulusculuğa benzer bir kıtacılık anlayışıdır bu, bizce tarih bilimine ters düşen bir anlayıştır. Örneğin Arnold J. Toynbee'nin **A Study of History**'sinde şu satırları okuruz: "...'modern zamanlar' diye adlandırılan dönemde bizim Batı'mızın savaşlarla ilgili tarihi, bir yatışma dönemiyle birbirinden ayrılan iki karışıklık döneminde açıklığa kavuşur, bu iki dönem öte yandan düşmanlık konularıyla ya da hiç değilse bunlarla ilgili savlarla birbirinden ayrılır. Bu karışıklıklardan birincisi XVI. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar sürmüş olan din savaşlarıyla belirgindir. İkincisi XVIII. yüzyılda başlayan ve XX. yüzyılın felaketini oluşturan ulusal savaşlardır." Oysa tarihte hiç bir zaman Doğu'yla Batı arasında kopukluk olmamıştır, tersine en eski zamanlardan beri olaylar dünyayı ikiye bölünmüş duyamayacağımız biçimde bir bütünsellikte gelişmiştir. (Bir yerde patlak veren bir olayın birbaşka yerde ya da her yerde hemen etkisini gösterebileceğini düşünemeyiz.) Ortaçağ'ın en önemli olgularından biri olan Haçlı Seferleri de, Yeniçağ'ın en önemli olgularından biri olan Hitler'ci taşma da Batı'nın sınırları içinde kalmış olaylar değildir. Kaldı ki en küçük bir olay bile alttan alta dalga dalga yayılarak en uzak yerlerde etkisini gösterebilir.

2 Batılı yazarların çoğu yunan demokrasilerinin önemini abartırlar, onu neredeyse insanın bir daha ulaşamayacağı bir değer olarak gösterirler. Bu biraz da eski Yunanistan'da ortaya çıkmış olan değerlerin abartılmasından gelir. Yunan mitolojisini her bilginin kaynağı sayma eğilimi henüz yaşamaktadır, ayrıca yunan uygarlığının Doğu uygarlıklarından ne ölçüde yararlanmış olduğunu görmek istemeyenler bugün de o ünlü "yunan mucizesi"ne inanmaktadırlar. Yunan kentlerinde karşımıza çıkan demokrasilerin tümü köle düzeni üzerine temellenmiştir. Köleliğin varolduğu yerde elbette demokrasiden sözedilemez. Ayrıca bu kentlerde yurttaşlar siyasal hakları olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayrılırlardı. Siyasal hakları olmayanların yaşayış biçimi hemen hemen kölelerinkine denkti. Yunanistan'

da dilenciliğin ilkeli kurallı bir meslek olduğu bilinir. (Roma dilencileri de Birinci Dünya Savaşı'na kadar ünlerini korumuşlardır.) Yunan kentlerinde soylularla soylu olmayanların siyasal çekişmesi çok zaman demokrasiyi silecek boyutlara ulaşmıştır. Gerçek anlamda demokrasiden çok oligarşik düzenlere yakın olan bu demokrasilerin ancak güçlü önderlerce ayakta tutulabilmeleri ve yerlerini çabucak tiranlıklara bırakabilmeleri bundandır.

3 Eskiçağ'da kentlerin öne çıkışı ulusal bütünlüklerin olmadığını göstermez. Kentin en önemli toplumsal birim oluşu ticaretin ve sömürgeciliğin gelişmesiyle ilgilidir. Bir ülke içinde kentler apayrı iktisadi ve toplumsal özellikler, hatta apayrı inanç özellikleri gösterirken gene de birçok bakımdan ortak davranış biçimlerine sahiptiler. Örneğin bir Atina'lı bir Thebai'liyi biraz barbar da saysa, zamanla Atina ve İsparta birbirinin can düşmanı da olmuş olsa bu kentleri temelde birleştiren nice özellik vardır. Bu özellikler onları sonunda Persler karşısında bir bütün olmaya götürmüştür. Ayrıca Eskiçağ'ın tüm toplumları tüccar toplumlar değillerdi. Bazı toplumlarda (Mısır, Hitit) bir kent parçalanmışlığı dönemini bir siyasal bütünleşmişlik dönemi izlemiştir. Bazı toplumlarda da tarım ticaretin önüne geçtiğinden toprak soylularının da desteğiyle güçlü merkeziyetçi düzenler kurulmuştur (Pers, Makedonya). Bu arada tarihte ulusallık bilincinin XVI. yüzyıldan sonra başladığını, bu bilincin kökenini ta Yüz Yıl Savaşları'na kadar indirebileceğimizi, daha da geriye gidemeyeceğimizi biliyoruz.

4 Bazı toplumlar, örneğin sömürgeleştirme döneminde yunan toplumu (M.Ö. VII.-VI. yüzyıl), daha sonra Kartaca toplumu elde ettiği topraklarda ticaret merkezleri kurmayı öncelikle önemli saymışlardır. Romalılar asker olmayı tüccar olmaya yeğ tuttuklarından ya da daha doğrusu tüccarlığı beceremediklerinden bu gibi ticaret merkezleri kurmakta eksik kalmışlardır. Onlar için toprak her şeyden önce bir ganimet kaynağıydı, sonra da bir tarım alanı. Bir toprak yalnız elde edildiğinde ganimet verir, sonra sıkıntı getirmeye başlar. Bir toprağı korumak onu elde etmekten zordur. Uçları kağıt helvası gibi çıtır çıtır yenen Roma ganimetleri tüketmiş bir Romaydı. İmparator-filozof Marcus Aurelius'un hemen bütün ömrünü cephede geçirdiği bilinir. Asker Roma, tüccar Kartaca karşısında akıl almaz güçlüklere uğramıştır. Roma askerce çarpışarak kazandığı onca toprağı askerce çarpışarak geri verirken iktisadi düzenini de tam tamına çıkmaza sokuyordu.

5 Tarih bilimini tarih felsefesiyle karıştırmamak gerekir. Tarih bilimi insanlığın geçmişi üzerine en genel araştırmayken tarih felsefesi tarihin ya da tarih biliminin ne olup ne olmadığıyla ilgili olarak felsefe düzeyinde bir araştırmadır, belki de burada bizim yapmak istediğimiz şeydir. Tarih felsefesi tarihten ne anladığımıza kendimize sormaya başladığımız noktada başlar. Biri çıkıp "tarih hiçbir biçimde insan yaşamıyla ilgili genellemelere yönelmez, onu toplumbilimle karıştırmamak gerekir, olaylar araştırmasının ötesinde bir tarih araştırması yoktur" dediği zaman da tarih felsefesi yapmış olur. "Peloponnessos birliğini ve Attika–Delos deniz birliğini kurmuş olan kentlerin iktisadi-toplumsal özelliklerine bakarak Peloponnessos savaşlarını tarım-ticaret karşıtlığının belirleyici bir örneği sayabilir miyiz?" sorusu tarih bilimiyle, "tarih bilimi bütün özel tarihleri kapsarken onların çalışma alanlarıyla ne ölçüde ilgili olabilir" sorusu tarih felsefesiyle ilgilidir.

6 İnsanın doğadan kopması ya da doğallığını yitirmesi anlamına gelmez bu. Tersine, insanın doğallığı üzerine insanlığını kurması, doğal dünyayı insanlaştırmaya yönelmesi anlamına gelir. İnsan kendi varlığında doğayı dönüştürmeye çabalarken de doğallığından ötürü insandır, doğallığına karşı insan değildir.

7 Doğal insan sözü bir değerlendirmeyle ilgi değil, niteliksel bir belirlemeyle ilgilidir. Yoksa insan her çağında saygın bir çabayı gerçekleştirdi. Kaldı ki doğal insanın doğal insan olabilmek için, türüne ulaşabilmek için verdiği doğal savaşım büyük savaşımdır. Maymundan insana kadarki gelişimde oluşan ara türleri düşünürsek bu serüvenin büyüklüğü kendiliğinden ortaya çıkar. Ayrıca, insanın insan olarak tarih sahnesine çıktığı zamanlar dünyanın belki de en soğuk zamanlarıydı: Bundan yaklaşık altı yüz bin yıl önce insan dünyaya geldiğinde dünya silme buzul kaplıydı. Ayrıca, toprak bugünkü biçimini almamıştı daha: Bugün Büyük Britanya diye adlandırdığımız ada Kıta'ya bağlıydı ve Thames ırmağı Rhin'e kavuşuyordu, yer kabuğu kırılmalara uğramakta, yeni tepeler, yeni faylar oluşmaktaydı.

8 Yüzyüze ilişkiden kurumsal ilişkiye, somut ilişkiden soyut ilişkiye geçiş, ilkelden gelişmişe geçişin başlıca belirleyenidir. Gelişmiş insan kurumlarla karşı karşıya olan insandır ya da daha doğrusu kurumlaşmış insandır. Bu insan çalgı öğrenmek için falanca kişiye değil konservatuara gider, komşusunu yaraladığında kadı Mehmet efendinin karşısına değil hangi kişilerden oluştuğunu bilmediği, bilse de önemsemeyeceği bir adalet insanları topluluğunun karşısına çıkarılır. Onun bu toplulukta Kamil beyin değil de Kazım beyin bulunmasını istemesi uygar topluma ters düşen ilkel ilişkilere, diyelim rüşvet ilişkisiyle ilgilidir.

9 Bilinçlenme olgusu elbette birbiçim bir olgu değildir. Bir toplumda bireylerin aynı ölçüde ya da aynı yönde bilinçlenmesi beklenemez. Bilincin ölçüsü ve yönü birey açısından bir ilgi ya da eğilim konusudur. Belli bir zaman içinde her toplumun aynı bilinç düzeyinde olması da beklenemez. Toplumların yaşam biçimleri bilinçlenmelerinin niteliğini belirler. Toplumsal düzeyde de bireysel düzeyde de bir **gerçek bilinç ve olası bilinç** ayrımı sözkonusudur. Bunu iki ayrı bilinç biçimi olarak değil bilincin iki ayrı yöneliş biçimi olarak anlamak gerekir. Gerçek bilinç, toplumda ve bireyde yaşamın somut bilgisine karşılıktır ve buna göre elbette tarihsellikle koşullanmıştır, yani her gerçek bilinç çağının ufuklarıyla çevrili bilinçtir. XVII. yüzyılın en bilgili adamı bile ışık elde etmenin ancak bir şeyi yakmakla olası olacağını düşünürdü, başka türlüsünü düşünemezdi. Bugün hemen hiç okumamış bir adam bile "ampul yandı" demektedir, ampulun bozulduğunu, kullanılmaz olduğunu anlatmak için. Leibniz'den bu yana, yani XVII. yüzyıldan bu yana bilgi dünyamız olanla ilgili olduğu kadar olası olanla da ilgilidir. Buna göre bilmek biriktirmek değil, bir birikime göre yaratma gücü kazanmaktır. Zaten olanla ilgili yetkin bilgimiz bizi olasıya, varolan ufkun ötesine açacaktır. Bu da bize dünyayı değiştirmek için gereken öngörüyü sağlayacaktır. Demek ki, gerçek bilinç olası bilincin temelini kurarken, olası bilinç gerçek bilinci olacak olana doğru açar.

İdealist öğretiler bilimin atılımlarını izliyor gibidir. Bilim, deneysel verilerin gerçekliğe yaklaşımını amaçlıyan bir mantıksal düzenleniş demektir.[1] İdealist sistemler ise, aklı gerçekliğin yerine koyarak, mantıksal düzenlenişin dayandığı *deneyseli* çarpıtıp, hem aklı hem gerçekliği yabancılaştırırlar. Yabancılaşmış hukuk görüşü bu yolla gerçeğin yerine konmak istenir. Gene bu yolla şimdilerde Yapısalcılık, Pragmatizm, Yorumbilim vb. tarihsel yöntemi hedef almaktadırlar. Gerçekliğin birer parçası oldukları halde, bir yandan *psişik yaşantı* bir yandan *amaçlılık* gerçekliğin bütününe ikame edilmek istenmektedir.

Yabancılaşmış bilincin ilk büyük ürpertisi Antik Yunan'ın Doğa Filozofları'ndan olmuştur. Bu filozoflar, üzerinde *düşünülen nesne* olarak *doğa*'yı seçmişlerdir. Kendileri de birer ontoloji kurmalarına karşın, bu seçiş, yabancılaşmış düşüncenin kuramsal alt yapısı olan *ontoloji*'yi tehdid ediyordu. Nitekim eşsiz Demokritos'un *bağıntı kuramı* hemen ardından sürmekte gecikmedi. Böyle olunca Platon ve Aristoteles'in sistemleri gerçekliğin karşısına dikiliverdiler. Bu iki büyük sistem, rasyonalist bilgi kuramını geliştiren birer büyük ontoloji'dir. İlginçtir ki, kendilerinden önceki felsefel yazın ancak parçalar olarak bugüne ulaşmıştır ama Platon ve Aristoteles'inkiler olduğu gibi korunmuştur. Platon oligarşinin, Aristoteles monarşinin ideologu idiler.

Düşünceye vurulan boyunduruğun teknik bir yapısı vardır. Bu boyunduruğun bulunması, denebilir ki, *bütünlük ne anlama gelmelidir* gibi bir sorudan kaynaklanıyor. Bütünlük anlayışı Antik düşüncede *töz* ve tözün gerçekleşmesi biçiminde ortaya çıktı. Töz kavramı ontolojilerin temelidir. Ama gerçekliğin elinden kurtulamamıştır. Çünkü Antik Yunan'da töz hem maddi alınmıştır hem de onda tarih kavramı içkindir. İçkindir, şöyle ki: Töz bir tanımdır ama süreçle gerçekleşir. Asıl iyisi Demokritos'un bağıntı kuramıdır. Bu kuram hem tözü dışlıyor hem de mevcud gerçekliğin bütünlüğünü veren örgünün bağıntılarındaki kuralları (ilkeleri) araştırıyor. Ve böylece bugünkü yöntembilimin habercisidir. Galilei Galileo, bugünkü fizikbilim anlayışımızı kurarken buraya dikkatle bakacaktır. Bu anlayışta bütünlük, olgusalın bağıntılarında karşılık bulabilen bir örgü'dür.

Bunun karşısında bir şey olarak, Elea'lıların yaptığı gibi bütünlük kuralını mantıksal almak da var. Ama böyle olunca sentaktik kural, semantiğe ikame edilmiş olur. Nihilist düşünceyi bu eğilim yaratmıştır. Elea, gerçekliği konuştuğunu söylüyor ama gerçekliğin yapısını bir mantıksal kural olarak sunuyordu. Oysa mantık bir ifade'dir ve böylece Elea'lı, ifade'yi, ifade edilen'e ikame ediyor. Bunun üzerine "o halde içerik hiç bir zaman varolamaz" diyenler çıkmıştır. O zamanın deyimi ile "madem ki zaman, mekan ve hareket yoktur, o halde, varlık da yoktur" denmiştir. Demek ki mantıksal olan, mevcud gerçekliğin yapısı olarak alınırsa, bütünsellik salt dilsel'dir. Yani tarih dile indirgenmiştir. Önay Sözer'in Yorumbilim (anlayan tarih) dediği bundan başka birşey değil.

Bütünsellik için herkesin anlaşabileceği bir tanım verilebilir: Ögeler arası ilişkilerin bir kurala bağlanması. Ama iş bundan sonra çatallaşıyor: Böylece belirlenen bütünün semantik ırası ne olacak.

Binlerce yıldır tartışılıp duran budur. Çünkü Aristoteles'te, gerçeklikte mevcud ilişki biçiminin ne gerçekleşmiş olgusallığın Mantıksal kural tarafından iç edilmesi eğilimi ortaya çıktı.[2] Tarihsel oluşum örtüldü. Hangi toplum biçimi ele alınırsa alınsın, Aristoteles'ci yöntem, tarihin mevcud biçimini mutlaklaştırır. 2500 yıl sonra dahi her taşın altından Aristoteles çıkmaktadır.

Aristoteles bunu nasıl yaptı. Bir yandan kendisinin kategoriler kuramını acuna ikame etti. Bu kuram düşünüşü otomatize eden kavramları içerir. Kavramlar, olguları toplayıcıdırlar. Kategori olarak seçilmiş kavramlar geniş ve oylumlu bir olgusal alanın kavranmışlığını belirlemeye koşuludurlar. Düşünce böylece bir işlem niteliği kazanır ve ekonomikleşir: Otomatisyon budur. İfadenin sağlıklı olmasını da denetler. Ama, kategorilerin olguları toplayıcı oldukları hiç bir zaman unutulmamalıdır. Kavramların ülkesi gerçekliğini kendisinden almaz ve otomatisyon da zihinsel bir olgududur. Kategoriler, bağlaşık oldukları gerçeklikten yalıtılarak, olgusalın yerine geçirildiği an; zihin gerçekliği, mutlak göreliyi, mantık süreci, apriori apesteriori'yi, ifade ifade edileni, söyleyen söyleneni, işlem olgusal gidişi siler süpürür.

İşlem, düşüncenin ekonomikleşmesidir ve yetkinleşmesi otomatisyonu verir ama bu asla olgusal işleyişin kendisi değildir. Kendisi bilindiği zaman, sentaktik ilişki, semantik ilişkiye ikame edilmiş oluyor.

Aristoteles, düşünce ile dil özdeştir demekten çekinmedi. Özdeşlik Aristoteles düşüncesinin biricik kuralı. Bir yandan da doğada gözlenir verileri, sınıf alt sınıf esasında tek bir mantıksal sınıfa indirgedi. Dönüştürdü. Ki bu da bir dildir ve bunu da acuna ikame etti. Dil, düşünce ve gerçeklik özdeştir demekten de çekinmedi. Özdeşlik Mantık terimidir ve mantık da dildir.

Böylece bütünsellik ilkesi dilsel bir tanım oldu. Çünkü özdeşliğin semantik kökeni ölçülebilir değildir. Birimleştirilemez. Artık Aristo-

TARİHSEL OLAY BİRİMİ

Veysel Öngören

teles, olgusaldan ne denli söz ederse etsin ve kimi alanlarda bilgin düzeyine de yükselsin olgusal içeriğin belirleyici gücünü yadsımış, silmiştir. Dünya Mantık kuramının elinde, umarsız çırpınan bir kuş kanadıdır. Söz buraya geldikten sonra, bu ayrıcasız biricikliğin, toplumsal yetkeler elinde tartışmasız bir egemenlik hakkına dönüşmesini görmek zor değildir.

Aristoteles'in bu konuda bir özelliği daha var. O, kendinden önceki bilgiyi tek bir öğretide sistemleştirmeyi denemiştir. 2500 yıldır her taşın altından çıkışı bundandır. Sisteminde içkin olan, Antik Yunan'ın bize kazandırdığı problem bilincinden ötürüdür. Aristoteles'in kendi *lojisizmine*, bu bilinci bir ön haber olarak seçtiği göz önüne alınırsa, onun bütünlük anlayışının nasıl bir felaket olduğu anlaşılır. Bu, aynı zamanda onun, tarihsel olan'ı dışarı atma biçimidir. Biçim şudur: Süreç, mantıksal çıkarımlar zinciri olmuştur: deduction.

"Felsefe ya da Yapısalcılık, bilimler için genel geçer bir yöntemdir" yahut "hakikat doğru bilginin üstünde bir kategoridir" gibi, ne yazık ki günümüz rastlanabilen görüşlerin Aristoteles'ten kaynaklandığını düşünmek güç değildir.[3]

Buralardan bakınca, emprik bilgi kuramı ile rasyonalist bilgi kuramı arasında, Yeni Çağ'da ortaya çıkan çatışmanın kaynakları anlaşılabiliyor. Bu çatışmayı da belirleyici almamalı. Çünkü, bilindiği gibi, emprizmin her biçimi gerçeklik kaygısını karşılıyamadığı gibi, insan aklının emprik gereksinimini karartmaya da rasyonalizmin gücü yetmemiştir. İşte bir çoğunu apriori'nin durağanlığına ve pozitivizmin belirsizliğine iten şey bu karşılıklı yetmezliğin yol açtığı çaresizlik oluyor. Apriori, çareyi dile bağlıyor. Mantık ya da matematik dense de bir şey değişmez. Çünkü bunların tekmili dildir. Dilin eklemliliği yoluyla ya da çıkarım deduktiv biçimi yoluyla belirsizleştirilmiş bir gerçeklik anlayışına yaslanıp dünyayı keyfince yorumluyorlar.

Oysa bu yetmezliğin çözümü diyalektiktedir.

Platon ve Aristoteles'te izlediğimiz kural biçiminin teknik yapısını da saptıyabiliriz. Burada bütünsellik iki yanlı bağlanmıştır. Bir uçta *hakikat* kavramıyla, öbür uçta, hakikati kavranan örgünün kuralıyla. Bu ikisi aynı sayıldığı zaman, sentaktik olanla semantik olan örtüşür. Bağlaşmaz. Başka deyimle zihinsel olanla, olgusal olan örtüşür. Bağdaşmaz. Bu önemsenmelidir.

Hakikat terimi, *önermenin doğruluğu* ya da *yanlışlığı* terimlerinden başka bir şeyi ifade etmez. Üst yanı spekülasyondur. *Doğru* ise, gerçeklik üzerine verilmiş bir yargının tasdikinden başka bir şey değil. Olgusal bütünsellik ise, gerçekliğin yapısında görülen sürekliliktir. Tasdik ve tasdik edilen aynı şey olunca, semantik ölçüt olarak, ne yazık ki, elimizde yalnızca tasdik eden kalır. Ve o kendisini, doğruya da doğruluğa savlanana da ikame eder. İşte edebiyatta ısrarla öne sürülen "bireysel dil" ya da "bireyin iç dünyası" kavramlarının içyüzü budur. Ve gerçekil tarih dışarı atılmaktadır. Çünkü,

Bir önermede yargı gerçekliğe ilgindir ama önermenin kendisi dilsel bir olgudur. Demek ki hakikati belirliyen kural salt mantıksal bilinirse, önermeden kaçınılmaz olarak, gerçeklik yargısı elenir: belirsizlik doğar. Tarih de elenir ve belirsizleşir. Buna 2500 yıldır çeşitli biçimlerde karşı çıkılmıştır.

Gerek gerçeklik, gerek bilim, gerekse yöntem üzerinde süregelen tartışmasının çıkışı bundandır. Tartışma, *bütün içeriği* ile *bütün kuralı* arasındaki ilişki üstünedir. Bu sorun, *kullanılan kuralın, kurulan dilsel dizgeyle* ilişkisi olarak da ortaya çıkar. Kuran kuralla, kurulan dizge ilişkisi. Bu ilişkiden her an duyulmayan her türlü kuşkusuzluk doğma'dır. Bu ilişkinin anlaşılma biçimi hem bilimsel obje anlayışını hem yöntem anlayışını içermektedir. Mesele bireyin tarihsel kimliğini kabul edip etmemeye kadar uzanıyor. "Bireysel dil" kavramının ne olduğu gerçekten önem kazanıyor. Çünkü, dizge kurmada, kurucu kuralla dizgeyi kuran özne'nin ilişkisi olarak da bu tartışma ortaya çıkabilmektedir.

Platon ve Aristoteles'teki durum, sentaktik sistem kuralının, aynı zamanda, semantik sistem kuralı olarak da alınmasıdır. Cok sevdikleri bir deyim olan eşzamanlılık'tan Yapısalcılar'ın anladığı bundan başka bir şey değil. Böylece, Yapısalcılar'ın ve Yazınsal Gerçekçiler'in gene çok sevdiği bir deyimle, *kural* düzlemi ile *yapı* düzlemi bir olmadığı halde bir alınıyor. Böyle olunca da, ister istemez biri öbürüne ölçü yapılır. Ve hangisinin ne zaman ölçü alınacağı bir kurala bağlanamaz.. İsabetsiz bir ikame, belirsizliğin kurala sıçraması sonucunu doğuruyor. Oysa burada ikame değil, bir *üçüncü* gereklidir. Bu üçüncü, tarihsel olay birimi dediğimiz seyin, bizzat kendisidir. Zihinsel işlem, obje'nin doğal eğlimini kendi başına karşılıyamıyor. Oysa, dil ya da Mantık yoluyla bilimin üstüne yükselinebileceği vehmine düşülmeden, obje'nin doğal eğlimini izlemekten vazgeçilemez.

Tek tek bilim dalları, kendileri için bağımsızlaştırdıkları obje alanlarından, değişik içerikleri ifade eden bağımsız önerme bütünleri elde ediyorlar ama, asıl bu bütünler, kendi dışlarına eğilim gösteriyor. Yapısalcılar burada yanılıyor. "Yapı" kavramını, salt dilsel alabileceklerini sanmaktadırlar. Bu, yalnız sentaks için doğrudur. Oysa değil yalnızca gerçeklikte, semantik dil sistemlerinde bile içlem, kapalı sistemle yetinmemekte ve kurulmuş dil örgüsü dışında daha geniş bir bütünselliğe eğilim göstermektedir.

YÖNTEM

Tek bir bilim dalının belirlenmiş alanı, kendi dışına doğru bütünsellik eğilimi gösteriyor. Bu da, bilimsel obje'nin kendi dışına gösterdiği bütünsellik eğilimi olarak karşımıza çıkıyor. Bu eğilim kesinlikle bir nitelik sorunudur. Sentaks kuralları, olgusal gidişin izlenişinde bize yardımcı olamıyor. Sadece, ifadenin düzenlenişi ile yükümlüdür. Olgusal gidişin izlenişini mümkün kılan donanım yöntem. Mantık bu donanımın duyarlı kılınmasında bize her zaman yardımcıdır, ama asla onun yerine konamaz. Çünkü Mantık'la obje arasında, dolaylı ya da dolaysız dildışı hiç bir ilişki kurulamaz. Mantığın işi, bilginin elde edilişinden sonra başlamaktadır. Durum açıktır: Obje, hiç bir zaman durağan ele geçirilemez ve bu yüzden de hiç bir zaman, belirlenmiş bir dil dizgesinde onunla tanışamayız. Bu öyle bir şey ki, olgusal işleyişin biçimini bile kuşatıyor. Bilgin, dile değil, olguya bakmaktadır. Ve olguyu hareketi içinde izlemektedir. Burada *tarihsel olay* kavramı öne çıkmakta ve ancak bu kavram, obje'nin kendi dışına olan eğilimini karşılıyabilmektedir. Bütünselliğin biçimine götürecek olan bu eğilimdir. Tarihsel yöntem kaçınılmaz olmaktadır.

Tahsin Yücel, "Yapısalcılığın yadsıdığı, tarihin... bütün olguları aydınlatıp açıklıyan bir bilim olarak gösterilmesidir."*, derken, gerçekil tarihi karşısına alıyor. Böylece, bireyin bireysel tarihi ile bir çatışması olmadığını sanıyor. Yanıldığı şudur: Tarihsel bilgi diye özel bir bilgi biçimi yoktur. Bilgi kendisi tarihseldir. "Tarihbilim" klasik bir terimdir ve toplumbilim vb. gibi, tarihsel geçerliliği tamamlandıkça alacağı biçim beklenmektedir. Tarihbilimin yöntemi, doğa bilimlerinin klasik yöntemidir ve tarihsel yöntem yerine konmaz. Tarihsel yöntemi önemseyenler, bugün artık, doğanın gözlenmesinin de tarihsel perspektif dışında olanaksız olduğunu düşünüyorlar.[4] Tahsin Yücel bunu görmezlikten gelmeseydi bile Tarihbilim'in belirtilmiş işleyişini örterek, kendisinin "Yapısalcı yöntemin tarihi yadsıdığını söyleyenler çok olmuştur, ama bu savın gerçekle bir ilgisi yoktur" şeklindeki bildirimi ile sığ bir çelişkiye düşen şu sözlerini, bir teknoloji yöntemi olan Yapısalcılığın genel geçer bir yöntem olduğuna milleti inandırmak için, söyliyecekti: "Bir tarihsel birim kavramı, bir tarihsel olay tanımı getirilmemiş daha. Hep dönüşümden, değişimden, gelişimden söz edilmesine karşın, böyle bir sürecin yasalarını belirlemek gibi bir çabaya girilmemiş"*. Ne var ki bu sözleri şu tümcesi ile de çelişmektedir:"... gösterdiğim gibi, yapısalcılar tarihsel bilginin gerekliliğini hep vurgulamışlardır."*. Peki nasıl:"Tarihsel birim kavramı" yok, "tarihsel olay tanımı" yok ama "tarihsel bilgi" var. Bundan ancak şu anlaşılabilir ki, tarihi ancak Yapısalcılık kavrayabilir. Görülüyor ki Yücel'de, Yapısalcılığı bilime ikame isteği her girişiminde ortaya çıkmaktadır. İşte bu tavır ideolojiktir. Bu ideoloji, olayla ilgisi olmayan bilgi anlayışına dayalıdır.

DÖNÜŞÜM YASASI

Tarihsel yöntem, olgusal diyalektik işleyişi izlemektedir. Örneğin Platon, Aristoteles, Kant öğretilerinin olgusal işleyişleri, taşıdıkları bildiriden bağımsızdır. Bu düşünürlerin sistemleri, birer dil dizgesi olmaları bakımından elbette bireyseldirler. Bu kadarı da tarihsel olmaya yeter, çünkü dil de birey de tarihsel ama dahası, bu sistemler insanın faaliyet alanındaki birer olgu olarak tarihseldirler. "Düzlem"leri biribirine indirgemeyelim. Düzlem'leri, onlara "yaraşır" bir *yapı* içinde kavrıyalım.

Nitekim Platon ve Aristoteles öğretileri, bildirilerinde hayatı kuşatmak isterken, Orta Çağ'da hayat onları kuşattı. Tarihsel gelişimin kuramsal yükünü üstlenmek zorunda kaldılar. Dinsel ya da dünyasal, Orta Çağ imparatorluklarının ideolojisi için mantıksal tabanı veren bu iki öğretidir. Teori pratik birliği her zaman geçerlidir. Bu iki öğreti sadece evrimi değil, dönüşümleri de yükümlenmekten kurtulamadılar. Düşünceyi Antik dünyaya bağladılar. Batı'daki her iki skolastiğin yıkılışı Antik materyalizm iledir. Bu iki öğretiye karşın ve onlar eliyle. Bu öğretiler, bilgiyi genelde arıyorlardı. Bu tutum çelişiğini, kendisine karşı doğurdu: terimin (tanımın. Her terim bir tanımdır), mutlaka bir nesneye aidiyeti. Külliler kavgası denen budur. Bunu yedeğe alarak ikinci skolastiği yıkan volantarizm de somut görü'ye dayalıdır. Ve doğrudan doğruya, davranışın dinamizmine bağlıdır. Bu yırtıcı atılımların hayatsal kaynağı, eşyanın kullanılabilir niteliğini ve bunun gereksindiği

teknolojiyi öngören burjuvazi. Burjuvazi, o gün altta olan sınıftı ve bu öğretiler, mutlak egemenlikten yanadır. Ama, burjuvazinin yükselişine hizmet etmekten de sıyrılamamışlardır. Bu, gerçekliğin istemimizden bağımsızlığıdır ve işleyiş diyalektiktir. Hem kaldı ki Aristoteles, burjuvazinin temeli olan değişim değeri'ni olanaksız görmüştü.

Isaac Newton'un fizikbilim atılımından sonra Kant mantık formları adı altında ya da aklın kategorileri adı altında hem *bilgiyi* hem *bilgisi edinileni* akla indirgiyerek, tarihi gene dışarı çıkarınca, Fichte; Kant içeriği dışarı atıyor diye karşı duruyor. Bunda Antik düşüncenin töz kavramında içkin tarih bilinci kuvvetle etkindir. Evren yapısını içerik olarak öğretisine alıyor. Ama bunu da Mutlak Ben dediği şeyin gerçekleşmesi olarak görüyor. Kullandığı nedir: Kant'ın akla indirgeme işlemi. Mutlak Ben'in davranışı (ahlaki bütün) olarak belirlediği evreni, yani *ben olmayan* diye adlandırdığı şeyi, akla özdeş kılıyor. Yani gene Mutlak Ben'e. Burada dikkat edilecek nokta Kant'ın gene Kant'la aşılmasıdır. Dönüşüm yasası hep geçerlidir.

Bir şey mutlaka gene kendisi ile aşılır. Tarihsel olay birimini aralıyan kapı buradadır. Kant adeta, bulduğu felsefeyi temsil ediyordu. Kant bulduğu felsefeyi açmıştır. Ortaya çıkan, klasik felsefenin bilime karşı kullandığı silahtır. Kant'ın, Kant'ta hayırlanması bu silahın kimliğini açığa çıkardı. Yabancılaşma denen budur. Bu açışta temel alınan akla, bilindiği gibi Scheling doğa (Mutlak'ın ben dışında kalan gerçekleşmesi) ve Hegel, Tarih (Mutlakın gerçekleşmesinin hareket biçimi) diyecektir. Burada Kant, Kant'la dışlanırken ortaya çıkan aşama ilginçtir: Aklın ve gerçekliğin biribiri yerine konarak, biribirine indirgenerek yabancılaştırıldıkları açıkça görülür oldu. Bu da bir açma. Ama ilke de değil. Artık akıl ve gerçeklik ilişkisi bir soru'ya dönüşmüştür. Bu soru ciddi bir dönüşümün yapıtaşı oldu. Soru'nun yanıtı olarak Alman İdealizmi gene Alman İdealizmi ile dışarı çıkarılacaktır. Tarih dönüşümlerle işliyor.

Bu aynı zamanda, bugün de savunulmak istenen bir şeyin, yani, sentaktik dil dizgeleri ile semantik dil dizgelerinin gene dizge adı altında dışarı çıkarılışıdır.

Şöyle de söylenebilir. Kant'ın olanaksız gördüğü özne-nesne ilişkisini gerçekleştirmek isteyen Hegel, meselenin akıl-gerçeklik biçiminde de ortaya çıktığını gösterdi. Bundan sonraki adım bilinir: Mesele bilgi-gerçeklik olarak da ele gelmektedir. Bilgi öznesinin bilgiden, bilginin gerçeklikten bu seçikleşmesidir ki tarihin doğru kavranışını sağlamıştır. Bu şu demektir de: Kuralı kullanan, dizge kuralından; dizgeyi kuran kural dizgeden ve bu dil dizgesi de gerçeklikten seçiktirler.

Mesele burda. Sentaktik kuralı semantiğe ikame etmek, farklılaşmış dil ve gerçeklik olgularından, dili gerçekliğe ikameden başkası değil. Gerçeklik de dile ikame edilse aynı sonucu verir. Bu bireysel değil, bireyi bir bütünde (dizgede) yok eden *metafizik bütünlük anlayışıdır.*

Oysa, aklın ve gerçekliğin biribirinden yabancılaştırıldığının görülmesinden beri dikkatler tarihsel olay üzerine çevrilmiştir. Buradaki başarı öznel olanın nesnel olgusallık karşısındaki yerinin ve işlevinin açığa çıkarılmış olmasıdır. Böylece, yöntemin de yabancılaştırılageldiği görüldü.

Aracın bir belirleyiciliği vardır ve araç hem kuramsal tabanı (Sarte'ın oynadığı yer) hem de gerçekleştirdiği üretimin koşulları bakımından (Sarte'ın kaçtığı yer) tarihseldir. Metafizikler aracın mutlaklaştırılmasından doğuyor. Oysa araç, yöntemi haber veriyor. Yöntemin temeli, olgusal nesnellik aracılığı ile kendisini belirlemiş öznelin, dönüp olgusal nesnelliği kavrayış olanaklarını yoklamasıdır.[6] Bu Hegel'in öğretisinde içkindir ama Hegel olgusalı belirleyici saymıyor. Bu da çok şeyi değiştiriyor. Hegel, olaya dayalı olmayan bilgiyi kabul etmiyor ama istemese de olayı bilgiye indirgiyor. Belirsizlikten kurtulmak için Mantığı maddi taban alıyor: Nesneyi bilgiye indirgiyor. Son dönüşüm bilgisine indirgenemez nesne'yi ışıtmıştır.

FENOMENOLOJİ

Yapısacılar ne yapıyorlar? Aracın dili ile insan dilini biribirine indirgiyerek, ikisini de biribirinde yabancılaştırıyor, bir genel geçer yöntem olarak sunuyor ve insan dilinin sentaktik yapı özelliklerini, eşya üzerindeki düşünüşümüzde biricik belirleyici kabul etmemizi istiyorlar. Böylece, eşyayı düşünüşümüzdeki belirleyici semantik ögeyi çekip alıyor ve bunu psikolojiye aktarıyorlar. Eşya böylece dışlanıyor ve "...özüyle bireysel dilin" keyfi anlamlandırmaları *bilimsellik* oluyor: "...özüyle bireysel bir dil olduğuna göre, ortaya çıkaracağımız ögelerle günlük dil arasındaki uzaklıklar bizi şaşırtmamalıdır. Örneğin Geores Bernanos'un yapıtlarındaki "su" ya da "çamur" *terimleri* (altını ben çizdim. V.Ö) sözcüklerin verdikleri tanımlara uymaz, yapıtta yer alan öteki karşıt ya da benzer terimlere göre tanımlanırlar."** Hadi, keyfilik bir yana, bu kavram kurma yönteminde bilim mi sanata indirgeniyor, sanat mı bilime. İkisi de.[7]

İdealizm bilimi ve sanatı da biribirinden yabancılaştırdığını artık açığa vurmuştur. Bunun gözden kaçacağını sanarak. Bu sanmadandır, Tahsin Yücel diyor ki: "Yapısalcılığın en büyük katkısı, insan bilimlerini türlü erimciliklerin (ideologie'lerin) etkisinden kurtararak elden geldiğince nesnel bir temele oturtması"* Yapılan ise şudur: Dilsel nesnelliği, olgusal nesnelliğe ikame etmek. Ve işte bu, idealist ideolojinin kuramsal temelidir. Ve bu temel, sentaks-semantik bağlaşıklığını bir özdeşlik olarak görmektedir.

Dil-düşünce-gerçeklik özdeştir biçimindeki Aristoteles varsayımını Kant şuna dönüştürdü: Dil-düşünce-bilgi özdeştir. Ve gerçekliği bilinemez diye orda bıraktı. Belirsizlik savları, David Hume şüpheciliğini çarpıtan Kant'tan kaynaklanmaktadır. Kant, dille bilgiyi özdeş kılarken sanatla bilimi biribirinde yabancılaştırmaya yeni bir temel atmıştı. Kant'tan kaynaklanan burjuva estetiği bunun üzerine çıkılmıştır. Aristoteles poetika'sında, tragedya'nın tanımı dolayısıyla yaptığı girişimlerle, daha o zaman, sanat yapıtının bütünselliğini Mantıksal kurala bağlamıştı. Fransız romantizmi buna ayaklandıysa da Kant'a takıldı. Çünkü Kant bir yandan bu mantıksal kurala sahip çıkarken öbür yandan da tarihi, ahlak adı altında dışarı çıkarır gibi yapıp, içten yaşama adı altında, gerçekil tarih sürecini, psişik verilere indirgiyordu. Psişik süreçler elbette maddidir. Antik töz'de içkin tarih bilinci, tarihsel yöntemi ortaya çıkarırken, metafiziğin bu psişik verinin maddiliğini kullanıp idealist bir tarih bilinci geliştirmesi de doğaldır. Fenomenolojik tarih anlayışının, bir ucu Leibnitz'e bir ucu Hume'a dayanan kökeni budur. Fenomenolojik tarih anlayışı, maddiliği yadsınan psişik sürekliliğe verilen ad'dır. Maddiliği nedeni ile psişik veriyi, Edmund Husserl, üvey evlat biliyor. Hegel, öznel idealizmi aşmak için, psişik veriyi zihinde topladı. Bunu da kavrama sıçrattı. "İlkesini kendinden alan" a varmak için, kavramın nesnelliğini (zihinsel imgenin nesnelliği), her türlü nesnelliğe ikame etti. Sonradan diyalektik yolla gerçekil tarihe geçilmiştir. Husserl hem Kant'a hem Hegel'e tepki. Öznel idealizmi aşmak yolunda o, psişik sürecin maddiliğini de aşmak ve salt öz'lere inmek kararındadır. Yani olmayan bir şeye. Husserl, hiç bir aracıya (buna araç da desek olur) gerek duymadan "ilkesi kendinden olan"a varmayı beklemektedir. Fenomenolojik ingirdeme denen şey budur. Böylece Husserl, *her türlü nesnelliği* dışarı çıkarabileceğini ummaktadır. Gelin görün ki elinde kala kala mantık formları adı altında salt nesnellik bilinci kalmıştır. Çünkü yöntem bağışlamaz. Her şeyi dışarı çıkarsak da yöntemi dışarı çıkaramayız. Böylece Husserl, *dilsel nesnelliğin,* her türlü nesnelliğin yerine konmasına kapı açtı.

Psişik verideki maddiliğin dışarı çıkarılması, insan pratiğinde olası değil. Böyle bir varsayım durumunda, bilinç tek belirleyici olarak öne çıkıyor. Ama böyle bir bilinç, kendini *her türlü nesnellik*'ten *azade* ve her türlü nesnelliğin *biricik anlam*'ı olarak tanıyor. *Kendisiyle öyle tanışıyor.* Melih Cevdet'in şimdi'de, ki bilinç ve şimdi'deki algı etrafında dönüp durması burdandır. Bu görüş, değişik bir tarih anlayışı getirir ve tarihsel veride kendini tanımaz, yapısı olan ontoloji'nin yeni biçimi, gerçekliğin kendisine ait bir yapısı yadsımakta temelleniyor. Bu durumda da maddilik olarak elde, *dilin nesnelliği* kalıyor.

Ne var ki, Husserl de, Hegel gibi gözüpek ve dürüst olduğu için, tarihsel olayı görmekte duraksamamıştır ama ondan kurtulmamız gerekir, maddi olanı dışarı atmalıyız diyor. Böyle olunca da, gerçekliğe yönelik amaç, gerçekliğin yerine geçiyor. İdealizmin olduğu kadar Husserl'in de ideolojik tavrı burada ortaya çıkmaktadır. İlginçtir, A.Şinasi Hisar' da maddi olanı dışarı atmak amaçlılığını söylemiştir. Hegel'de ideolojik tavır maddeye olan tiksintisinde ele gelir. örneğin Marx'ın çıkış noktası ideolojik değildir. Bir yahudi olarak hayatında bizzat horlanınca Marx'ın tepkisi yahudi ideolojisi ol-

Korodaki Çocuğa

Koroda bir Burdur havası
"Adıçtandır kuyuların kovası"

Sen oradaydın
Koroda
Arka sırada
Üstünde sakız aklığında
Bolca bir gömlek
Belli ki senin değil
Boynun içinde bakımsız
Çırpı gibi ipince
Ve utanıp büzülmüş lâstik ayakabların
Ruganlar arasında.
Kara lâstikler senindi ama
İçinde terliyenler bendim, benimdi.

Sen oradaydın
Koroda
En arka sırada
Ama sesin en önde.

Metin Demirtaş

mamıştır. Birinin yahudi yerine hristiyan doğması O'nun konumunu değiştiriyor ama insan'ın içinde bulunduğu zorluğu değiştirmiyor. İdeolojik saçmalık burada ortaya çıkmaktadır. Demek ki insanıl olan'a yükselmek gerekir. Ama insanıl olan'ın bir hareket noktası değil bir hal olduğunu farketmek gerekir. Marx'ta böyle bir farkına varış, bir yazıdan ötürü, insanıl eğilimler dürtüsüyle orman köylülerinin meseleleri ile uğraşırken, iktisadi etkenin son çözümde ağır basan etkisini görmesiyledir. Bu onu, egemenliğin biçimi ve anlamını düşünmeye zorluyor. Oradan da yaşadığı dönem gereği burjuva egemenlik biçimi ile karşı karşıya geliyor. Marksist tavrın özü karşı-ideolojiktir. Marx, bu terimden yabancılaşmış düşünceyi anlamıştır ve o yüzden kendisi, ideoloji terimini yerden yere vurmuştur.

Tarihsel gelişme bekleneni vermiyor. Eşit gelişmenin geçerli olmadığı bir gerçeklik durumu ortaya çıkıyor. Lenin'in eşitsiz gelişme yasasını saptamasının bir sonucu olarak birçok şey gibi ideolojik tavrın da, düşünce planında mahkum edilmesi ile tarihsel geçerliliğini yitirmesinin farklı şeyler olduğu sonucuna varılıyor. İdeolojik olgunun özüne karşı ideolojik savaşımın gereği vardır deniyor. Bu konuya dönüşüm yasası ya da çelişki birliğinin işlerliği uygulanmış oluyor. İdeolojik olgu, gene kendisi ile aşılacaktır. Bu, ister istemez, yabancılaşmış düşüncenin tarihsel maddi kökeni ile yüzyüze getirir.

TARİHSEL OLAY BİRİMİ

Bugünkü insanıl etkinlik içinde, Husserl'in tarihsel olay birimini saptaması kadar Husserl'in saptamasındaki diyalektik eğilim de açıktır. Ve bu eğlim, Husserl'in bildirisinden bağımsızdır. İlginçtir Husserl'in tarihsel olan'ı saptaması, doğrudan, bilimsel obje'yi saptamasına dayalıdır. Husserl:

"Çünkü dış olarak deneylenen şey, intentional "içe" . . . ait değildir, her ne kadar, onu deneylediğimiz dışardakinin, deneyi olarak oraya aitse de (kimi virgüller benim-V.Ö)

Burada intentional: İntention, "mâna" demek. Kur'an'ın meali ve mâna'sı derken ki mâna. Meal'in, yani sözel'in arkasında kıpırdıyan *anlam türü*. Önay Sözer, çevirisinde bunu ciddiyetle belirtmektedir. Kuşkusuz bu, özel bir tanımdır ve Husserl bu türün ardındadır.

Burada önemli olan, deneye alınan dış gerçeklik verisinin, kendi deneylenme izini, deneyi yapanda bırakması ve bu izin deneyi yapanda olması, ama, en önemlisi, buna karşın deneye alınan dış veri'nin hiç bir surette, deneyi yapana ait olamayacağı. Dış gerçekliğin özne'den bağımsızlığının saptanması bu kadarla kalmıyor. "Bu deneyin kendisi de bu dünyaya aittir".

Öyleyse, bu deney içe ait olabiliyorsa, deneyleyen de *bu dünyaya* aittir, diyeceğim. Demek ki deney kavramı aracılığıyla Husserl, özneyle nesne ilişkisinin biçimini açığa vurmaktadır. Bir bütünlük içinde. Dışarı çıkarmak istediği bu bütündür. Yani *dünya*. Husserl, bu bütünlüğe ifade olarak seçtiği özne-nesne ilişkisinin maddi temelini çok iyi anlatmaktadır. Diyor ki:

"Biz, deneye alınan dış veriyi betimlemeden, bu deneyi de betimleyemeyiz". Bu tümce, *tarihsel olay birimi*'nin ilk habercisidir. İşte: "Deneyin kendisi... bu dünyanın bir deneyi olarak kalacaktır. Çünkü biz herhangi bir intentional deneyi, bu deney, yanılsatıcı, kendisiyle çelişik bir yargı ya da benzeri bile olsa (dikkati dağıtmaması için düzenledim, aynendir ve çok ilginç iğretileme buraya haydi haydi girer - V.Ö) bu deneyde bilincin nesnel konusu (bilincin dışındaki gerçeklik verisi -V.Ö) olan şey ne ise onu betimlemeden betimleyemeyiz."

Dönüşümü buradan sağlayan şu çıkarsama olacaktır: Deneylemede içte izini bırakarak gene de kendi bağımsızlığını koruyan *dış* gerçeklik üzerinde iç *de* kendi izini bırakmıyacak mıdır. Fenemolojik indirgeme sonuna kadar işlese ve psişik verinin maddiliği de dış olsa, bu gene böyledir. Demek ki özne nesne ilişkisi bir bağlaşıklık kurmaktadır ve *önceki*'nden değişik, ilerlemiş, gelişmiş bir *üçüncü*'yü çıkarmaktadır. Bu, bir önceki *nesne*'nin ve bir önceki *özne*'nin ilişkilerinin dönüşümünden oluşmuştur ama, her ikisi *de*, artık burada, *bir önceki varoluşları ile görülemezler.*

Bu üçüncü tarihsel olay birimidir.

Bu üçüncüyü, "kültür bilgisi ve biçimi" "işte, tarihsellik, esas amaç olarak, bu "yaşam stili"nin, bu "işaret ve simgeler topluluğu"nun, kısacası, "kültür"ün bilgisine ulaşmak ister." "...kültürü yapan da, insanın "anlam"a bağlı etkinliğidir."[8] gibi, gevşek tutulmuş ve duraksamalı sokuluşlarla kendini açığa vurma olanakları yoklayan pragmatist eğilimlere çekmek, dış gerçekliğin kendi bağımsızlığını koruması ile çelişir. Bu çelişkiden kurtulmak için örtük ya da açık, gerçeklik belirsizdir gibi bir varsayımı kullanmaktadırlar. Ama: *tarih gerçekil (reel) olduğu kadar maddidir de.*

Eğer Husserl, dönüşüme uğramış içi, *özne* ile bir tutsaydı, saptamasındaki diyalektik eğilim duraksayabilirdi. Ama öyle yapmamakta, özne'yi işlevinden seçikleştirmekte, deneylenen dış'ın bağımsızlığı kadar, onun iç'teki izini de, yani deneneni de özne'nin dışına çıkarmaktadır. Bu, farklılaşma denen olgunun tipik bir açığa çıkışıdır. Bilgi ve bilgisi edinilen bir farklılaşma olarak önümüze çıkmaktadır:

"Bizim her şeyi içine alan epokhemiz (yargıyı askıya alma, yargılanana sırt çevirme-VÖ), dediğimiz gibi dünyayı ayraç içine koyar, şurada duran dünyayı öznenin alanı dışına çıkarır... Görünen ne dünyadır, ne de onun bir parçası, fakat dünyayla ilgili "anlam"dır.[9]

Bilginin anlama indirgenişini Edmund Husserl'e, sentaktik anlamın mutlaklığını Yapısalcılara ve semantik anlamın mutlaklaştırılmasını Pragmatistlere bırakıyorum, özneye bakıyorum: Husserl'in bu dediği bu olabilirdi, şayet, ayraç'ı da bu dünyanın dışına koyabilseydik. Fakat koyamayız. O zaman konuşan da gider. Daima bir konuşan vardır ve konuşan daima öznedir. Demek ki, ayraç'ı bu dünyanın dışına koyabilseydik Husserl'in öznesi *de* onunla birlikte giderdi. Bilgi giderdi. Demek ki gerçeklik belirsizdir derken, belirsiz anlam kavramını gerçekliğe ikame etmektedirler.

Burada şu çıkarsama temel dönüşümü verecektir: Özne *de*, "surada durup duran dünya" tarafından aynı ayraç'a alınacaktır. Öyleyse Husserl'in yaptığı şu gerçeği yorumlama telaşıdır: Özne, işlevi ile birlikte aynı bütünlük içinde ve ondan farklılaşarak, ikisi-arası dönüşümler-le ilerler. Olay açıktır: Husserl, diyalektik yöntemi çelme girişiminden yola çıktığı için, yöntemi diyalektiği içermektedir.

Husserl'in telaşı şuradan gelmektedir. Öznesi belirlenemeyen bir faaliyet temellendirilemez. Bir faaliyet biçimi olan bilgi de temelendirilemez. Tarihsel yöntem, aynı zamanda, bilginin sağlıklı temellendirilmesi sorunudur da. Öznesi belirlenebilen tek nesnel süreç gerçekil tarih'tir. Gerçekil tarih öznesinin belirlenebilir olduğunun gösterilmesi karşısında Husserl, *bilinç'i*, tarihin öznesi olarak belirleme çabasındadır. Ama onu engelliyen gerçek, bizzat bilincin kendisinin tarihsel olmasıdır. Tarih kendi kendisinin öznesidir gibi bir özdeşlikte (bu özdeş sözü terim olarak alındığı her yerde sırılsıklam metafiziktir), farklılaşma olgusunu örtmeyi istemektedir. Nitekim ayraç içinde sunduğu anlam'ın karşılığı olarak Mantık formlarını sunacaktır.

Hem bilincin tarihselliğini hem de birlik içindeki farklılaşmaları örtmek mümkün değildir ve bu yüzden:". . . Özüyle bireysel dilin" tarihselliğini örtmeye de onu tarih dışına taşımaya da olanak yoktur. ●

1 "...herşeyin umduğumuz gibi olması gerektiğini ve bunların, şaşırtıcı deneysel sonuçları hesaba katmak için idareten çıkarılan bir dizi numara olmadığını ortaya koyan Einstein oldu. Yine de, unutmamalıdır ki, kuramın tümüne ilk hareketi veren deneysel sonuçlar olmuştur ve bu sonuçlar, Einstein kuramının içerdiği muazzam mantıksal yeniden düzenlemelerin tabanı kalmakta devam etmektedir." "Bertrand Russel. Rölativitenin Alfabesi, çev. Vahap Erdoğdu, Onur Yayınları, Aralık/1974, sy. 55.

2 "Evet, Aristoteles'te deney önemli yer tutmaktadır, ancak onda, deneyi akla karşı değerlendirmenin izi bile yoktur". Nusret Hızır, Bilimin ve Bilimsel Disiplinin Evrimi Üzerine, Yazko/Felsefe yazıları kitap 1, İstanbul/1982.

3 Örneğin: Jean Piaget'nin, bilimlerin bütünlüğüne vermek istediği biçim ve, yapı anlayışı. Teo Grunberg'in, felsefe tanımı ve "güvenilir bilgi" kavramı. Jean Piaget: Epistemoloji ve Psikoloji. çev. Seçkin Cılızoğlu. HAVASS. İstanbul/1980. Yapısalcılık. çev. Fusun Akatlı. DOST kitabevi Yayınları. 1982 Teo Grunberg: Anlam Kavramı. A.Ü Dil ve Tarih-C.F.Yayını 1970.

4 "Alet, ibre, sayı sözcükleri de teorilerle doludur. Aynı şeyi, bize çok daha safdil, çok daha doğrudan doğruya gibi görünen, günlük yaşamın "şurada bir ağaç var" gibi ifadelerinde de görüyoruz. Bu sözü söylemeden önce ağaç üzerine teorik bir bilgiye sahip olmamış olsaydık, belki duyum aşamasında kalır, böyle bir ıfadede bulunamazdık. Nusret Hızır, Felsefe Yazıları, Çağdaş Yayınları, İstanbul/1976, sy. 264.

5 Tarih ve Metodoloji. İlhan Tekeli. Bilim ve Sanat. Ekim/1982

6 ". . . yeni kuramın fiziksel dünyadaki her şeyin rölatif olduğunu kanıtladığını sanırlar, oysa tersine, bu kuram, rölatif olan şeyi ayırıp gözlemcinin içinde bulunduğu koşullara hiç bir şekilde bağımlı olmıyan fiziksel yasalar ortaya çıkarmakla ilgilidir. (olgusal seçikleştirilmektedir. VÖ). Bu koşulların, gözlemciye görüneni, daha önce sanıldığından daha çok, gözlemciyi etkilediği ortaya konmuş bir gerçektir. Ama Einstein, aynı zamanda (bundan sonra öznel seçikleştirilmektedir. VÖ), bu etkenin tümüyle nasıl ayıklanacağını bir yana iteleyeceğini de göstermiştir. Kuramdaki şaşırtıcılığın hemen hemen bütün kaynağı da bu olmuştur." Bertrand Russel, agy, sy. 18-19.

7 "Bundan böyle bilim ve sanatta sistem ya da stil yaratma süreçleri pek farklı değildir." Fizik ve Felsefe, Yılmaz Öner, 1976. Bu kitap Werner Heisenberger'in bir yazısı ve onu karşılıyan Öner'in bir yazısından oluşmaktadır. Yukardaki tümce, idealist olan Heisenberger'indir.

8 Bilgi ve Bilimde Olguculuk-Tarihselcilik Tartışması Üzerine. Doğan Özlem, Yazko/Felsefe defteri kitap 4, İstanbul/1982.

"Mantıksal emprizm" ya da "Viyana Çevresi" adları ile anılabilen, yüzyılımızda gerçekleşmiş bir felsefel ilerlemeyi, sadece pozitivist gösterme eğilimi Şahin Alpay'da da görülmektedir. Bu her şeyden önce, felsefeyi "bilimin bir eliştirisi" olarak anlıyan çevrenin bu temel tanımının örtülmesinden geliyor. Böylece, çevre elemanlarının eleştiriyi değişik, çeşitli anlayış biçimlerinde yöneltiyorlar, geliştirmeleri de örtülüyor. Çevrenin temeli, felsefeyi bilimin bir eleştiri olarak kabul etmektir ve bu anlamda, Bilim Felsefesi'dir. Dil analizi, Mantık analizleri, önerme anlayışı, doğruluk ölçütü gibi konular bu perspektiften gözlenmelidir. Ayrıca bu tanımın, felsefenin bilimselliği, felsefeyi bilimselleştirmek gibi bulanık kavramlarla da ilgisi yoktur. Açık seçik Şudur: Felsefenin konusu bilimdir ve işlevi, bilimi eleştirmektir. Bu anlamda bir zihinsel etkinliktir ve bilimin vargıları üzerinde iş tutmaz, bilimi bu vargılara götüren etkinliğin maddi gereçlerini eleştirir: Dil, Mantık, yöntem, bilgi kuramı, "bilimin vargılarını kesin saygı" temeldedir. Bu nedenle de emprik olana bağlılık geniş ölçüdedir, çünkü, bilimin gerçeklikle ilişki düzeyi emprik'tir. Görülüyor ki, gerçekçi (realist) bilgi kuramı'nın (realizmin) emprik tabana oturduğu da örtülmektedir. "İngiliz emprizmi" gibi bir kavram, emprik olguyu tüketmez. Emprik olmak, bilginin deneysel kökenine bağlı olmaktır. Zaten örtülme, olgu kavramında da görülüyor. Pozitivist, duyumda ortaya çıkan veri'ye "olgu" diyor diye, dış gerçeklikteki veri'nin bir olgu olduğu gerçeği kararmaz. Zaten pozitivist, duyuma, bunu taşımıştır. Terimi de taşımıştır. Pozitivizm kavramını olguculuk ile karşılayınca, olgu terimi aracılığı ile, gerçeklik duyumda ve gerçeklik pozitivizmde erimiş mi oluyor.

9 Edmund Husserl'den alıntılar için: Edmud Husserl, Fenomenoloji, Çev: Önay Sözer, Oluşum Ekim/1980

* Tahsin Yücel, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ekim 1982.

** Tahsin Yücel, Yazın ve Yaşam, Çağdaş Yayınları sy. 63, sy. 62- dip not:7

"Bir sanat eserinde, tarih kitabında olduğundan daha çok sayıda geçerli olgular ve ayrıntılar vardır."
Charlie Chaplin

Edebiyatın Tarihiliği Edebiyatta Tarih Bilinci

Sargut Şölçün

İnsanın genel-toplumsal faaliyeti ile toplumun belli yasallıklar içinde nesnel olarak gelişme sürecinin insan tarafından kavranması arasındaki yakın ilişki, tarih bilinciyle tarih anlayışının, içinde yaşanılan nesnel gerçeklikten ayrı düşünülemeyeceğini ortaya koyar. Antik Çağ'ın, Hıristiyanlığın, Rönesans'ın, Aydınlanma Çağı'nın ve diyalektik ve tarihi materyalizmin geliştirdikleri değişik tarih anlayışları, toplumların değişik dönemlerde yaşadıkları değişik maddi ve manevi gelişme süreçlerine işaret ederler. Bugün, bilimsel tarih bilinci, bütün insan ilişkilerinin, basitten karmaşığa, bir alt düzeyden bir üst düzeye doğru akan ve sonsuz bir değişme ve gelişme süreci olan tarihilik içinde "yaratıcı" düzeyde kavranabileceğini kabul eder. Toplumsal-tarihi değişmenin ve gelişmenin bilinci olan bilimsel tarih bilinci, bir yandan "geçmiş"i, diğer yandan "gelecek"i *şimdikizamanlaştırmak* gibi yaratıcı bir eyleme yöneliktir.

19. yüzyılın ortalarında Avrupa'da toplumların maddi hayatındaki ilerlemeler, tarihi gelişmenin bir "ilerleme teorisi"ne dayalı olarak anlaşılması gerektiğini gösterdi. Bu teorinin sahibi, politik iktidara "bütün toplum adına" aday olan burjuvaziydi. Sanatsal kültürün gelişmesinde edebiyatın birinci sırayı alması da, yine Avrupa'da 18. yüzyılda olmuştur.[1] Bu noktada, söz konusu sanat alanının toplumsal çatışmalarda önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Edebiyatın, çağın nabzını elinde tutması, "yeni" olanı çok önceden gösterebilmesi, (tiyatro gibi) diğer sanat alanlarına temel sağlayabilmesi, onlara konular aktarabilmesi, onun diğer sanatlar karşısındaki üstünlüğünün ve bu üstünlüğün toplumsal hayat çerçevesinde sağladığı yerin açıklanmasına yardımcı olabilir.

Edebiyatın bu özel yeri kazanmasında, onun ilk malzemesinin, anlatma ve oluşturma aracının "söz" olmasının payı büyüktür. Söz dilinin hemen hemen sınır tanımayan alanı, edebiyatın hayatla ilgili görüngüleri sanatsal düzeyde ele geçirme imkanlarını büyük ölçüde genişletmektedir. Edebiyat, olayları ve hareketleri istediği zamana ve mekana taşıyabildiği gibi, aynı eser içinde çeşitli süjeleri geliştirebilir, çeşitli anlatım biçimlerini ve perspektifleri kullanabilir. Söz dili, edebiyatın diğer sanatlara göre daha kolay "yaklaşılabilir" olmasını sağlar. Elbette edebi dil, günlük dilden çok farklıdır; ancak, bu farklılık, edebiyatla düşünce arasındaki ilişkinin (yine diğer sanatlara göre) daha yakın olduğu gerçeğini değiştirmez.[2]

Bilimsel tarih anlayışı ve edebiyat sanatının değinilen özellikleri, tarih bilincinin edebi metinler aracılığıyla ortaya çıkarılmasının ve aktarılmasının, çok yönlü bir çalışma olarak ele alınmasını zorunlu kılar. Bu çalışma, bir yanıyla ideolojik, diğer yanıyla edebiyat bilimiyle ilgili bir sorunsalın bilimsel yöntemle üstesinden gelmeyi amaçlar. Sanatın toplumsal bilinç biçimlerinden biri olması; nesnel gerçekliğin bilinç düzeyine çıkarılmasıyla sanatsal yaratıcılık ve onun ürünü, bu ürünün algılanması arasındaki derin bağlantıların kaynaklarını açıklar. Bu kaynaklar, edebiyattaki tarih bilincinin edinilmesinin yalnızca "geçmişi bilmek" düzeyinde ele alınamayacağını, bu arada sanatın çeşitli işlevlerinin gözönüne alınmasını ve hepsinden önemlisi, sanatsal metnin belli bir estetik bilince uygun düştüğünü ifade ederler.

Yukarıdaki saptamaların ışığında, edebiyat sanatında somutlaşan tarih bilincinin incelenmesini üç ayrı düzlemde planlamak, soruna üç ayrı açıdan yaklaşmak, yanlış olmayacaktır. Bunlardan birincisi, yazarın yaratıcılığının ve tarih bilincinin önem kazandığı perspektiftir. İkincisi, edebiyat eleştirmeninin ve bilimcinin faaliyetinde ve kullandığı yöntemde değerlendirilmesi gereken tarih bilincidir. Üçüncüsü, okurun algılama aşamasında sahip olduğu tarih bilincidir. Bu üç bakış açısı arasında kurulacak ilişkilerin, sorunun çözülmesinde yardımcı olacağı açıktır. Birinci durumda, belli bir süreçten geçen bireysel yaratıcılık, yazarın *özbilinci* söz konusudur; ikinci ve üçüncü durumlar için düşünülmesi gereken, eserin *poetik* bakışa göre kaleme alındığı, oysa okura bir *sanat eseri* olarak etki ettiğidir.[3] Bu üç özel durumun her birinin ayrı ayrı analiz edilmesi ve sonra bir *bütün* olarak değerlendirilmesi, sorunun içerdiği birey-toplum diyalektiğini kavranılabilir hale getirir.

Bir örnek: Goethe, "Egmont" adlı dramını 1775'de Frankfurt (a.M.)'ta yazmaya başlamış ve 1788' de İtalya'da bitirmiştir. Tarihi malzeme, Hollandalıların İspanyollara karşı verdiği kurtuluş savaşıdır. 16. yüzyıl Hollandası, Avrupa'daki ve kolonilerdeki ticaretin merkezi durumundadır. Burjuvazi gelişmiştir ve ülkede büyük kapitalist manifakturlar vardır. Ekonomik bakımdan gelişmiş olan bu ülke, Batı Avrupa'nın en geri ülkelerinden biri olan İspanya'ya bağımlıdır. İspanya Kralı II.Philipp, uyguladığı baskı politikasıyla Hollanda'da hem katolikliğe hem de mutlakiyetçiliğe karşı çıkanların peşine düşmüştür; oysa, Hollanda burjuvazisi içinde de Kalvinizm'e olan eğilim giderek güçlenmektedir. İspanya Kralı'nın baskı politikası, 1566 yılında Hollanda'da geniş bir halk ayaklanmasının başlamasına yolaçar. Acımasızlığıyla tanınan İspanyol dükü Alba Hollanda'ya gönderilir. Hollandalılar İspanyol ordularına karşı partizan savaşı uygulamaktadır. Alba'nın terörü bir yandan binlerce Hollandalının öldürülmesine neden olurken, öte yandan ülkenin ekonomik bakımdan bir yıkıntı durumuna düşmesine yolaçmıştır. Drama adını veren Kont Egmont, Hollanda aristokrasisinin en önemli temsilcilerindendir. İspanya'nın politikasına karşı çıktığı için tutuklanır. Egmont'un sevgilisi olan basit burjuva kızı Klaerchen, kontun kurtarılması için boşuna uğraşır. Egmont'un öldürülmesinden önce intihar eder. Kont'un öldürülmesinden bir gece önce, ona rüyasında "özgürlük tanrıçası" olarak görünür ve Egmont'un ölümünün Hollanda'ya bağımsızlık getireceğini söyler. Goethe'nin İtalya'da bitirdiği üçüncü büyük dramatik eser olan "Egmont", Alman edebiyatının büyük özgürlük dramlarından biridir. Egmont, davranışıyla, halka yakınlığıyla bir anlamda Prometheus ve Werther geleneğini sürdüren bir figürdür. Goethe, tarihi bir olaydan yola çıkmış olmasına rağmen, elindeki malzemeyi kendi sanatçı kişiliğine bağımlı kılmıştır. Tarihteki Egmont'la dram figürü Egmont arasındaki benzerlik, yalnızca ad ve kahramanın yaşadığı "son"un benzerliğinden ibarettir.[4] Besbelli ki, burada asıl olan, dramın estetik yapısıyla, onun dönemini değerlendirmesidir; yoksa, Goethe'nin oyunu, Hollandalıların devrimci ayaklanmasını anlatan bir "belge" değildir. "Egmont"un bugün için hangi anlamı taşıdığını da, metni bugün inceleyen edebiyat bilimi saptar. Goethe'nin oyununu, bugün okuyanlar, kendi dünya imajlarına, tarih bilinçlerine uygun düşen bir yoruma varacaklardır. "Egmont"un, bilimin bize sağladığı imkanların aracılığıyla eleştirilmesi, okurun sahip olduğu tarih bilincine ters düşebilir. Bu durumda, bilimsel eleştirinin görevi, "Egmont"u *şimdiki-zamanlaştırarak* geleceğe yönelik genellemelere varmak ve gerçek tarih bilincinin -estetik zevki geliştirecek düzeyde- toplumsallaşmasına katkıda bulunmaktır. Tarih bilincinin edebiyat aracılığıyla edinilmesinin toplumsal boyutu ve bunun var olan toplumsal-politik sistemle ilişkisi, bu noktada ön plana geçmektedir.

Goethe'nin "Egmont"undan yola çıkarak bugün şöyle bir sonuca varabiliyoruz: Yazar, tarihle ne kadar gerçekçi bağlar kurabilirse, içinde yaşadığı bireysel ve toplumsal gerçekliği işlemede o kadar az zorluk çekecektir.

Edebiyatla tarih ve tarih bilinci arasındaki ilişki, Nazi Almanyası döneminde özel bir anlam kazanmıştır. "Sürgün"e gitmek zorunda kalan Alman yazarları; Alman faşizminin uygulamaları, yabancı ülkelerde yaşamak zorunda kaldıkları hayat koşulları ve uluslararası düzeydeki antifaşist direnişten kaynaklanan bir itkiyle, insan hayatının "şimdiki zaman"ı ve "gelecek"iyle ilgili soruları *yeni* bir içerik ve biçimle formüle etmek zorunda kaldılar.[5] Tarih nereye gitmişti? Onun akışını belirleyen neydi? Nazilerin başarısı nasıl açıklanabilirdi? Antifaşist olmak ne anlama geliyordu? Bu dönemde yazardan istenen, roman yazmaktan beklenen nelerdi? Sanatın "sanat değeri"yle "mücadele değeri" nasıl bir bağlam içinde bulunuyordu?

Sürgüne gitmek zorunda kalan yazarlardan çoğunun tarihe ilgi duymasını, "şimdiki zamanın zor koşullarından kaçmak" diye yorumlamak doğru değildir. Öncelikle burjuva hümanizmine inanmış ve kendisini bu geleneğin içinde bir halka olarak görmüş yazarların tarihe dönüşünün iki nedeni vardır: Nazilerin hem insanlığın hem de Almanya'nın geçmişini tahrif etmelerine karşı, bir alternatif tarih anlayışı geliştirilmeliydi. Ayrıca: Yabancı çevrelerde yaşamak zorunda kalan ve sürgünün getirdiği izolasyondan kurtulmak isteyen yazarlar, öncelikle kendi geçmişleriyle bağlar kurarak bu zayıflığı ortadan kaldırmak istediler. Bu konuda Alfred Döblin şunları söylüyor: "...O'nu (yazarı) saran günlük hayatın büyük bir bölümü, kendisine karşı .... dilsizdir... Bu noktada anlatıcı için, tarihi romana yönelik belli bir zorlama ortaya çıkmaktadır. Bu, bir çaresizliktir. Aslında tarihi roman bir çaresizlik görüngüsü olamaz elbette. Ne var ki, ne zaman yazarların sığınması söz konusu olursa, tarihi roman sevilmektedir..."[6] Döblin'in tarihi romanı "zorunluluk" olarak vurgulaması, burjuva gerçekçilerinin geçmişle şimdiki zaman arasındaki bağlamları her zaman yeterince kavrayamamalarıyla yakından ilgilidir. Bu sonuç, Brecht'i "Galile'nin Hayatı"nı yazmaya götüren nedenlerin düşünülmesiyle daha anlaşılır olmaktadır.

Toplumsal mücadeleler tarihinde (ve öncelikle Alman tarihinde) yazarların sürgüne gitmek zorunda kalmaları, ilk kez Hitler Almanyası döneminde görülmüyor. Örneğin Ludwig Börne ve Heinrich Heine de bir süre yurtlarından uzak kalmışlardı.Ancak onların Paris'ten gönderdikleri yazılar, Almanya'da kitap ya da gazete haberi biçiminde yayınlanırken, Nazi Almanyası'nda, yanında "sürgün"den gönderilen metinler bulunan insanları bile tutuklanma, toplama kampına yollanma ya da işkence gibi cezalar bekliyordu.[7] 1933-1945 yılları arasında Almanya dışında doğan, ancak Alman edebiyatının anlamlı bir parçası olan "sürgün edebiyatı", doğmasına neden olan koşulların nitelik ve nicelik farklılığıyla, edebiyatla tarih

ilişkisine ya da edebi metinlerde beliren tarih bilinci sorunsalına yeni boyutlar kazandırmıştır.

Sürgün edebiyatı içinde (tarihi) romanın özel bir önem kazanması, yazarların kişisel ilgisinin yanısıra, bu türün sahip olduğu içerik ve biçim imkânlarıyla da açıklanabilir. Gerçekliğin mümkün olduğu kadar derinlemesine ve bütün çelişik yanlarıyla anlatılması, insan varlığının ve toplum analizlerinin çok yönlü olarak ortaya konulması, ancak roman türünün sağladığı sanatsal boyutlarla başarılmıştır. Bundan başka, romanın, toplumsal ilişkilerin analizi çerçevesinde okuru antifaşist bilinç oluşturma yolunda harekete geçirmek isteyen sürgündeki yazarın amacına da uygun düştüğü gözönüne alınmalıdır. Anna Seghers' in "Yedinci Haç" ve "Transit" başlıklı romanları, bu bakımdan ilginç örneklerdir.

Sürgünde oluşan edebiyatın başka özelliklerine de kısaca değinerek, "olağanüstü koşullardaki" edebiyat-tarih bilinci ilişkisinin değişik yanlarını belirlemek mümkündür. Almanya Nazi egemenliği altındayken, antifaşist bilincin ve direnişin uluslararası düzeyde yaygınlaşması, Alman yazarlarının okur kitlesinin "çokuluslu" olmasını sağlamıştır; birçok eser daha Almanca yayınlanmadan, yazıldığı ülkenin ulusal dilinde çıkmıştır. Alman yazarlar, konuk oldukları ülkenin geçmişiyle ilgilenerek ve ayrı ayrı bu tarihleri eserlerine malzeme yaparak, içinde yaşadıkları toplumla iletişim kurmayı da denemişlerdir. Bu bağlam içinde ortaya çıkan dil ve çeviri sorunları, -yine sanatta ifadesini bulan tarih bilinci açısından- sanatsal üretimle algılama arasındaki diyalektiği zenginleştirmişlerdir. Böylece, (bugün de üzerinde düşünmeye değecek) okurun günlük bilinci, algılama ve tepki alışkanlıkları gibi yeni sorunlar gündeme gelmiştir. Bunların yanısıra, 19. yüzyıl gerçekçi edebiyatının romanlarında bir özellik olarak beliren yapılar yeniden denenmiştir. Bu bağlam içinde, eğitim ve gelişme romanlarının (Goethe'nin "Wilhelm Meister"i ya da G.Keller'in "Yeşil Heinrich"i örnek alınarak) yazılmış olması, okurun değişik bir eğitimle donatılması, yeni bilinç kazanması amaçlarına yöneliktir. Bu eğilime ters olarak, romanda otobiyografik unsurların arttığı da görülmüştür. Söz konusu unsurlar, önceden var olan eğitim (ya da gelişme) hedefini sorguya çeken, ya da yazarın, kendi yaşantılarından yola çıkarak eleştirici bir "çağ panoraması" belirleme eğilimlerinden kaynaklanmıştır. Çünkü, Nazi Almanyası'nın ve İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği deneyimlere dayanarak yeni bir "çağ anlayışı"nın geliştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Böylece, sürgünün getirdiği özel koşullar, yazara ait bireysel yaşantıların ve deneyimlerin, tarih bilincinin aktarılması bağlamında önem kazanmasına yolaçmıştır.[8]

Nazi baskısından kaçarak sürgüne giden yazarların büyük bir bölümü için, yaşamak zorunda oldukları yeni ve zor koşulların, onların bilinç düzeylerini geliştiren, hatta radikalleştiren bir "okul" işlevi gördüğü açıktır. Bu değişiklik, öncelikle burjuva-hümanist Alman yazarlarında belirgindir. Bunun en tanınmış örneği, Thomas Mann'ın hem bir yazar, hem de bir düşünür olarak gösterdiği gelişme çizgisidir. 1920'li yılların Thomas Mann'ıyla, "Venedik'te Ölüm"ün (1913) ve "Büyülü Dağ"ın (1924) yazarı Thomas Mann'la "çağının romanı" dediği "Doktor Faustus"un (1947) yazarı Thomas Mann arasında büyük bir politik bilinç farkı vardır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bir bekleyiş ve (yokolan) burjuva kültürünün (kapitalizmin tekelci aşamaya geçmesiyle gücünü yitiren anlayışın) arayışı içinde olan Thomas Mann, 1946 yılında yayınladığı notlarında şöyle yazmaktadır: "Bir kez daha tutuşturulan milliyetçilik çılgınlığıyla, asıl olan, bilinçlerden çıkarılıp atılmaktadır: Sermaye ve emek sorunu..."[9] Bu bilincin yazarın eserlerinde yansımasıyla, okurun Thomas Mann'ın sanatsal yaratıcılığından edinebileceği tarih bilincinin

THOMAS MANN

üst düzeyde olacağı bellidir. Kardeşine göre daha önceden politikayla ilgi kurmuş olan Heinrich Mann, 1937'de yayınlanan yazısında, sürgündeki yazarlar ve sürgün hayatı konusunda şu görüşleri savunmaktadır: "...Biz neye ulaşmaya çalışıyoruz? İspanya'daki cumhuriyet ordusunun gönüllüleri için şüphesiz olan aynı saf insani hafızaya...Özellikle sürgün, büyüye bitişik bir güce sahiptir ki, bu güç bize, tarihe ve tarih tarafından kutsanmış bazı kişiliklere yönelik yeni, umulmayan beklentiler getirmektedir..."[10]

Heinrich Mann, Nazilerin Almanya' nın kültürel geçmişini kendi ideolojileri doğrultusunda saptırmalarına karşı, "kültürün savunulması" adına savaş açmış bir yazardır.

Nazilerin uyguladığı kültür politikası, tarihin tahrif edilerek edebiyat sanatı aracılığıyla yanlış tarih bilincinin sunulabileceğini göstermektedir. Almanya'da 19. yüzyıl gerçekçileri arasında Heine'nin yanısıra en tanınmış ad olan Georg Büchner ve onun oyunu "Danton'un Ölümü", Nazi ideologlarınca tahrif edilmiştir. Naziler dramı kendi yöntemleriyle yorumlayarak, eserin Büchner'in umutsuzluğunu ve devrimin Jakobenlerin iktidarıyla birlikte yolundan çıkmış olması karşısında düştüğü yılgınlığı anlattığı sonucuna varmışlardır. Oysa, devrimin bitirilmesinden yana olan Danton'la devrimin sürdürülmesini isteyen Robespierre arasındaki mücadeleyi veren dramın merkezinde Danton'un trajedisi yatmaktadır.[11] Büchner'in faşist iktidarca tahrif edilmesi örneği, edebiyat yoluyla edinebilecek tarih bilincinin, bir ülkedeki politik iktidarın niteliğinden ve kültür hayatının örgütlenmesinden ayrı düşünülemeyeceğini vurgulamaktadır.

Edebiyat sanatında tarih bilincinin dile gelmesi için, eserin malzemesini geçmişten alması şart değil-

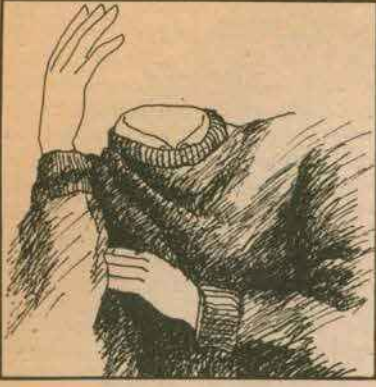
HEINRICH MANN

ANNA SEGHERS

dir; çünkü önemli olan eserin kendisinin belli bir tarih bilinciyle *edinilmesidir*. Edebiyatta üst düzeyi tutturabilmek için de, yalnızca toplumun (örneğin ekonomik bakımdan) gelişmiş olması yetmiyor. Yazarın kişiliği, bilgi birikimi, dünya imajı ve bilinci ne kadar önemliyse, bu açılardan edebiyat biliminin ve okurun sahip olduğu düzey de o kadar önemlidir. Edebiyatın nesnesi ve mihenk taşı, çelişkilerle ayakta kalabilen bu dünyada insanın kazandığı deneyimdir. Bu deneyim, hayatın, edebiyatın ve edebiyat biliminin ortak buluşma noktasıdır.[12] Bu buluşma noktası, toplumsal hayatın ve çağdaş bilimin gereklerine uygun olarak belirlenirse, *yeni gerçekliklerin üstünü açmak* da mümkün olur. Böyle bir amacın teori olmaktan çıkıp pratikte yaşandığı, bugünkü Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde gözlemlenebilir. Demokratik Alman yazar Volker Braun "Tarih bilinci özbilinçtir."[13] diyerek ülkesinde tarih ve edebiyat arasındaki ilişkiye dayalı deneyimi şöyle dile getirmektedir: "Onların (yazarların ve tarihçilerin) (bütün kıtalardaki özbilinçli okurların) güvenini kazanmaları, edebiyatın insanların hayatını tarih süreci olarak ve tarihçilerin de tarih sürecini insanların hayatı olarak göstermelerine bağlıdır." Demokratik Almanya'da edebiyat bilimi okurların algılama süreçlerini toplumsal bilinç düzeyine yükseltme görevini yerine getirirken, okurlarla sanatçılar arasında da verimli bir "işbirliği" kurulmuştur. Edebiyat süreci içersinde yazarlarla okurlar arasında gerçekleştirilen kooperasyon sayesinde okur-eleştirmen-yazar (buna edebiyat bilimcisi de eklenebilir) doğrudan iletişim içinde bulunabilmektedirler. Bu özellik nedeniyle, 60'lı ve 70'li yılların Demokratik Alman edebiyatı için, gelişmesindeki çelişkili süreçlerle kavranan çok derin bir tarih bilinci karakteristik olmuştur.[14] Böyle bir başarının elde edilmesinde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkede uygulanan geniş cephe politikasının edebiyat ve sanatsal kültürün diğer alanlarında kendisine gerçekçi hedefler seçmesi ve bunlara zamanında ulaşabilmesi büyük rol oynamıştır.[15] Bugün Avrupa'da iki tane "Almanya" vardır. Toplumsal sistemlerin farklılığı kendini, kültür hayatında özellikle ortaya koyarken, tarih bilincinin edebiyat sanatı aracılığıyla edinilmesi süreci de her iki "Almanya"da nitelik farklılıklar göstermektedir. F.Almanya'da Ernst Jünger gibi eski bir Nazi hayranı ilgiyle okunurken, D.Alman edebiyatında yakın geçmişin yargılanması sürmektedir. ●

1 M.-1. Aesthetik. Autorenkollektiv u L.v. Michail Owsjannikow. Berlin 1976. S.244 v.d.
2 Burada, edebiyat sanatının görece olarak dezavantajlı duruma düştüğü çeviri metinleri, konunun dışında tutuyorum.
3 Martin Reso: Immer mal wieder: Poesie und Geschichte. In: Ansichten. Aufsaetze zur Literatur der DDR. Hrg. v. Klaus Walther. Halle 1976. S.202.
4 A.g.y.
5 Erfahrung Exil. Hrg. v. Sigrid Bock u. Manfred Hahn. Berlin u. Weimar 1979. S.5.
6 Ansichten, a.g.e., s. 217.
7 Sigrid Bock: Roman im Exil. In: Ansichten, a.g.e., s.10.
8 A.g.y., s. 33-51
9 Inge Diersen: Thomas Mann. Berlin u. Weimar 1979. S.220.
10 Heinrich Mann: Verteidigung der Kultur. Hamburg 1960. S. 159 v.d.
11 Georg Lukacs: Literatursoziologie. Neuwied, Darmstadt, Berlin 1972 (beşinci baskı). S.481.
12 Literatur und Geschichtsbewusstbein. Hrg. v. Manfred Diercsh u. Walfried Hartinger. Berlin u. Weimar 1976. S.37
13 Volker Braun: Literatur und Geschichtsbewusstbein. In: Literaturkritik der DDR 1945-1975. II. Band. Halle-Leipzig. S. 233 v. 234.
14 Burada Hermann Kant'ın "Die Aula" (1965) başlıklı romanını hatırlatmak gerekiyor. Gazeteci Robert Iswall, savaş sonrasında ülkesinin durumunu ve o zamanlar kurulan "İşçi-Köylü-Fakültesi"ni hatırlayarak yeni toplumun kurulmasına bireyleri nasıl hazırlandığını anlatmaktadır.
15 Sargut Şölçün: Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi. Ankara 1982. S.91-102

Tarih Yazıcılığı ve Roman

A.Mümtaz İdil

19. yüzyılın sonlarına kadar tarihin doğrulanmış olgular kümesi olarak görülmesi ve bu olgulara müdahale edilmemesi yaygın bir görüştür."Tarih Nedir" adlı kitabın yazarı E.H.Carr, tarihçinin zorunlu olarak seçmeci olduğunu, tarihi olguların oluşturduğuna, tarihçinin yorumundan bağımsız ve nesnel bir sert çekirdeğin var olduğuna inanmanın ahmakça bir yanılgı olduğunu yazar. Yine aynı kitapta Carr, Herhangi bir olayın tarihsel bir olgu sıfatıyla durumunun, bir yorum sorusuna yol açacağını ve bu yorum ögesinin her tarihi olgunun içinde var olduğunu belirtir (Birikim Yayınları, Çev: M.G. Gürtürk, s. 18-19). Bu durumda, günümüze kadar birikerek ulaşmış tarihsel olguların, tarih yazarlarının öznel tavırlarından bağımsız olarak ulaşmasının olanaksızlığı sözkonusudur. Tarih yazarı, ne kadar özen gösterirse göstersin, herhangi bir olguyu tarih sayfalarına geçirmeye karar verdiği andan itibaren, olgu nesnel gerçekliğinden bazı özelliklerini yitirme yoluna girmiş demektir. Tarih yazarı o anda, doğayı aslında en uygun biçimde öykünmeye çalışan bir ressamdan ya da yontu sanatçısından pek farklı değildir. Amaç, zamanın herhangi bir anını şu veya bu şekilde dondurmaktır. Bunu yaparken de dış gerçekçiler de tarihçiler gibi ellerinden geldiğince nesnel olmaya çalışacaklardır. Bu sanat için geçerli olmadığı gibi, tarih için de geçerli değildir. Üstelik tarih yazarları, hangi olayın tarihsel bir olgu olup olmadığına karar verme aşamasında bile, kaçınılmaz bir yorumlamaya gitmek zorundadırlar.

Bu anlamda tarih ile roman arasında birbirinden sürekli uzaklaşma eğilimi gösteren, ama hiç kopmayan bir ilişkiden söz etmek olasıdır. Yazılı metinlerin tümünde görülen bazı ortak özellikler, tarih ile roman arasındaki ilişki için de geçerlidir. Bunun yanında, diğer yazılı sanatlara göre tarih yazarlığına en yakın sanat, hiç kuşkusuz, romandır.

Çünkü, romanın doğuşunda tarih yazarlığının yadsınmaz ölçüde payı vardır. Sözgelimi, ilk romanlar olarak kabul edilen "chanson de geste" ler tarihsel olayların destansı anlatımlarıdır. Tarih yazarlığı ile roman arasındaki en önemli fark konulara yaklaşım yöntemidir.

Roman, biraz da yapısı gereği, olguların sayısını azaltarak ayrıntıların öne çıkmasına ağırlık vermesiyle, tarihin hiç değinmediği bir alana zorunlu olarak girmiştir. İlk roman örneklerinden hareketle, tarih yazarlığı ile roman arasında şöyle bir benzetmeye gidilebilir: Dünya haritası eğer bir tarih yazarının kitabı kabul edilirse, bu haritanın binlerce kez büyütülmüş bir parçası romandır. Yani, bir dünya haritasına dev bir büyüteçle bakmak gibidir roman. Eğer tarih 11. yüzyılın büyük krallıklarını ve aralarındaki sosyal ve politik ilişkileri notalıyorsa,chanson de geste'ler bu ilişkilerin doğurduğu savaşlardan herhangi birindeki herhangi bir kahramanlığı konu almıştır.

Bu ele alış yöntemi romanı zorunlu olarak bireyleri irdelemeye götürmüştür. Ama, buna rağmen ilk romancılarda gerçeğe olan katıksız bağlılık, onları tarihten -bilinçsiz de olsa- kopmamaya itmiştir. İşlev olarak çok farklı olmakla birlikte, olguların ve bunlara bağlı ayrıntıların genel geçerli olandan seçilmesiyle roman, tarihe bir alt başlık olarak varlığını sürdürmüştür.

Romanın onem kazanması, ya da tarih ile olan farklılığının belirginleşmesi, bireyin önem kazanmasıyla olmuştur. Çünkü, böylelikle yazar da önem kazanmaktadır. Bir tarih yazarı için, olguların seçiminde gösterdiği öznellik, romana göre çok daha sınırlı olmaktadır. Sözgelimi, Pugaçev ayaklanması, Çarlık Rusya'sının en önemli köylü ayaklanmalarından biridir. Bir tarihçi için atlayamayacağı bir olgu olan bu ayaklanma, öznelliğe ancak yorum aşamasında ya da konuya önem veriş aşamasında açıktır. Tarih yazarı bu ayaklanmayı gözardı edemez, elinde değildir. Çünkü, olayların gelişim çizgisi içersinde bilerek dışladığı bu olayı anlatmayacak olursa, ondan sonraki olaylar dizisinde bu eksiklik kendisini gösterecektir. Kuşkusuz bütün bunlar Rus tarihini yazan bir tarihçi için geçerlidir. Ama yazar, özet olarak bir dünya tarihi yazıyorsa, o zaman Pugaçev ayaklanması ihmal edilebilir bir olgudur. Ancak, bu ihmal edilme, tarihi değiştirme anlamında değildir. Olgu yine vardır ama, bu olgu genelde verilmek isteneni değiştirmeyeceğinden ihmal edilmiştir.

Öte yandan aynı olay, Puşkin'in "Yüzbaşının Kızı" adlı romanında ise Grinyev ile Marya İvanovna arasındaki duygusal ilişkiye kadar indirgenebilmektedir. Bu durumda yazarın öznelliği kendini ele verecektir. Çünkü romancı için, yani Puşkin için Pugaçev ayaklanmasının tarihsel yerini belirlemek tek amaç değildir. Puşkin, Pugaçev ayaklanması olgusunu kendisine konu almış ve romanını bu dönemin insanlarına indirgeyerek kurmuştur. Pugaçev'in Orenburg kenti yakınlarındaki Belegorskaya kalesine gelmiş olması bir tarihçi için önemli olmayabilir, ama kale halkı için önemli bir olgudur. Bir romancı bu olguyu incelerken, Pugaçev gibi değil, kale halkı gibi düşünmek durumundadır. Eğer romancı Pugaçev'in kendisini romanına odak alırsa, bu kez de Belegorskaya kalesine uğramış olması pek önemli olmayacaktır.

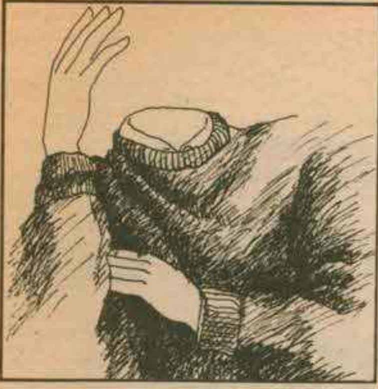
Bir tarih yazarı için Pugaçev ayaklanmasının nedeni, sözgelimi şöyle açıklanabilir: "Pugaçev ayaklanmasının temel nedeni, 18. yüzyılda dayanılmaz hale gelen kölelik düzenine karşı köylülerin ayaklanmasıdır." Oysa, roman içerisinde böyle bir cümle hiç geçmeyebilir, hatta okur romanın son yaprağını kapattığı zaman bile böyle bir mesaj almayabilir. Pugaçev ayaklanması -gerçi Puşkin'de böyle değildir ama salt Marya ile Grinyev arasındaki duygusal ilişkiyi çözümlemek üzere yazılmış da olabilir. Bunlar romancının elindeki olguyu kullanmasına bağlıdır. Roman yazarı bu olgunun hangi durumunu ele almış olursa olsun yazdığı roman kapsamı içersinde değerlendirilecektir ve yanlışlıkları ya da eksiklikleri roman sanatına özgü yöntemlerle eleştirilecektir. Oysa bir tarihçi için bu olanaksızdır. Yani bir tarihçi, Pugaçev ayaklanmasını açıklamaya giriştiğinde, ayaklanma nedeni olarak salt Pugaçev'in çar olma tutkusunu gösteremez, ya da köylünün verilen toprağı az bulduğu için ayaklandığını iddia edemez.

19. yüzyılın sonlarına değin romanı tarihten ayrı düşünmek hemen hemen olanaksızdır. Bireyin önem kazanması ile birlikte hız kazanan roman, uzunca bir dönem tarihsel olguların bireyler üzerindeki etkilerini incelemekle uğraşmıştır. Bireyden topluma doğru açılan bu yelpaze içinde kimi zaman George Sand'da olduğu gibi bireyler arasındaki ilişki önem kazanırken, kimi zaman da Charles Dickens'de olduğu gibi birey ile toplum arasındaki ilişki önem kazanmıştır. Ama, her iki yöntemde de yazarlar, çağlarını yansıtmaktan kaçamamışlardır. Yani, tarih ile kopmuş gibi görünen ilişkileri, yapıtlarının bütününde kendini korumuştur.

Burada hemen akla Soyut romanlar gelecektir. Çünkü romanın bir dil ustalığı olduğunu ve bundan başka da hiç bir şey içermek zorunda olmadığını savunan yenilikçi romancılar için tarih ile roman arasındaki ilişki bitmiştir. Artık, tıpkı polis romanı, aşk romanı, macera romanı gibi, tarihsel roman ya da belgesel roman isimlendirmeleriyle geleneksel roman anlayışı tarihin kucağına soyut romancılar tarafından atılmıştır. Onlara göre tarihsel roman ya da belgesel roman artık "roman sanatı" kapsamında değildir. Onların örnekleri 19. yüzyılda verilmiştir ve dönemleri kapanmıştır. Artık bir sanat olarak roman, yalnızca dil ustalığına, yani biçime dayanmakta, bunun dışındakiler ise şu veya bu şekilde isimlendirilmektedir.

Oysa biraz düşünülse bunun yanlışlığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Tıpkı, nesnel gerçekliğin yansıtılmasının sanat olmadığı görüşünden hareketle kertenkele kafalı, ördek bacaklı, insan gibi düşünen yaratıklarla ortaya çıkan soyutçular, nasıl ki, yine bu dünyaya ait imgeleri kullanarak, yine dönüp dolaşıp nesnel gerçekliğe başvurmak zorunda kalıyorsa, romanı tarihten bütün bütüne koparmak iddiasında olan yazarlar da önünde sonunda tarih içersinde sıkışıp kalmaktadırlar. Tarih milyonlarca olgunun birikimidir. Tarih bilimi bu milyonlarca olgunun bilinçli seçimidir. James Joyce'nin üç Dublinlisinin de 24 saati tarihsel bir olgudur. Ya da uzay, zaman, mekan, her neyse; hiç bir şey belirtilmemiş de olsa, "Godot'yu" bekleyenler de bir tarihin içindedir. Yazar onu tarihin içinden çıkartıp, boşlukta bir yere koymuş da olsa, bu bir şeyi değiştirmez; çünkü sonuç olarak yine çağlarının dilini konuşacaklar ve çağlarının sorunlarını birbirlerine aktaracaklardır. Tarihle ilişkileri olduğunu kanıtlamaları için mutlaka içlerinden birinin bir yeri *fethetmesi* gerekmez.

Tüm sanatlar içinde tarihin baskısını sırtında en fazla duyan roman olmuştur. Yapısal olarak birbirlerine benzemeleri bu baskıyı zorunlu olarak roman üzerinde duyurmuştur. Oysa, roman gibi diğer tüm sanatların da tarih ile ilişkisi şu veya bu şekilde vardır. Ama, roman felsefe gibi tarihsizliği hedef alıp ilerlemek isterse, o zaman kuram üretmek zorunda kalacaktır ki, bu da felsefe ile çakışması demektir. Oysa, romanın felsefeyle yoğun ilişkisi olmasına karşın, kuram üretmek gibi bir eylemi olduğu kendi tarihi içinde görülmemiştir. Roman kuram üretemez, herhangi bir olguyu değiştirmek gibi bir çabası da yoktur. Roman açıklayıcıdır. Roman, başlarda da açıkladığım gibi, dünya haritasına dev bir büyüteçle bakmaktır. Romanın altından tarih desteği çekilirse, kuram üretmeye başlayacaktır. O zaman da herhalde "roman" kavramının yeniden tartışılması gerekecektir. ●

Burjuva Kültürünün Tarihsel Konumu

Mehmet İzer

Eğer ülkemizde aydınlarımız arasında kimi zamanlarda eski konuları yeniden gündeme getirip, tartışma ortamı yaratmaları alışkanlığı olmasaydı, aynı ay içinde yayımlanan iki ayrı dergide, ayrı uzmanlık alanlarında ve birbirinden çok ayrı düzlemlerde yeralan iki yazı, bu yazıların ilettikleri bizleri şaşkınlıktan şaşkınlığa düşürebilirdi. Ama sevinmeliyiz ki, biz Türkiye insanları buna hazırlıklı, deneyimli insanlarız.

Dergilerin adları, Yazko Çeviri ve Yapıt. Konu edindiğimiz yazıların yazarları Ahmet Cemal (Hangi Burjuva Kültürü, agd. s.14) Korkut Boratav (Türkiye'de Popülizm 1962-76, agd. s. 46/1).

Konuları birbirinden çok ayrı. Boratav'ın yazısına temel aldığı kuram bu yazının kapsamı dışında. Ancak umarım ki, bu kuram, ekonomik yapıya ayrı bir bakış getiren ve evrenselliği olan bu kuram, önümüzdeki günlerde ciddi tartışmalar yaratacaktır. Cemal'in yazısının üç sayfası içinde yer alan önemli yanlışlar da bu yazının kapsamı dışında. Ancak birbirinden çok ayrı düzlemlerde hazırlanan bu iki yazının aşağıda aktaracağımız bölümlerindeki anlayış bizim için büyük önem taşıyor ve yazının amacını oluşturuyor.

Şöyle yazıyor Boratav: "...popülizm, emekçi sınıfların, egemen sınıfların iktidarına rakip veya ortak olarak örgütlenebildikleri (ve böyle bir durumun çeşitli ideolojik ve kuramsal yansımalarını içerir) Batı Avrupa türü burjuva demokrasilerinden ayrılır ve esas olarak geri kalmış kapitalizme özgü bir siyasi çerçeve oluşturur. Ancak popülizmin çağdaş azgelişmiş toplumlara özgü tek siyasi çerçeveyi oluşturmadığı da açıktır. Alternatif modeller, küçük burjuva radikalizmi ile 'milliyetçi' burjuva çizgilerin çeşitli dozlardaki bileşkelerinden oluşan reformist-paternalist otoriter rejimler ile tutucu askeri diktalar olarak gösterilebilir? Faşizmi ise, daha çok burjuva demokrasisinin bir alternatifi olarak anlamak eğilimindeyiz: ...Türkiye'ye gelince, popülizmin 1946'dan beri gündemde olduğu ve çıraklık dönemini 1950 1960 arasında yaşadığı söylenebilir." Cemal'se şunları yazıyor: "Türk toplumunda, bir sınıf niteliğiyle burjuva hiçbir zaman olmadı, çünkü olamazdı. En kaba çizgileriyle burjuva, belli türde bir kentleşme olgusuna, belli bir kapitalistleşme ve sanayileşme sürecinin eklenmesiyle doğar, böyle doğmuştur. Oysa Türkiye'de ne kentleşme olgusu bir burjuva sınıfının kökenini oluşturabilecek biçimde gerçekleşmiştir, ne de Batılı anlamda bir kapitalist düzen egemen olmuştur. Sanayileşme sürecimiz ise henüz ileri evrelerine varabilmiş değil."

Aldığımız iki bölümde de ortak bir kaygu gözleniyor. Türkiye tarihinin 1908'le başlayan sürecinin temel eğilimini değiştirerek yansıtma kaygusu. 1908, Türkiye tarihinde önemli bir noktayı oluşturur. Bu tarih, "tartışmasız bir burjuva devrimi'nin adıdır. 1923 de önemli bir tarihtir. İktisat Kongresi diye anılan bir belirlemenin, Türkiye'nin ekonomik geleceğinin yönünün belirlenmesinin tarihidir. 1950 ve onu izleyen yıllar da önemlidir. Türkiye burjuva sınıfının uluslararası bağlarını oluşturma, "dışa açılma" ve dolayısıyla günümüze ulaşan yolların açılmasının başlangıç tarihidir. 1960 da, 1965 de, 1971 de, 1975, 1978 ve sonraları da, 1980 de (24 Ocak) önemli tarihlerdir.

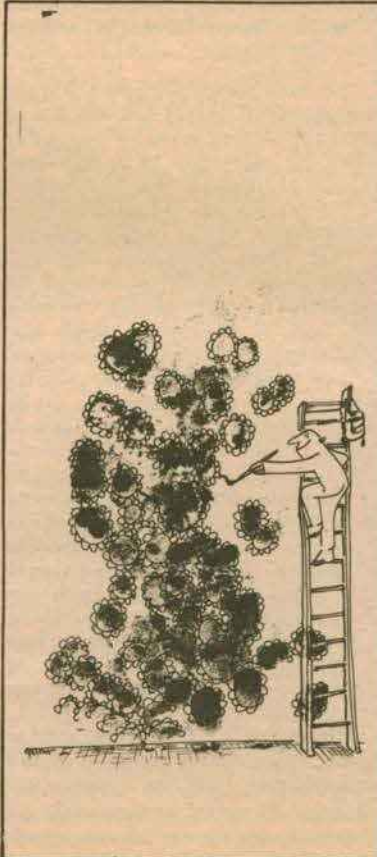
Bu tarihleri, kimisi dönem belirleyen bu tarihleri ayrı yorumlarla ele almak, ya da hiç almamak, Türkiye'yi belki de yeniden 1968-71 arası tartışmalara götürür. Belki bu tartışmalar daha üst düzeylerde gerçekleştirilebilir ama, hiç kuşkusuz Türkiye'yi 19.yy Osmanlı İmparatorluğuna götürmeyi başaramaz. Kabaca belirlersek, bugün Türkiye, resmi kurumların da açıklamalarıyla belirledikleri gibi, belli başlı on üretim ve hizmet iş kolunda, tekeller dışı adım atılamayan bir ülkedir. Yine en kaba anlatımıyla bugün Türkiye, tekellerin tarım ve ticaret yaşamını da belirlediği bir ülkedir. Ve hiç üzülmek gerekmez, bugün Türkiye'de gelişkin bir burjuva sınıfı vardır. Üstelik kendi içinde de ayrışımlara uğramış, bu ayrışımları belirginleşmiş ciddi bir tekel egemenliği de kurulmuştur. Buna üzülmek ya da üzüntünün etkisiyle gelişmeyi yadsımak ya da tümden olguyu yok saymak tarihi de inkardır.

Buradan, Cemal'in yazısında ağırlık verdiği bir konuya geçmek ve çarpıtmaları açık biçimde sergilemek önem taşımaktadır.

Cemal şöyle diyor: "Burjuva kültürü, burjuva sınıfının kültürüdür; burjuva yazını, burjuva sınıfından gelen yazarların ürünlerinden oluşur... Tarihinde bir burjuva 'sınıfına' hiçbir zaman sahip olmamış bir ülkenin kültür yaşamında, toplum yaşamında bu kavramların (burjuva kültürü, yozlaşma gibi, M.İ.) kullanılabilmesi olası mıdır? Değildir elbet."

Genel bir doğrudur, politikayı ekonomi belirler. Ekonomik alt yapının, üst yapı kurumlarından birisidir politika; sanat gibi, din gibi, hukuk gibi. Ancak üst yapı kurumlarının değişiminin ekonomik yapılar gibi tümüyle ve kimi zaman olduğu gibi de köktenci biçimde değişmesi beklenilemez. Toplumun ekonomik ve kaçınılmaz biçimde politik yapısı değişime uğrar, bu tarihsel akış içinde gerçekleşir, toplumun ve doğanın doğal yasalarıyla değişir ve kimi zaman da istemsel çıkışlarla değiştirilir, bu değişimi izleyen süreç içinde de toplumun üst yapı kurumları yavaş ve gözle görülemeyen bir değişime girerler. Rejimin biçimine göre bunlardan bir bölümü hızlı ve istemsel etkilerle de değişebilirler, ancak genel olarak uzun bir süreyi gerektirir üst yapı kurumlarının değişimi.

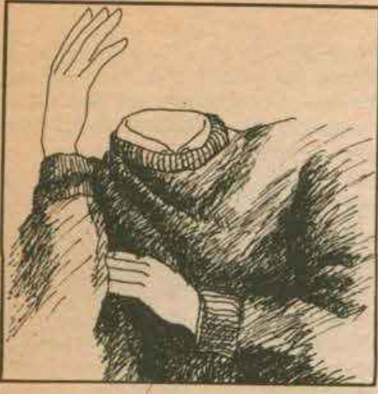
Sanat da, onun bir parçası olan edebiyat da bu genel yasaya bağlıdır. Genel değişim ve dönüşümü ne engellenebilir ne de aşırı istemsel etkilere tutulabilir. Öyleyse 1908'le birlikte ekonomik yapısını kapitalizmden yana dönüştüren bir ülkenin burjuva üst yapısının kurulamamış olmasını nasıl açıklar Bay Cemal? Açıklayamaz. Çünkü üç sayfalık yazısının birinci sayfasında burjuva sınıfının olmadığından söz ederek, onun kendisine göre bir kültürünün de olamayacağını (doğal olarak) açıklayan Cemal, üçüncü sayfasındaysa, bunu tersine çevirerek kültürü olmayan bir sınıfın olmayacağını, dolayısıyla ülkemizde burjuva sınıfından söz edilemeyeceğini anlatıyor. Buradan da ilk savına gönderme yaparak olmayan sınıfın olmayan kültüründen söz edilemeyeceğini bir güzel kanıtlamış oluyor. Kısacası Bay Cemal sanat ve edebiyatı, genel olarak kültürel yaşamı bir üst yapı kurumu olarak anlamıyor, karıştırıyor.

Türkiye'de bugün sözünü ettiğimiz yazının "çok uzun ömürlü çıkan yanılgılarımızdan biri" diye adlandırdığı "burjuva kültürü burjuva yazını, yozlaşmış burjuva anlayışı" buram buram ve son yılların da katkısıyla birlikte her köşede vardır. O denli vardır ki, tarihsel gelişimi ne prusya ne de anglo sakson tipine tam uymayan bir burjuva devrimi geçirmiş olan Türkiye'nin burjuvazisi, pekçok alanda olduğu gibi içinden yaratamadığı sanat ve kültür adamlarını yıllardır "transfer" anlayışıyla almış ve ülkenin kültür yaşamına sokmuştur. Bugün büyük basın tekellerin dışında basın ve yayın yaşamını sürdürebilmek inat ve inanç sorunuyla özdeşleşmiştir. Bugün, tekellerin hemen tümü kültürel yaşamımıza gereken 'katkıları'nı gerçekleştirebilmek için yıllık gelir gider hesaplarının oldukça önemli kısımlarını kültürel ürün üretimine ayırmaya başlamışlardır. Bugün yasaların da son değişimleriyle birlikte sinema ve tiyatrolar adım adım bağımlılaştırılmaya başlanmıştır.

Bunların yanı sıra 'transfer' anlayışı o denli gelişmiş ve yaygınlaşmıştır ki, "yozlaşma" hiç kuşkusuz çürümeye dönüşmeye başlamıştır. Kitlelerden uzak, kendi kısır döngüleri içinde "yaratıcı" uğraşlarını sürdüren sanatçılarımız o denli çoğalmışlardır ki, yukarda sözü edilen 'inatçı ve inançlı' çıkışlar artık yepyeni bir kadro yaratma sorunuyla karşı karşıya gelmişlerdir.

Buna üzülmeli mi? Asla, tam tersine sevinmek gerekir. Tıpkı sayın Boratav ve sayın Cemal'in de ülkenin ekonomik yapısı için üzülmemeleri gerektiği gibi. Çürüyen ve dökülen, yanı sıra yeniyi ve güzeli de doğuruyor, geliştiriyor. Bu da kaçınılmaz bir tarihsel olgu. Bir yandan birşeyler çürüyecek, dağılacak ve aynı süreçte bir diğerleri oluşacak, gelişecek ve çürüyeni, dağılanı dayanılmaz tarihsel acısından kurtaracak. Bu hem alt yapı için, hem de üst yapı için böyle olacak. Nasıl 1980'lerin Türkiye'sini 19.yy Osmanlılığına döndüremezsek, bunu da engelleyemeyiz. Ne suyun başını tutanlar, ne de bilerek, bilmeyerek o suya kaşık kaşık katkıda bulunanlar. ●

1980'ler Türkiye'sinde Feodalizm Tartışmaları ve Bir Feodalizm Anlayışı-1

Oğuz Oyan

Türkiye'de feodalizm üzerine görüş belirtmenin geçmişi Cumhuriyet başlarına kadar gitmekle birlikte, daha geniş çevrelerde "tartışma" konusu olması ancak 1960'lardan sonradır. Bu ilginin kaynağı, Türkiye'nin mevcut ekonomik, toplumsal, siyasal, hukuksal ve ideolojik biçimlenişi ve yönelişleri konusunda soru sormaya başlayan yeni kuşakların, bu oluşumların tarihsel kökenlerini sorgulamak bilincine giderek varmalarıdır. Tarih ve ilginin asıl odağı olan Osmanlı tarihi konusundaki bakış açılarını yönlendiren bilgi kaynağı ise Osmanlı tarihçilerinin araştırma ve incelemeleri olmuştur. Kabul etmek gerekir; yerli ve yabancı Osmanlı tarihçilerinin ve özellikle iktisat tarihçilerinin ayrıntılı araştırmaları olmaksızın iktisatçı, siyaset bilimci ve toplumbilimcilerimizin Osmanlı tarihi üzerine akıl yürütmeleri herhalde düşünülemezdi. Ama, tarihçilerin Osmanlı toplumuna, bu arada konumuzu asıl ilgilendiren feodal toplum üzerine birbirine oldukça benzeyen genel bakış açıları başlangıçta pek tartışılmaksızın kabul edilince, kaçınılmaz olarak bazı olumsuzluklara yol açılmıştır. Bu olumsuzlukların bizce en önemlisi, Osmanlı toplumunun feodal topluma göre bilimsel temeller üzerinde karşılaştırmalı olarak incelenememesidir. Feodalizm, bir kere tanımlanıp üzerinde herşey söylenmiş kalıplaşmış bir kavram olarak ve özellikle XIX. yy. sonu XX. yy'ın ilk çeyreğindeki anlayışların etkisi altında ele alınınca, bu tür bir incelemenin maddi/bilimsel temelleri oluşamamıştır.

1960'lardan sonra feodalizmin bilimsel bir tartışma zeminine oturtulamamasının ikinci bir nedeni, bu tarihlerde dünyada ve bu arada Fransa'da yeniden büyük ilgi toplayan "asyagil üretim tarzı" (ATÜT) tartışmalarının Türkiye'ye çeviri ve yerli incelemeler çerçevesinde aktarılmasının köstekleyici etkileri olmuştur. Henüz feodalizmin tartışılmadığı bir bilimsel boşluk ortamında (bir-iki makaleyi bunun dışında tutuyoruz), ATÜT tartışmalarına girişilmesi ve Osmanlı toplumunun bu tür bir yaklaşımla incelenmesinin yarattığı çarpıtıcı etkileri yeterince sergileyecek kapsamlı eleştiriler bile yapılmamıştır. Bunda Türk aydınının sorumluluk payı da az değildir.

Son otuz-kırk yıl içinde dünyada feodalizm konusunda bugün yakalanması güç bir mesafe katedilirken, Türkiye'de ilgi alanı feodalizmin bilimsel tanımı ve geliştirilmesinden uzaklaştırılınca, ortada feodalizmin karikatüründen başka bir şey kalmamıştır. Batı'nın "tipik" feodal toplumları Osmanlı toplumu incelemelerinde referans olarak kullanıldığında, bu iki toplum tipinin benzemezliğini vurgulamak için, genellikle Batı feodalizminin farklı aşama ve evrelerinin eşanlı olarak bir arada tam olarak bulunması olanaksız bir takım özelliklerinin ardarda sıralanması yolu seçilmiştir. Örneğin, Batı feodalizminin ekonomik temeli tanımlanırken, genellikle oluşma aşamasının *domanial (manorial)* örgütlenme biçimi temel alınmış ve buna bağlı olarak emek ranta dayalı serflik tipi, yaygın ve temel belirleyici biçim olarak görülebilmiştir. Öte yandan, feodal senyörün, feodal üstyapının bir bütün olarak kurumsallaştığı serpilme/olgunluk aşamasında hızla tasfiye olan bedensel yükümlülükler yerine bir anlamda telafi edici olarak geliştirdiği (siyasal anarşiyi düzene koyucu/koruyucu bir rol üstlenerek) ve bir ekonomik sömürü aracı olarak kullandığı, ekonomik/hukuksal temelli yöresel kumanda hakları da *(droits de ban, banalite* veya *banality)*, kuruluş aşamasının "klasik" *domanial* rejimiyle *birlikte* feodalizmin ortak özü olarak sunulabilmişlerdir. Keza, feodal üretim tarzının tanımlanmasında, yanlış olarak, siyasal/hukuksal üstyapı da her zaman devreye sokulmuş; üstelik, Batı'da siyasal/yargısal iktidarın bölünmesi ve yerelleşmesi her aşamada farklı derecelerde ve özelliklerde olmasına rağmen, standart bir yerelleşme modeli her dönem için örtük olarak geçerli sayılmıştır.

Şu soru sorulabilir: Batı Avrupa feodalizminin temel kurucu unsurlarını ayırdetmek gerektiğinde, onun belirli bir aşamasını ve bunun özelliklerini saf/katıksız kabul edip feodalizm tanımımızı bununla mı sınırlandıracağız, yoksa çeşitli aşamaların bir arada bulunması olanaksız görece özerk özelliklerinin keyfi bir bileşimini mi seçip alacağız ve nihayet, tüm bu aşamalara ortak olan özü mü çekip çıkarmaya çalışacağız? Birinci yolun seçilerek dar bir feodalizm anlayışının sınırları dışına çıkılamaması Batı tarihçiliğinde çokça görülmüştür.[1] Türkiye örneğinde, tarihçi ve tarihle ilgilenen diğer formasyonlardan aydınlarımızın (genellikle üniversiter çevreden), feodalizm konusundaki bulanıklık ortamında, bilinçli/bilinçsiz genellikle ikinci yolu seçerek tarih dışı bir feodalizm tanımına savrulduklan görülebilmiştir. Biz neden üçüncü ve gerçek bilimsel yolun seçilmesi gerektiğini *Yarın*'ın geçen sayısında belirtmiştik.

Şimdi feodalizm üzerine çeviri ve özgün çalışmaların yeni bir ilgiyle sürdürüldüğü 1980'ler Türkiye'sine gelelim.[2] Çeviriler konusundaki görüşümüzü geçen ay bir yazımızda belirtmiştik. Burada özellikle üzerinde durmak istediğimiz, *Yarın*'ın Temmuz sayısında da görüşleri sergilenen M.A.Kılıçbay'ın *Feodalite ve klasik dönem Osmanlı üretim tarzı* adıyla yayınlanan doktora tezinin ana fikirleri ve dokusu. İlkönce, Kılıçbay'ın yukarıda belirttiğimiz birinci yolun dar tanımını seçerek feodalizmi esas itibariyle Batı Avrupa feodalizminin oluşma aşamasındaki biçiminde teşhis edip dondurduğunu vurgulayalım. Kılıçbay bunu yaparken Türkiye'de şimdiye kadar, özellikle akademik tarihçi çevrelerde, feodalizmin "karma" (ikinci yol) tanımının dışına çıkılamadığının farkındadır ve Osmanlı toplumunun *sui generis* niteliğinde direnen bu çevrelerin zayıf noktalarını kendince yeni kanıtlarla güçlendirerek adeta onların yardımına koşmaktadır. Yazarın feodalizm konusunda savunduğu dar ve partikülarist anlayış çok eskilere gitmektedir. Bu alandaki "yeniliği", kimi modellerden ve birkaç marksist kavramın temelsiz yorumundan esinlenerek, şekillenme döneminin *domanial* rejimini hiçbir zaman ve mekanda rastlanmaz hipotetik bir biçim altında incelemesidir. Osmanlı konusundaki "yeniliği", tarihçilerimizin yarım yüzyıldır söylediğini, deforme marksist terminolojiyle süsleyip, nevi şahsına münhasır bir *"Osmanlı" üretim tarzı* bulup çıkarmasıdır.

BİR FEODALİZM ANLAYIŞININ ANATOMİSİ

Burada yerimizin elverdiği ölçüde bir düşünce çarpıklığını sergilemeye çalışacağız: Ayrıntılara daha sonra girmek üzere ilkönce Kılıçbay'ın feodalizm (Batı Avrupa) konusuna yaklaşım tarzını iki kelimeyle özetleyelim. Yazarımızın feodalizmin dönemlendirilmesi ve tanımına ilişkin görüşleri esas olarak Pirenne'ci görüşlerin etkisini taşır. Ona göre feodalizmin ekonomik temeli ve üst doku kurumları IX. yy.'da oluşumunu büyük ölçüde tamamlamış ve "IX.-X. yy'larda tam egemen olmuştur" (s.217) Dönemin üst sınırı konusunda kesin birşey söylememekle birlikte, XI. veya XII. yy. için çözülme aşaması dediğine (s.169n. 139) ve XIII. yy.'ı kapitalist gelişmeye bağladığına göre (s.79) bilinçli olarak açık bıraktığı bu konu netleşmektedir. Sistemin ekonomik temeline değgin ısrarla vurguladığı nokta ise kıt emek/bol toprak ilişkisinin varlığına indirgediği feodalitede artığın ele geçirilmesinin emek rant biçiminde olduğu ve bundan uzaklaşıldıkça feodaliteden de uzaklaşıldığıdır. (Burada B. Hindess ve P.Q. Hirst'in ve W.Kula' nın[3] görüşlerinden esinlenir.) "Tezini" desteklemek için kullandığı bazı hipotetik önermeler ise serf çiftlerinin büyüklüğünün aile büyüklüğüne eşit olduğu, feodal rantın emek ranta (angarya emek) eşit olduğu ve olması gerektiği, dolayısıyla artık emeğin gerekli emeğe eşit olduğu ve olması gerektiğidir.

Yerli feodalizm teorisyenimizin genel olarak feodalizmin ve özel olarak Batı Avrupa feodalizmi ile Osmanlı toplumunun özüne ilişkin yaptığı çarpıtmaları daha iyi değerlendirebilmek için, ikincil planda kalmakla birlikte kitabının birçok yerinde karşımıza çıkan daha küçük boyutta ama önemli bazı çarpıtma, tahrif ve bilinçli/bilinçsiz maddi hatalara değinmemiz yararlı olacaktır. Çünkü kitabının ve ana tezinin dokusunun örülmesinde -elbette doğrular yanında - bunların payı küçümsenecek gibi değil.

BİR İKTİSAT TARİHİ "ARAŞTIRMASI" NASIL YAPILIR? GAYECİ YÖNTEM Mİ, TAHRİF Mİ?

Kılıçbay kitabına "Giriş"inin ilk cümlesinde "çalışmasında bir iktisat tarihi *araştırması* yapmaya çabaladığını" söylemekte. İkinci el kaynaklardan ve aşağıda sergileyeceğimiz biçimde yazılan bu eklektik çalışmanın ne ölçüde bir iktisat tarihi *"araştırması"* sayılabileceğini ve yazarımızın "çabalamalarının" hangi sonuçlara vardığını birlikte değerlendireceğiz. İlkönce "Giriş"i okumayı sürdürerek bir noktaya işaret edelim. Yazarımız,"bazı araştırıcıların gayeci *(teleologique)* yöntemi benimsemiş olmalarına" karşı tavır almaktadır. "Osmanlı sisteminin şu veya bu olduğuna *a priori* karar veren bu araştırıcılar, tüm çabalarını bu kararların kanıtlanmasına yöneltmektedirler" (s.7) Güzel, buna katılıyoruz. Sürdürelim: "Biz bu çalışmamızda, günümüzü veri alarak, geçmişe oradan bakmak yerine, geçmişi, bugünü unutarak incelemeyi yeğledik. Bunun yöntemsel açıdan en tutarlı yol olduğuna inanıyoruz. Çünkü böylece, hiçbirşeyi hiçbir şeye uydurmak zorunda kalmadık." (s.7) Bunu ne ölçüde gerçekleştirdiğine geçmeden önce şu "geçmişi, bugünü unutarak inceleme" savına değinelim. François Sigaut bir eleş-

tirel tanıtma yazısında[4] şöyle demekte: "E.Le Roi Ladurie bir keresinde 'tarih içi boş bir çerçevedir. Saf tarihçinin kaynaklarına soracağı önceden oluşturulmuş (önyargılı) soruları yoktur' demişti. Bu tür bir ilk masumiyet çoğunlukla yöntem düzleminde bir avantajdır. Fakat çoğunlukla da bir handikaptır: bu, diğer disiplinlerin uzmanlarının tarihe yeni bir sorunsalla gelmelerinde tersine olarak görülmektedir (Bairoch, Fourastie, Simiand, Toutain...)" Bunlara M. Dobb'u da eklemeden geçmeyelim ve şunu soralım: bir sorunsalı olmayan iktisatçının tarihle uğraşması neden? Bu sorunsalın da, yaşanılan çağın dayattığı tarihe dönük bir güncellik olduğu açık. Öte yandan her çalışmanın temel bir tezi olmak zorundadır ve bu tez araştırmayı yönlendirir. Ancak araştırma sürecinin kendisi de edilgen değildir ve o da tezi yönlendirir veya tezin şu ya da bu sivriliklerini törpüler, nüanslandırır veya hatta bu tezden bütünüyle vazgeçilmesini gerektirebilir. Bu anlamda *kaçınılması gereken*, bir tezi kanıtlama (ve orijinallik) çabasının her ne pahasına olursa olsun sürdürülmesi yani yolumuza çıkan tezimize aykırı olguların özlerini çarpıtarak görüşümüze uydurmak "yöntemi" olmalıdır. Yazarımız "Giriş"te gayesini "Osmanlı sisteminin neden Batı modelinden farklı olduğunu ortaya koyabilmek" olarak belirlediğine ve kitabının büyük bölümünü Batı feodalizmini oluşma ve kurumsallaşmasına ayırdığına göre bu ısmarlama amacına nasıl ulaştığını konumuzu şimdilik Batı feodalitesi ile sınırlandırarak değerlendireceğiz.

M.A. Kılıçbay çok kaynak kullanmayı ve bunları göstermeyi seviyor. Buna ancak sevinilir. Ancak kaynak gösterilmeksizin "ödünç" alındığı izlenimini uyandıran birkaç pasaj dikkatimizi çekince iki-üç kaynağı temel alarak ve bunlara bir iki paragraf sonra yapılan göndermeleri esas alarak bir karşılaştırma yaptık. Sonuç doğrusu çok yadırgatıcı çıktı: Yazarımızın bazı tarihçilerin çok özgün görüşlerini ve terimlerini kaynak göstermeden "temellük" edebildiği gibi tırnak kullanmayı da pek sevmediğini öğrendik.[5] Bize göre daha önem taşıyan husus ise yazarın gönderme yaptığı kaynakların söylemediği şeyleri onlara söyleterek görüşlerine ünlü isimlerden destekler araması veya yaratmasıdır. Birkaç örnek verelim. Yazarımız deniz aşırı lüks mal ticaretinin yabancı unsurlar eliyle Merovenj döneminde sürdürüldüğünü söyleyecektir. H.Pirenne (1970, 54)'e atfen (tırnaksız) şöyle der: "Örneğin, Narbonne'un 589'daki nüfusunun *yarıdan fazlasını* Suriyeli, Yahudi ve Yunanlılar oluşturmaktaydı" (s. 138) Oysa Pirenne sadece şunu söylüyor: "589'da Narbonne' un nüfusu Gotlar, Romalılar, Yahudiler, Yunanlılar ve Suriyelilerden oluşmaktadır" Yazarımızın "araştırmasında" hayal gücünü kullanmadığını söylemek kendisine haksızlık etmek olacaktır; öyle ya, 5 ayrı etnik unsur sayıldığına göre bunun 3/5 i çoğunluktur! Bunu Pirenne nedense akıl edememiş, yerli teorisyenimiz de katkılarını esirgememiş. Öteyandan, somut bazı tarihi olayları hiç kaynak göstermeden aktardığı bir pragrafta (s.194, sonuncu paragraf) M.Bloch'un Norman saldırılarıyla ilgili çizdiği karanlık tabloyu daha da karartmayı görev bilir. Bloch (1968, 73), "861'de küçük filolarıyla kaçan Parisli tacirler Norman kayıklarına yakalandılar ve tutsak edildiler" mi demiş ne eksik ne da fazlasıyla, yazarımızda bu ifade şu şekle bürünür: "861'de gemileriyle beraber *kentlerini* bırakıp kaçan Parisli tüccarlar Sen nehri üzerinde Normanlar tarafından yakalandılar, *gemileri batırılıp*, kendileri *köle* haline getirildiler" (s. 194-195, a.b.ç.) Yazarımız "mutlaka gemilerini de batırmışlardır ve köleleştirmişlerdir bu barbar Normanlar" diye düşünüp "iktisat tarihi araştırmasına" bireysel katkılarını esirgemiyor.

ROMA–CERMEN SENTEZİ

Geçelim. Yazarımız, "Batı feodalitesinin bir Roma-Cermen sentezi olduğu iddialarına oldukça büyük bir darbe vurduğunu" söylediği Vandaller örneğini yalnızca H.Pirenne' (1970, 26-27) atıfta bulunarak aktarır. Ama nasıl? Bu konuda gösterdiği tek kaynak Pirenne olmasına karşın ona atfen onunla taban tabana zıt şöyler söyleyerek! H.Pirenne, Kuzey Afrika'ya yerleşen Vandallerin kralı Genseric'in İtalya fatihi Ostrogotların kralı Teodorik gibi bir Roma memuru niteliğinde olmadığını tam tersine onun bağımsız davrandığını ama buna rağmen "istilacıların cermen karakterinin gene de Roma adet ve kurumlarına yerlerini bıraktığını" söylemekte. Keza Roma etkisinin yoğun olarak bu topluluğu sardığını, "krallarının Roma'nın patikalarında yürüdüğünü", Roma dil ve kurumlarının (hukuk, ekonomi) canlı kaldığını; "kısacası, Vandallerde Ostrogotlardan daha da az cermenik izler kaldığını" söylemekte. Pirenne'i aktaran teorisyenimize göre (s. 118-120), "Vandaller, germanik karakterlerinden çok şey yitirmişlerdir, *ama Roma sistemini de benimseyememişlerdir*" (a.b.ç). Yazarımız bunun nedenlerini de bir güzel sıralar ve "çarpıcı" sonucuna varır: "Zaten başlangıçtan beri Roma'nın Batı'sından farklı bir kader izlemiş olan Kuzey Afrika (...) böylece Batı Avrupa oluşumundan sapmaktadır. (...) Vandaller Germen kökenli olmakla birlikte, Batı Avrupa feodalleşme sürecinin dışında kaldılar. (...) Barbarlar, burada Roma temeli üzerine oturmalarına rağmen neden diğer barbarlarda olduğu gibi *Roma kurumlarını benimsememişlerdir?* Bunun cevabı kanımızca, Kuzey-Batı Afrika'nın Roma oluşumlarına da marjinal olmasıyla ilgilidir." Şimdi yorumlayalım. Pirenne, ayrıksı gibi gözüken Vandal örneğini kendi bakış açısına göre inceleyerek bunun da yoğun olarak Roma etkisi altında biçimlendiğini göstermeye ve böylece Cermen etkisi ve katkısının hemen hemen bir hiç düzeyinde kaldığını kanıtlamaya çalışır. Yazarımız ise, Cermen etkisini sıfırlamada Pirenne'in görüş açısını aynen benimseyip kullanmakla birlikte, Vandal örneğini gene Pirenne'in ismi arkasına sığınmasına rağmen onun görüşlerinin özünü tahrif ederek kullanır. Böylece Roma kurumlarını benimseyememiş barbarların kendi kurumlarıyla feodaliteyi oluşturamadığı ve oluşturamayacağı genellemesine varmak ve buradan, dolaylı olarak gene Pirenne'le buluşarak, Cermen etkisinin önemini küçümsemek ister. Bu arada, kitabının başlarında Roma İmparatorluğu'nun salt Doğu'su ile Batı'sı arasında farklılıklar görüp sıralarken şimdi Kuzey-Batı Afrika'yı ve Vandallerin yoğun olarak yerleştiği Kuzey Tunus'u da Roma oluşumlarına (kaynak göstermeksizin) "marjinal" görmek durumunda kalır. Oysa Kartaca'nın yer aldığı bugünkü Tunus yöresi Roma'nın en erken İtalya dışı fetihlerindendir ve Roma etkisinin en yoğun olduğu bölgelerden birisidir.[6] Yazarımız Vandal örneğiyle ilişki kurarak Britanya örneğini de çarpıtmakta sakınca görmez (s. 120 n. 32) Britanya adalarındaki oluşumun salt "Roma bazından hareket ettiği için bu tarza (feodaliteye) geçebilmiş olduğunu" söylerken başka bir yerde de (s.197) sadece 1066 yılının Norman fethiyle ilişki kurarak "Fransa'dan kaynaklanan İngiliz ve Alman feodaliteleri ithal malıdır" diyebilmektedir!

Bir kalemde geçilen bu konuyu biraz açalım. V.yy.'dan sonraki istilacıların (Angl, Jüt ve Saxonlar) Keltleri sürmelerinden sonra Roma etkisinin iyice azaldığı İngiltere'de, VIII. yy.'dan sonra köylülerin bağımlılaşma süreci, yeni göçler ve saldırıların (özellikle VIII. yy. sonundan itibaren Vikingler/Danimarkalılar) kışkırtıcı etkisiyle yayılan askeri "fief" temelli usulüyle bütünleşmiştir. *Manoir* terimi Norman ithali olmakla birlikte, tekabül ettiği işletme biçiminin Saxon kralları döneminden (IX.yy.) beri oluştuğu görülmekte. Normanları 1066' daki maceralarına iten, İngiltere'nin içinde bulunduğu maddi gelişmenin çekiciliği olduğu gibi, bir avuç Normandiyalının merkezi sistemlerini kolayca yerleştirebilmeleri de istila öncesinin tanımsal yapılarının feodal evrimiyle büyük ölçüde bağıntılı. Norman fethinin İngiliz feodalizminin bilinen özelliklerini almasındaki önemi küçümsenmemeli, ama bunun tek kaynağını, salt *Domesney Book*'a (1086) dayanarak, Norman fethinde görmek yanılgısına da düşülmemeli.[7] Kılıçbay, Britanya örneğinin, iddiasının aksine, kendi tezlerini ne denli çürüttüğünün ya farkında değildir ya da çarpıtarak es geçmektedir.

Şunu da özellikle belirtelim: Frank ve Anglo-Saxonları, sayıları genellikle 80-200 bini geçmeyen ve anayurtlarından çok uzağa düşen Cermen topluluklarını (Ostrogot, Vizigot, Vandal, Lombard gibi) göç kollarından ayıran temel farklılık, bunların Cermanya'dan, şu veya bu biçimde, takviye alabilmeleridir.[7 bis]

Alman feodalizminin Frank "ihracı" olduğuna ise katılıyoruz. Katılmadığımız şu: "Fransız feodalleşmesiyle birlikte, 10.yy.'da Ren bölgesinde ortaya çıkan Alman feodalitesi, 12. yy.'dan itibaren Almanya içlerinde yayılmaya başlamıştı" (s.197). Kılıçbay, kitabında hakim yer tutan feodalleşmeyi hukuksal/siyasal kurumlara bağlama eğilimini, kanımızca X.yy. sonundaki Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nu kastederek, burada da göstermektedir. Oysa Cermenya, 560 yılından itibaren, direnme odaklarına rağmen, Frank nüfuzu altındadır ve geniş bölgelerinde, belirli özelliklerini koruyarak, oldukça erkenden (Karolenjiyen dönem) feodal ekonomik ilişkiler yayılmaktadır. Roma etkisini daha az veya dolaylı olarak taşıyan İngiliz ve Alman fedalizmlerini salt çok gecikmiş ithal malları olarak göstermek, Kılıçbay'ın savlarındaki boşluklardan kaynaklanmaktadır. H.Pirenne, hareket noktası farklı olmakla birlikte, *Frank* feodalizmini de, Cermen etkisinin arttığını söylediği Karolenjiyen döneme yerleştirerek, Cermen etkisinin rolünü hep ima etmiştir.

Devam edelim. İtalya 568 yılında yeni bir saldırıya, Lombard istilasına maruz kalır. İstilacıların daha önce hiç Roma etkisinde kalmamış olmaları ve yeni istilaya ayrı bir özellik ve anlam kazandırır. Kılıçbay bunu Roma-Cermen sentezinin geçersizliğine uygun bir kanıt olarak kullanmak ister. Şöyle der (s.143): Lombardlar, bu özellikleri nedeniyle, "fetih hakkına dayanarak aynı Franklarda olduğu gibi tüm topraklara el koymağa kalkmışlardır. Ancak, uzun zamandan beri Roma okulundan geçmekte olan Frankların onların bu tutumuna silahla engel olmaları ve Kuzey İtalya'nın Roma kökenli toprak soylularının da Franklarla işbirliği yapmaları sonucu, *Lombardlar yerlilerin topraklarına el koyamamışlardır"* (a.b.ç). Kime dayanarak söyler bunları? H.Pirenne'e dayanarak (1970, 43-45). Oysa Pirenne bu son cümlede yazılanların hiçbirisini söylemediği gibi tam tersini söylemektedir: "İtalya'ya giren Lombardlar, hemen hemen Britanya'ya yerleşen Anglo-Saxonlar kadar cermaniktirler. Bunlar, kıtada ilk defa olarak, ne bir Roma ordusu ne de *foederati* (müttefiklik) ile ilgisi olmayan saf istilacılardır. Kendilerini halka zorla kabul ettirirler, *topraklarını alırlar, onu mağlupların konumuna indirgerler.* (a.b.ç.) İşgalleri, Gotların Teodorik'iyle çarpıcı bir kontrast oluşturur. Ordu tarafından seçilen dükleri, kralları saf cermeniktir. (...) Gelenekleri, hukukları hiçbir Roma etkisi altında kalmamıştır.

Barbarların Roma mirasına ne gibi katkıları olduğunu, Roma-Cermen sentezinin hangi somut tarihsel ortamda mayalandığını kimseye zorla benimsetmek tasamız yoktur ve olamaz. Ancak yazarımızın dipnot ve kaynakçasında gösterdiği eserlerin konuyla ilgili olanlarından önemli bir kısmının, Roma-Barbar karşılıklı etkileşiminin öneminin altını çizdiklerini okuyucuya bildirmekle yetinelim.[9] Yazarımız bunu bilir ama görmezden gelir; kaynakları işine geldiği gibi ve gerektiğinde çarpıtarak kullanır. Bütün *gayesi* feodalizmin Roma özel oluşumundan türediğini (M. Bloch etkisiyle bir de Japonya'yı görmek zorunda kalarak) kanıtlamak ve partikülarist anlayışını *yeni bir şey* söylüyormuş gibi sunabilmektir.

SERFLİK ve BARBAR FETHİ

Yazarımızın başka amaçları olduğu da görülüyor. Örneğin serflikle fetih arasında kurulan ilişkiyi bir kalemde geçer ve kendisine ait olmayan görüşlerden kendisine pay çıkarmaya çalışır. Ama önce bir tahrife başvurması gerekir: "Ancak, Marx ölümünden birkaç yıl önce yazdığı bir mektubunda, bu konuda (serflikle fetih arasındaki ilişki konusunda) şüpheye düşmüş görünmektedir" diyerek (s. 182 n. 162) ilkönce bir güzel Engels'in ünlü bir mektubunu Marx'a maleder.[10] Ve sürdürür: "Ancak, Marx gene de fetih ve serflik arasında doğrusal bir ilişki olduğu inancını korumuştur. (?) Oysa *daha önce de göstermeye çalıştığımız üzere*, (a.b.c.) serfliğin kökleri Roma *colonus*'unda olup, Merovenj ve Karolenj çağları gelişmeleri, serfi *colonus*'tan üretmiştir." Burada biraz duralım. Roma *colonus*'unun serfin habercisi -ama sadece habercisi- olduğunu Marx'ın sayın Kılıçbay doğmadan çok önce tesbit ettiğini konuyla ilgili herke-

sin malumu olduğu ve bugünkü marksist tarihçilerin bu anlayışı sürdürdükleri bilinir.[11] Dolayısıyla yazarımızın buradan kendi hesabına geçireceği hiçbir şey yoktur. Şimdi dipnotu okumayı sürdürelim: "Zaten bu konuda en güçlü kanıt, özellikle Frank krallığında olmak üzere, tüm barbar krallıklarında Roma imparator topraklarını ele geçiren ve bunlara fetih hakkına dayanarak el koyan barbarların aynı fetih hakkına dayanarak *colonus*'ları serfleştirmedikleri gibi aksine *colonus*'ları serfleştirenlerin Roma kökenli *potentas* olduğudur.(!!) Bunun yanında, barbar kralları, *colonus*'ların serfleştirilmelerine karşı toprak soylularıyla mücadele de etmişlerdir". Yazarımız şu gerçeği fazla zorlamaktadır: En fazla romanize olmuş Akdeniz ülkeleri Orta Çağda Batı'nın Akdeniz dışı ülke ve bölgelerinden farklı bir tarımsal evrim işlemişlerdir.[12] En fazla Roma etkisini taşıyan İtalya, İspanya ve Galya'nın Akdeniz'e ve Roma etkisine en yakın bölgeleri (Güney Galya ve Akitanya gibi) tarımsal mülkiyetin ve işletmenin Kuzey'e göre çok daha parçalanmış bir biçimde tezahür ettiği, *domanial* rejimin, "klasik" biçimiyle, en az geçerli olduğu bölgeler olarak belirirler. Buna karşılık, Merovenjiyen *domaine*'lerin (*villa*'ların) ve sayıları artan Karolenjiyen *villa*'ların hep Orta Loire ile Ren nehirlerinin arasında kalan, Merovenjlerin ilk yerleştiği bölgelerde yoğunlaştığı görülür.[13] Cermanya örneği de, ayrıntıda bazı farklılıklar taşımakla birlikte, en fazla Frankya örneğine yakındır, İtalya veya Güney Galya'ya değil. Buralarda "*colon*"ları serfleştirenlerin salt "Roma kökenli *potentas*" olduğunu iddia etmek, yazarımızın pek sevdiği deyimle "bir optik bozukluğu"dur. Her halükârda, bilinmesi gereken, Karolenjiyen döneminde Loire ile Ren arasında, özellikle Paris havzasında sayıları gittikçe artan villaların bilhassa Kral ve Kilise villaları olduğu ve serfleştirmenin, o zamanki biçimiyle, Kılıçbay'ın iddiasının aksine, bunlar eliyle yapıldığıdır. Serfleştirmenin biçimi de, bu bölge ve zamanı ele alırsak, kolon'lara *manse* verilerek onların artık-emeğine emek-rant (angarya) biçiminde el koymaktan ziyade, özgür köylülerin çeşitli biçimler altında ve çeşitli derecelerde (ortak payda bunun henüz gevşek olmasıdır) bağımlılılaştırılarak serfleştirilme girdabına sokulmasıdır. Nitekim, Karolenjiyen villa'larda *ingenuile manse* tasarruf eden özgür kökenli ve angarya yükümlülükleri çok sınırlı (mevsimlik) serf kategorisinin, *manse* (çift) tasarruf eden tüm serfler içinde en kalabalık grubu oluşturması bunu doğrulamaktadır. Peki *dominus*'un *domaine*'i veya sonraki deyişle senyörün *reserve*'i nasıl işlenmektedir sorusu akla takılabilir. Bunun bir kaynağı, *manse* verilerek (*manse servile*) toprağa yerleştirilmiş (*casati*), özgür kökenli olmayıp (eski köle veya topraksız kolonlar) haftada iki-üç gün angarya hizmetine tabi tutulan üreticilerdir. (Buna *manse lidile* tasarruf eden ve cermen hukukuna göre "azatlı" kabul edilen bir ara kategori de eklenebilir, ancak bunlar daha çok Cermanya'da yaygın bir grup oluşturlar.) *Reserve*'in işlenmesinde ikinci bir insan kaynağı, doğrudan *dominus*'un (efendinin) *domaine*'ine bağlı, orada doyurulup barındırılan, çifti-çubuğu olmayan ve haftanın *tüm* günleri *dominus* hesabına bedeni hizmet vermek zorunda olan köleler ve topraksız serf *(non-casati)*' lerdir. Senyörün gerektiğinde, bunlara ek olarak villa dışından ücretli (genellikle aynî ödenen) emeğe başvurması da tamamen olanak dışı değildir.[14] Ama yukarıda saydığımız emek rezervi genellikle senyörün emek ihtiyacını fazlasıyla karşılayacak düzeydedir. Kölenin varlığı konusunda da şunu söyleyelim: köle ticareti ve kullanımı Merovenj ve Karolenj dönemlerinde, dönem sonuna doğru azalmakla birlikte sürmüştür. Köle kaynağı bu dönemde özellikle barbar slavlardan oluşmaktadır. Batı dillerinde köle karşılığı kullanılan sözcükler hep bu dönemin ürünleridir: *esclave* (Fr.), *slave* (İng.), *sklave* (Al.) gibi. Sonuç olarak, feodalizmin bu şekillenme döneminde serfliğin henüz köylünün *dominus*'a bağımlılık biçiminin (*homo proprius*) geçerli olduğu; geniş özgür köylü kitlelerin serfleştirilmesiyle köylünün toprağın ayrılmaz bir parçası haline gelmesinin (*adscriptus glebae* = toprağa bağlılık) sonraki olgunluk döneminin (XI.—XIII. yy.'lar) yaygın bir karakteristiği olduğunu vurgulayalım.[15] Bir karışıklığa meydan vermemek için şunu da ekleyelim: Güney Avrupa'daki Akdeniz bölgelerinin Kuzeye göre farklılığı bizim için bu ülkelerin feodalizm dışında bir gelişmeleri olduğu anlamında değildir; ama yazarın dar bakış açısıyla feodalizmle özdeşleştirdiği "klasik" *dominal* rejimden farklı bir gelişmedir. Yukarıdaki açıklamaların, yazarımızın emek rantla özdeşleştirdiği feodal rant anlayışının da geçersizliğini ortaya koyduğu açıktır. Yazarımızın "mükemmel teorisinin" temelsizliğine aşağıda kısaca tekrar değineceğiz. Ama öncelikle yazarımızın bu konuda da başvurduğu tahrifata son bir örnek verelim. Yerli teorisyenimiz R.Hilton'a atfen şöyle der (s. 212): "Böylece, feodalitede baronlararası ana mücadele *emek rant* için olmaktadır" (a. b.ç.) Atıfta bulunduğu türkçe çeviride acaba bir çeviri hatası mı var diye merak ederseniz, bekleneceği gibi böyle birşey bulamazsınız: "Feodal toplumda 'ana etkenin' *rant* için mücadele olduğunu inandırıcı bir şekilde gösterebilmek için..."[16] Böylece yazarımız, feodal rantı emek ranta eşitleyen yanlış görüşlere karşı hep mücadele etmiş olan ünlü marksist tarihçiyi[17] montajlarında "düzelterek" "teorisine" alet etme fütursuzluğunu gösterebilmektedir. Burada iki-üç kaynağa bakarak saptadığımız ve sadece bir kısmını işaret ettiğimiz örnekler yazarın, kaynakların söylemediği şeyleri onlara söyletme yönteminin "inceliğini" göstermektedir. Daha şeni bir taramanın birçok "ilginçlikleri" daha ortaya çıkaracağına kuşku yok. Ama buna harcayacak ne zamanımız ne de niyetimiz var. İşimiz bir doktora jürisi raporu yazmak da değil. Sadece yazarın diğer kaynakları kullanma biçimi konusundaki kuşkularımızı da belirtmekle yetinelim.

MADDİ HATALAR VE TUTARSIZLIKLAR

Kılıçbay'ın kitabındaki maddi hatalar da az değil. İşte bir-iki örnek: Eğer şimdiye kadar Frankların *Euric* diye bir kralları olduğunu duymamışsanız bunu Kılıçbay'dan öğrenebilirsiniz (s. 118). Konuya yabancıysanız, I. Theodoric'in oğlu olan Euric'in bir Vizigot kralı (466-480) olduğunu anımsatalım.

Tersine olarak, son Batı Roma İmparatorunu tahtından indiren (476) *Odoacre*, yazarımızın sandığı gibi bir Vizigot kralı değildir. (bkz. s. 101 ve 108)

Odoacre, Herullarla birlikte birçok küçük cermen kavminden oluşan sen Roma ordusunun subayıdır. 469'da Ostrogotlar önünde bozguna uğrayan bu ordunun artıkları İtalya'ya göçerler ve daha önceki müttefik *(oederati)* statülü cermen topluluklara özenerek, 476'da, İtalya'nın işlenen topraklarının üçte birini isterler. Kabul edilmeyince de Odoacre liderliğinde iktidara el koyarlar. Odoacre bunların ve özellikle Skyre ve Herulların kralıdır.[18]

Bazen Kılıçbay'ı izlemekte çok güçlük çekebilirsiniz: "Ostrogot kralı Teodorik, babası, son Roma İmparatorunu tahttan indiren kimse olmasına rağmen, kendini sadece imparator naibi ilan ederek, sadece kararname yayınlamış, yasa çıkartmanın bir imparator görevi olduğunu söylemiştir"(?) (s. 118) Bu duruma göre Odoacre şimdi de Büyük Teodorik'in babası yani bir Ostrogot olmaktadır!! Kılıçbay'ın bahsettiği Teodorik'in kimliğini atıfta bulunduğu Pirenne'den (1970,25) çıkarıyoruz. (Çünkü Vizigotların da baba-oğul iki Teodorik'leri var.) Ancak B.Teodorik, son Roma İmparatorunu değil, son Roma İmparatorunu tahtından indiren Odoacre'ı (bizzat kendisi, babası değil) devirmiştir. Kılıçbay, tırnaksız aktardığı Pirenne'in cümlesini kendisine göre düzenlemeseydi hem bu hatayı yapmaz, hem de büyük tarihçiyi bu tür ucuz hatalara ortak etmez, ona söylemediği şeyleri dedirtmezdi. Tarihçi şöyle diyor: "En açık durum Teodoric döneminde ortaya çıkmaktadır. O, fiilen, bir Roma kral naibidir. Sadece kararnameler yayınlar, kanunlar değil."

Şimdi biraz da kitabın dokusunu saran tutarsızlıklardan bir-iki örneğe değinelim.

ROMA EKONOMİK SİSTEMİ

Kılıçbay bu konuda bizim de katıldığımız birçok noktaya değinir. Roma'da köleci üretim ilişkilerinin özellikle İmparatorluğun Batı bölümünde yoğunlaştığı, köle emeğinin verimsizliğinin daha İ.Ö. II. yy.'da Cato tarafından ortaya konduğu[19], bu verimsizliğin çok sayıda ucuz köle kullanımıyla kısmen aşıldığı ve bunun ancak sonsuza yakın bir köle arzıyla telafi edildiği sürece işleyebildiği, İtalya dışı fetihlerin sadece ucuz ve bol köle sağlamayıp Roma sömürü ve talan makinasının işlemesinde belki de daha fazla öneme sahip vergi-haraç gelirlerini Roma'ya (veya İtalya'ya) akıttığı, ticaretin toplum dokusuna derinliğine nüfuz etmekten uzak bir olay olarak belirdiği, sanayinin küçük sınai üretim ölçeğini geçemediği ve kentler kadar kırlarda da (III. yy.'dan sonra artarak) varlığını sürdürdüğü gibi.

Biraz daha açalım.[20] Batı'da, özellikle Galya'da, bir site-kent kimliğinde olan kentler, kendilerini çevreleyen ve yakından denetleyip düzenledikleri kırsal sitenin ürünlerine çok büyük ölçüde bağımlılar: Kent, kırın sömürülmesine dayalı bir ekonomik asalak niteliğinde. Ticaret esas olarak köle kullanan büyük toprak sahiplerinin ve küçük köylü ile kolonların (henüz toprağa bağlanmamış özgür ve iradi ama yarı-bağımlı bir *kolonluk* II.yy.' dan itibaren yaygınlık kazanmaya başlamakta) tüketim fazlalarının kente aktarılmasıyla sınırlı. Kent bir pazar görevi görmekte ama kendi sitesi için. Ticaret yolu üzerinde bir liman kenti değilse, site dışı değişim ilişkileri marjinal. Deniz ve su yolları dışında ulaşım son derece güç ve maliyetli. Peki büyük ticaret bir söylence mi? Sözümüzü şimdilik feodalite tartışmaları için daha önemli olan Galya ve *pax romana* dönemiyle sınırlarsak, bunun büyük ölçüde böyle olduğunu veya ticaretin hem çok sınırlı hem de çok yoğunlaşmış bir olay olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ticaret, başta İtalya ve Roma kenti merkezli olmak üzere, büyük idari (Galya' da Narbonne gibi) ve ticari (Marsilya gibi) merkezleri, Roma lejyonlarının yoğunlaştığı (Galya'da kuzeydoğudaki Ren bölgesi) yöreleri kavrayan sınırlı eksenler üzerinde yoğunlaşmakta. Bu eksenler üzerinde yer almayan kentler bu ticari hareketin de dışında kalmaktalar. Sözü edilen eksenlerin *yönünü* belirleyen asıl etken ise satın alma gücünün dolayısıyla talebin eşitsiz dağılımı. Bilindiği üzere, tüm prekapitalist toplumlarda olduğu gibi Roma'da da üretim esas olarak bir *kullanım değeri üretimi* niteliğinde *(değişim değeri üretimi*.'nin hakim karakter olması ancak emek gücünün metalaşmasıyla kapitalizmde gerçekleşecektir)[21] ve dolayısıyla arz talebe bağlı, onun tarafından belirlenmekte. Satın alma güçlerinin farklı dağılımını belirleyen etken ise büyük ölçüde Roma'nın gözü doymaz ve kolonyalist vergi-haraç sisteminde aranmalı. Şöyle: İtalya dışı fetihler yolunun açılmasından sonra, özellikle İ.Ö. 167'den itibaren İtalya halkı üzerindeki dolaysız vergi yükü tamamen fethedilen yörelere (bazılarına bağışıklık tanınarak: Marsiyla gibi) kaydırılmıştı. Bir arazi-servet *(tributum soli)* ve şahsi baş vergisi *(tributum capitis)* niteliğinde olan bu dolaysız vergi, tıpkı üretimde eski ilişkilerin birçok yerde korunması (örneğin iç Galya'da fetih öncesi üretim ilişkilerinin-keltik-sürmesi) gibi eyaletlerde fetih öncesinde geçerli olan artık-ürünün ele geçiriliş biçimleri büyük ölçüde korunarak farklı şekillerde alınmıştır. (Örneğin Galya'da askeri birliklerin ödemelerine tahsis edildiği için *stipendium* adını alan bu ikili vergi *sabit* olarak alınırken Anadolu'da *tributum soli* gayri safi tarımsal ürünün bir yüzdesi (*decimus*=ondabir veya sonradan *dime, öşür*) şeklinde nisbi olarak alınmaktaydı. Ticaretin niteliği ve yönü şimdi daha açık: Dolaysız vergi yükümlüsü olmadıkları için gelirleri bu nedenle azalmayan, üstelik bir de tabi eyaletlerin ayni-nakdi vergisel ödemelerinin ve haraçlarının aktığı yörelerde yerleşik hakim sınıfın üyeleri (başta *patrisyenler*) uzak mesafe ticaretinin nitelik ve niceliği ile yönünü belirlemekteler. (Başta *dev Roma* kenti olmak üzere özellikle büyük kentlerin barındırdığı üretken olmayan *plebyenler* de buna katkıda bulunmakta).

Roma İmparatorluğu'nda ticari sermayenin (ticari kapitalizm değil) kendi etki çapını çağın koşullarına göre olağanüstü genişlettiği biliniyor. Ama antik Roma'da bir ekonomik belirleyici düzeyine yükselmesine karşın ticari sermayenin ana işlevinin meta alım-satımına dayalı bir değişim ve yeniden dağıtım işlevi olduğu; bu değişmin ise esas itibariyle kullanım değeri için üretim yapan bölgelerin üreticileriyle satın alma gücü olan bölgelerin tüketi-

cilerini ilişkiye geçirmek düzeyinde kaldığı görülüyor. Uzak ticaretin konusu da bu yüzden daha ziyade yüksek gelirlilerin talebine yönelik bilhassa yükte hafif pahada ağır mallar. Gıda maddelerinde her zaman gerçek bir ticaretin söz konusu olup olmadığını bilebilmek ise ayrı bir sorun: Bu aynı bir haraç veya vergi de olabilmekte.

Başkent Roma, sayısız kollarıyla Akdeniz dünyasının zenginliklerine el koyarken geriye pek az şey vermekte. Batı Akdeniz, bu arada Galya kentleri de verdiğinden fazlasını alan "tüketim kentleri" niteliğini ağırlıkla korumakta. Kırsal zenginliklerin köle emeği yoluyla sömürülmesine dayalı *latifundium* tipi örgütlenmeler de İtalya başta olmak üzere özellikle Batı Akdeniz'in kıyıdan çok uzak olmayan verimli bölgelerinde yoğunlaşmış bulunmakta.

Şimdi Kılıçbay'a dönelim. Yazarımız bazı zorlamalara başvurmadan edemiyor.

Kılıçbay, köle emeğinin, verimsizliği dolayısıyla sınırlı bir artıkemek ürettiğini, dolayısıyla anlamlı bir tarımsal artık kütlesine ulaşmak için *latifundium* sahiplerinin hem tarımsal işletmelerini hem de köle kullanımını sürekli genişletmek zorunda olduklarını, bunun da ancak sonsuza yakın bir ucuz köle arzıyla yani verimli dış fetihlerle olabileceğini söylerken (özellikle s. 21), bizim de katıldığımız bir görüşü dile getiriyor. Köle arzında tıkanıklıklar başlayınca yani fetihler durunca (I. yy'dan sonra), diğer çözücü etkilerin de oluşmasıyla (bunun ilk doruğu III. yy'da yaşanır) Roma sisteminin ekonomik temelinin çökmesi ve yeni çözümlere doğru evrilmesi (feodalleşme belirtileri) beklenir. Buraya kadarına itirazımız yok. Ama köle emeğinin verimsizliğini, hatta artık elde etmek için "kölenin çok çalıştırılarak gerekli emeğine tecavüz edildiği ve böylece kölenin yaşama umudunun kısaltıldığını" (s. 73) söylemek başka şey, köle emeğinin hiçbir ekonomik artık üretmediğini söylemek başka. İkincisini söylediğiniz an kabile örgütlenmesinin alt basamaklarına geçersiniz, sınırsız bir köle talebi olan ortama değil. Yoksa Roma hakim sınıfları, kölelerin bedava karın doyurarak istismar ettikleri saflar veya hayırseverler durumuna düşerler. Yazarımız yer yer şu veciz sözleri söylüyor: "Kölenin tüm ürünü gerekli ürün olabilir" (s. 75) "Köle emeği ile hiçbir şey elde edilememektedir" (s. 76) "Roma'nın Batı'sının ayakta kalmasının köle emeği sayesinde değil de köle emeğine rağmen olduğunu ileri sürebiliriz". "Roma, sağladığı barışın bedeli olarak bu artığa ("tüm yenik halkların ekonomik artıklarının önemlice bir bölümüne") el koymuş ve bu sayede milyonlarca köle barındırabilmiştir." (s. 77) "Roma ekonomik sistemini, artığın kaynağı olarak köleyi görerek, köleci olarak nitelemek, kanımızca olanaksızdır" (s. 79) Bu ifadeler, bize göre yazarın tarihçiliği yanında iktisatçılığına da gölge düşürecek türdendir. Roma'nın temel zenginlik kaynağının dış talandan geldiği, ölçmek olanaksız da olsa, ileri sürülebilir. Ama eğer bu, bir zorlamayla, tek kaynak olarak alınırsa, o zaman köleleştirilenleri ve gerekli ürünü bile üretemeyenleri beslemek için yapılıyor demektir sadece. Ayrıca dış talan içinde sürekli olarak akan köle de var. Hiçbir artık üretmeyenleri köleleştirmek neden? Söylediklerinin mantıksal tutarlılığı olmadığını göstermek için bizzat yazarın kitabına da başvurulabilir: Kılıçbay, İ.Ö. 104 yılında Roma Cumhuriyeti nüfusu 51 milyon iken sadece Batı Roma'daki köle nüfusunun 21 milyon olduğunu aktarmakta. (s.21) Bu kadar büyük bir orana ulaşan kölelerin hiçbir artık üretmeden sistem içinde tutulabilmesi, bırakalım Roma'nın ilkel ve geri teknolojisini, kapitalist sistemin geliştirdiği teknolojiyle bile güç olsa gerekir.

Kılıçbay, "köleleri bir sınıf olarak algılamayı" da hatalı buluyor (s. 74) Köle salt bir üretim aracıdır. Varmak istediği şu: "Köleyi bir üretim aracı olarak kabul ettiğimiz zaman, onun ürettiği bir artıktan söz edemeyiz" (s. 74), dolayısıyla buradan da "Roma ekonomik sistemini, artığın kaynağı olarak köleyi görerek, köleci olarak nitelemenin olanaksızlığı" (s. 79) kendiliğinden ortaya çıkar! Bu düşünce çarpıklığına şaşmamak elde değil. Köle iki niteliğiyle tanımlanır: Birinci niteliği, yukarıdaki nüfus sayılarının da gösterdiği gibi, Batı Roma'nın uzun yüzyıllar boyunca temel üretici sınıfı olmasıdır; ikinci niteliği ise, efendisinin, üzerinde *mutlak* bir mülkiyet hakkına sahip olması (öldürme dahil) ve kendisinin hiçbir hukuki kişiliği olmaması yüzünden aynı zamanda bir üretim aracı düzeyine indirgenmiş olmasıdır.

Kılıçbay bir yerde de (s. 68) şunları söylüyor: "Parçanın bütünü açıklaması çok güç rastlanan bir olasılıktır(...) Roma gibi uzun soluklu bir oluşumu, zamansal kategorilerinden birine (köleciliğe) indirgeyerek incelemek araştırıcı açısından büyük kolaylıksa da tarihin oluşumlar bilimi olduğunun inkârı anlamına geldiğinden tarihçilik açısından çok sakıncalıdır(...) Bu açıdan, Roma ekonomik sistemini köleci olarak nitelemek, bütünü parçayla özdeş tutmaktır. "Roma sistemini" köleci" olarak niteleyenlerin düştükleri hataları "sergilediği" bir başka yerde de (s. 73), "kölecilik" (tırnaklar yazarın) savaşların uygun ortamının sağladığı bir ara çözümden ibarettir" diyor. Oysa kölecilik kısa sürede gelip geçici bir olay olmadığı gibi (Cumhuriyet döneminin büyük bölümünde tüm Roma oluşumunu, İmparatorluktan itibaren Doğu Roma üzerindeki dolaysız etkileriyle birlikte Batı Roma'yı *yoğun olarak* olmak üzere en az toplam altı uzun yüzyıl boyunca -II. yy. sonuna kadar- etkiler), köleciliğin öncesi (oluşumu) ve sonrası (çözülüşü) da ancak olgunluk dönemi köleciliğine göre açıklanabilir. Fazla uzağa gitmeye gerek yok, bakın yazarımız ne söylüyor: "Roma'nın İtalya'yı ele geçirme süreci, bir anlamda *latifundia* tarzının genişlemesi ve köle emeğinin büyük yaygınlık kazanma sürecidir. İtalya'nın fethi sırasında, bir yandan toprakları büyüyen büyük toprak sahipleri, buna paralel olarak büyük bir siyasal etkinlik de kazandılar. Bu iki yanlı kazanımlarını konsolide etmek isteyen *latifundia* sahiplerinin ellerindeki en etkili araç bizzat temsil ettikleri senato idi. Bu nedenle, büyük toprak sahipleri, Roma'nın İtalya'daki yayılması devam ederken, krallığı tasfiye ederek, Senato egemenliğine dayalı Cumhuriyet yönetimini kurdular (İ.Ö. 509)." Burada *latifundia* gelişiminin ve İtalya'da hızlı yayılma sürecinin krallık dönemine yerleştirilmesi konusunda katılmadığımız bir tablo çizilmesine rağmen, yazarımızın Roma'nın köleci dönemine →

Fotograf: RIZA BALOĞLU

Başıboş Bir Günün Şiiri

umutlarımız nasıl dik tutuyor bizi
nasıl çocuksu sevinçler içindeyiz
tutup uzatırken bir günü
masa deniz sandalye üçgeninde
yalnızlıklar içinde koruyoruz kendimizi
kıyı kentlerinde kovuyoruz
belleğimizden düşman anıları
zehirlerini atar gibi bedenimizin
kalem tutamazmışız parmak uçlarımızda sızı
başkaldırıyor belleğimiz düşlerimizde
kapalı kapılar görmiyelim

tutsak telsiz televizyon dosyalar
başkaldırıyor bilincimiz

bir adada değilmişiz
ince olsa da bir yol varmış

bizi karaya bağlıyan bir bilelim
nasıl sallanıyor yüreğimiz
ilk esen rüzgarla
biz nasıl dimdik duruyoruz

Mahir Öztaş

bizden çok daha uzun (yedi yy.) bir ömür biçtiği görülmektedir. O halde şu "ara çözüm" ve köleci "parçanın" bütünü açıklamaması ne oluyor? Yazarımızın kendisiyle çeliştiği bizce *daha temel bir nokta da*, feodaliteyi dar bir coğrafi alanda, heterojen bir yapı içinde, Duby'ye göre, "sürekli bir evrim içinde kısa bir pasaj olan" domanial sistemle özdeşleştirerek "parçayı bütün yerine" koymasıdır. Oysa kendi deyişi şu: "tarih gibi tamamen değişken bir platform üzerinde, homojen nitelikte parça ve bütün varsaymak, gerçeklere tamamen sırt çevirmiş, mantıksal düzeyde bir modelden öte pek ileri bir yere götürmez." (s. 68) Kılıçbay'ın feodalite modelinin mantıksal bir model bile oluşturmadığını gördük ve göreceğiz. ●

1 Bir örnek için bkz.: O.Oyan, "Batı Avrupa feodalizmi ve Pirenne'in tezleri", **Bilim ve Sanat**, Ekim 1983, İzlediğiniz yazının daha iyi anlaşılması için, bu makalenin okunmasının gerekli olduğuna inanıyoruz.

2 İki örnek var: M.A.Kılıçbay'ın **Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı** (Ankara, Gazi Ü., 1982) ile H.Berktay'ın **Kabileden Feodalizme** (Ankara, Kaynak yn., 1983) adlı çalışmaları. Bizce bunlardan birincisi ne kadar olumsuz bir örnek oluşturuyorsa, ikincisi de o kadar olumlu bir örnek oluşturuyor. Üçüncü bir örnekten de söz edilebilir. Gene H.Berktay'ın **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü** (Ankara, Kaynak yn., 1983) adlı çalışması, özellikle 1950'ler öncesi Türkiye'sinde tarihe ve türk tarihine yaklaşımın ideolojik ve yöntemsel çerçevesini F.Köprülü örneğinden kalkarak çiziyor. Bu deneme, artık enine-boyuna tartışılması gereken Türk Aydını konusu için de, bize göre, yeni bir başlangıç oluşturacak nitelikte. Son iki kitabın bir an önce okunup tartışılmalarını öneriyoruz.

3 B.Hindess ve P.Q. Hirst, **Pre-capitalist Modes of Production**, Londra, Henley ve Boston, RKP, 1977. Bu kitapta geliştirilen feodal rant çözümlemesi (s.221-259), tarihsel gerçekliklerle bağdaşmaz bir soyutlama düzeyinde (Bk. Yarın Ekim sayısı.) Bu tarih dışı görüşlerin çok tartışılır olduğunu ve tartışıldığını belirtelim. Ama, hiç olmazsa, kafalarının arkasında XII. yy. İngilteresi olduğunu sandığımız yazarlar, bu hipotetik modeli Karolenjiyen döneme uygulama talihsizliğini göstermiyorlar. Ünlü Polonyalı tarihçi W. Kula ise (**Theorie ecnomique du systeme feodal. Pour un modele economique de l'economie polonaise -XVIe-XVIIIe siecle** -, Paris-La Haye, Mouton, 1970; veya, ingilizcesi, **An Economic Theory of the Feudal System**, Londra, NLB, 1976), **ikinci serflik** dediğimiz, Doğu Avrupa'da XVI. yy.'dan sonra yenilenen serflik olayını, Polonya örneğinde inceleyebilmek için bir model denemesine girişmektedir. Bu "model denemesini", X.yy. öncesinin Batı Avrupa'sına uygulanır sanmak bir aykırılıktır.

4 **Annales E.S.C.**, Mayıs-haziran 1981/3 içinde, s. 440

5- Aynı yılların baskılarını ortak kullandığımız ve yazarın da çok kullandığı şu iki kaynağı ölçüt aldık: H.Pirenne, **Mahomet et Charlemagne**, Paris, PUF, 1970 ve M.Bloch, **La societe feodale**, Paris, Ed. A. Michel, 1968. Tırnaksız ve/veya kaynaksız "alıntılar"ın bazıları için yazıda zaman zaman notlar düşeceğiz. Şimdilik başka bir kaynaktan örnek verelim. Yazar, F.Lot'dan (**La fin du Monde Antique et le debut du Moyen Age**, Paris, La R. du Livre, 1927 -Kılıçbay, 1968 baskısını kullanıyor-) aynen "temellük" ettiği bir pasaj içinbaşka bir kaynağa göndermekte sakınca görmüyor. (s.126' daki 3 ncü paragraf). Bu paragrafa aşağıda **alleu** konusunda geleceğiz.

6 Hatta, yazarımızın yakından izlediği H.Pirenne (1970, 43), VII. yy. başında, yani Lombard istilasından sonra bile, "Akdeniz buna rağmen yitirilmemişti: Afrika, Sicilya, İtalya'nın güneyi romalı kalmışlardır" demektedir.

7 Bkz.: A. Maurois, **Histoire d'Angleterre**, Paris, Fayard, 1960, 33-78; G. Fourquin, **Histoire economique de l'Occident medieval**, 2. bs., Paris, Armand-Colin, 1971, 81-82; M. Bloch (1968), 48-60, 350, 376-377, 592-595; vb.)

7 bis Frank örneği için aynı görüşü savunan şu tarihçilerin ortak eserine başvurulabilir. F.Lot, Ch. Pfister ve F.L. Ganshof, **Histoire du Moyen Age. C.1: Les destinees de l'Empire en Occident de 395 a 888.** Premiere partie: **De 395 a 768**, Paris, PUF, 1940, 306

8 Pirenne'in hakkını da Pirenne'e verelim. Biz Pirenne'in çok fazla iddialı ama çürütülmüş tezlerinin geçersizliğini göstermekle birlikte, ünlü tarihçinin her türlü ayrıntıda yanlış şeyler söylediğini, hele kaynakları çarpıttığını hiçbir zaman aklımıza bile getirmedik. Pirenne yanlış öncüllerinin tutsağı olmuştur dedik ve bunu göstermeye çalıştık o kadar.

9 Örneğin, F.Lot, **Les invasions germaniques. La penetration mutuelle du monde barbare et du monde romain**, 2. bs., Paris, Payot, 1945, 165-276 ve 294-320 veya F.Lot (1927), 399-422 veyahut M.Bloch (1968) 592-595 gibi. Barbarların gelişme düzeyleri, katkı veya etkileri, idealize edilen barbar Frank-Merovenj Devleti'nin ne kadar Roma benzeri olduğu bir yana, ne ölçüde bir "Devlet" olabildiği (260 yıllık itibari ömründe 60 yıl kadar tek bir kral altında birleşebilen bu "Devlet" ve kralları hakkında en iyi dökümü eski kaynaklar veriyor: G. Ducoudray, **Histoire generale depuis l'invasion des Barbares jusqu'en 1610**, 9. bs., Paris, Lib. Hachette et Cie, 1907), Karolenj Rönesansının anlamı vb. konularda bizce şu kaynaklar daha nesnel bir yaklaşım getirmektedir: J.Le Goff, **La civilisation de l'Occident medieval**, Paris, Arthaud, 1967, 13-86 ve 147-168; E.Perroy, **Le Moyen Age. L'expansion de l'Orient et la naissance de la civilisation occidentale**, 3.bs., Paris, PUF, 1961, 7-28 ve 117-138. Keza şu tarihçilerin de H. Pirenne'den daha nüanslı olduğunu anımsatalım. Lot, Pfister, Ganshof (1940), 302, 306, 308, 312, 315. Bu son tarihçilere, Cermen kurumları ve hukukuna olduğundan fazla hakim rol atfeden XIX. yy Alman Cermanist okulunun görüşlerinin, XVIII. yy. Fransa'sından kaynaklandığı tesbiti için de başvurulabilir. (s. 302 n. 26; keza Romanist okul için not 27)

10 Bu, Engels'in Marx'a yazdığı 22 Aralık 1882 tarihli mektubudur: C.E.R.M. (ed), **Sur les societes precapitalistes**, Paris, E S, 1973, 347-348. Kılıçbay'ın kullandığı türkçe çevirisinde (K.Marx-F.Engels, **Kapitalzm Öncesi Ekonomi Biçimleri**, 2.bs., Ankara, Sol yn., 1977, 270) bir baskı hatasına da rastlamadık (küçük bir çeviri hatası hariç: "eğilimli değildik" yerine "eğilimli idik" olacaktı).

11 Örnek olarak bkz.: Ch. Parain, "Caracteres generaux du feodalisme", CERM (ed), **Sur le feodalisme**, Paris, E S, 1974-A, 15 ve aynı yazar, "Evolution du systeme feodal", CERM (ed. 1974-B), 19; R.Hilton, "Commentaire", in M.Dobb, P.M. Sweezy vd., **Du feodalisme au capitalisme: problemes de la transition**, 2 cilt, Paris, F.Maspero, 1977/1953, c.1, 162-163.

12 G.Fourquin (1971), 61-66 ve 80-81; G.Duby, **L'economie rulale et la vie des campagnes dans l'Occident medieval**, 2 cilt, Paris, Aubier, 1962, c.1, 119-124 ve c.2, 427-428.

13 Karolenj döneminde, serf çiftlerinin yükümlü olduğu feodal rant içinde emek rant (angarya) kategorisinin hakim unsur oluşturduğu "klasik" villa tipinin, Loire'ın Kuzey-batısına bile tam olarak ulaşamadığını gösteren örnekler var. Aynı şey, Bretagne (Fransa), Normandiya'nın bir bölümü, Maine için söylenebilir. Güney Burgonya, Auvergne, Akitanya, Septimanya ve Provence için bu durum zaten öteden beri bilinmektedir. (Bkz. not 12'deki kaynaklar) ve E.Perroy (1961), 122, 124-125.)

14 G.Duby (1962), c.1. 103 ve genel olarak **manse** konusunda 100-107.

15 Ch. Parain (1974—A), 13-14.

16 R.Hilton, "Yorum", in M.Dobb, P.M. Sweezy vd., **Feodalizmden kapitalizme geçiş**, 2.bs. İstanbul, May yn., 1974, 157 veya, fransızcası, (1977) c.1, 165. Tahmin edileceği gibi ingilizce özgün kaynakta da bir "hata" yoktur: bkz., aynı yazarlar, **The Transition from Feudalism to Capitalism**, Londra, NLB, 1976, 115. Ayrıca yazarımızın R.Hilton'u "kullandığı" bir-iki yer daha var: s.20 n. 27'de türkçe çevirinin 183'cü sayfasına gönderiyor, oysa kitap toplam 170 sayfa; s.35 n.67'deki gönderme ise söylenenle ilgisiz. Ciddiyetten uzak kaynak gösterme "yönteminin" başka örneklerini geçiyoruz.

17 Son derece açık bir tavır alış için bkz.: R.Hilton, "Introduction", in Dobb-Sweezy vd. (1977), 21.

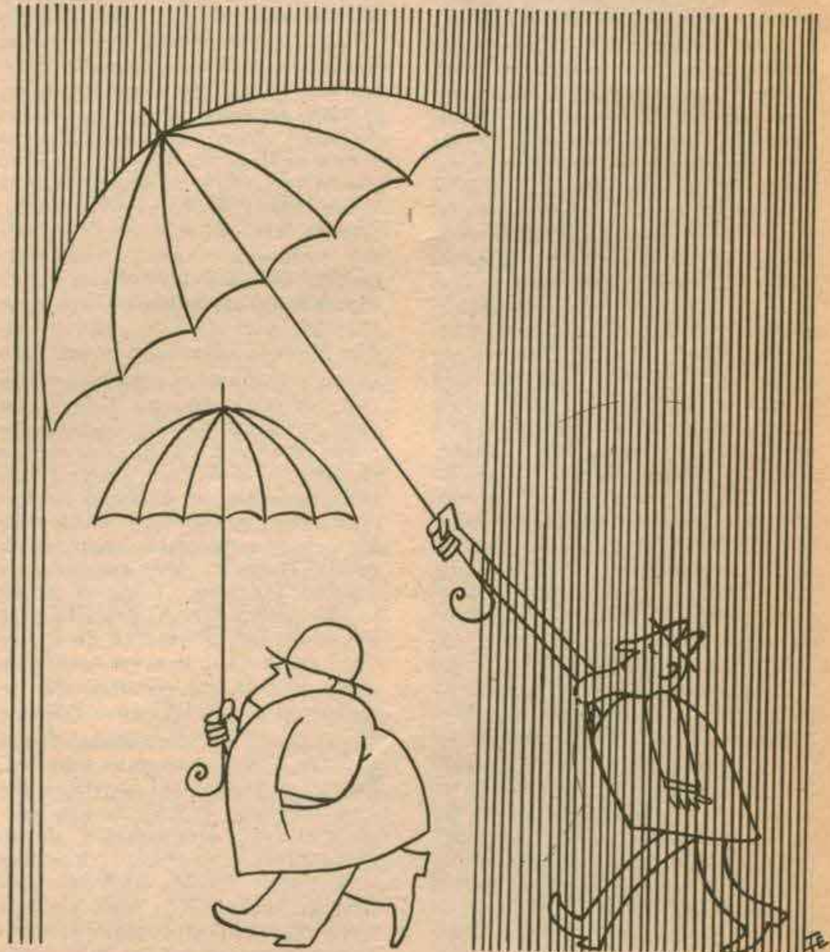
18 Bkz.: F.Lot (1945), 117-119; F.Lot vd. (1940), 95-97; R. Latouche, **Les Grandes invasions et la crise de l'Occident**, Paris, Aubier, 1946, 124-131; vb.

19 Şu çalışmalara bakılabilir. Ph. Salomon, "Essai sur 'les structures agraires de l'İtalie Centrale' au IIe siecle avant Jesus Chirst", in R. Besnier (ed), **Recherches d'histoire economique**, Paris, PUF, 1964, 5-68; ve J.Toutain, **L'economie antique**, Paris, La R. Du Livre, 1927, 334-423.

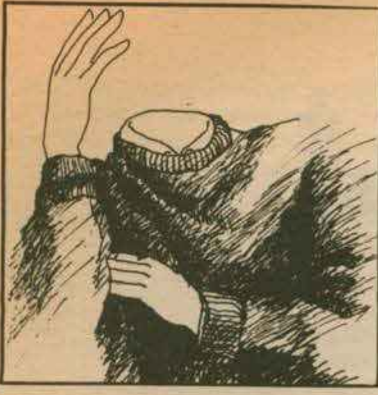
20 Bu konuda bkz.: C.Goudineau, "Les villes de la paix romaine", in G.Duby (ed). **Histoire de la France urbaine**, Paris, Ed. du seuil, 1980, c.1, 237-390; C.Goudineau, P.A. Fevrier, M. Fixot, "Le reseau urbain", in G.Duby (ed), C.1, 74-137; P.A. Fevrier, "'Vetera et Nova: le poids du passe, les germes de l'avenir, III-VI e siecle", in G.Duby (ed), c.1, 397-493; A.Wagner, **Traite de la science des finances**, 4. cilt, Paris, 1913, c.1: H.Deite ile birlikte, **Histoire de L'impot depuis L'Antiquite jusqu'a nos jours**, 20-36; G. Ardant, **Histoire financiere de L'Antiquite a nos jours**, Paris, Galimard, 1976, 37-89; J.Toutain (1927); vb..

21 Roma'da değişim değeri üretiminin sınırlılığı konusunda bkz.: K.Marx, **Le Capital**, kitap 1, cilt 1, Paris, E.S., 1971, bölüm X, 231-232.

***AÇIKLAMA:** Yazının izleyen bölümünde "Feodalizm konusundaki yanlışlıklar ve tutarsızlıklara" değinilecek, Kılıçbay'ın feodalizm modelinin neden hipotetik olduğu açıklanacaktır. Ayrıca gelecek sayıda, bölge isimlerinin görüleceği bir harita ile sık sık geçen yabancı sözcüklerin tanımlanmasını amaçlayan kısa bir açıklama yer alacaktır. Gene bu yazının devamında, H.Berktay'ın kitapları (bkz. not 2) da kısaca ele alınıp değerlendirilecektir.*

FERRUH DOĞAN

'Ne Ağla, Ne Gül; ANLA'

Taner Gürel

Tarihi insanların yaptığı anlaşıldıktan sonra, insanlara tarih yaptıran gücün ne olduğu aranıyordu. Çağın başında, üstadımız Freud, kördüğüme dönüşen trajik arayışları, Büyük İskender gibi bir çırpıda çözüverdi. "Uygarlığı yaratan güç, insanların bastırılmış cinsel güdüleridir." dedi. O andan sonra bu muhteşem vargının, yaşamı kolaylaştırdığı görüldü. Geçmişin anlaşılmasında, geleceğin kurulmasında, insanlığa gülümseyen sabah güneşi gibi bir uyarı oldu. Ve o muhteşem vargı ile tarihin yapılmasındaki tüm trajik engeller ortadan kalktı. İnsanın ayak üstünde dikilmesinden, üstadımızın dudaklarından dökülmesine dek geçen sürede bu vargının olgunlaşamayışı, insanlığın acılar içinde kıvranmasının da tarihini oluşturmaktaydı. Böylece, insanlık tarihindeki birçok kanlı ayaklanmaya da berraklık da kazandırılmış oluyordu. Belki de ayaklanmalar, önderleri böylesi bir vargıya değişik yollardan varmış olsalardı, yaşanmazdı. Kızıl kalpaklarıyla romalı köleler Spartaküs'ün önderliğinde ayaklanmazlar, cinsel güdülerini biriktirerek, Roma uygarlığının yaratımları üzerine başka bir uygarlık kurarlardı. Kleopatra, gücünü amaçsızca tüketip zehirli yılanların lütfuna sığınmaz, Mısır uygarlığını geliştirirdi. Ortaçağ köylüleri cenneti yeryüzünde kurmak için, sokakları, kentleri, tanrının kitaplarını altüst etmezler, beklerlerdi. Osmanlı reayaları celâli olup heder olmazlar, cinsel güdülerinin eşref saatini beklerlerdi. Burjuvalar ayaklanmazdı, demek çok zor, çünkü, ulusal ayaklanmalardan, uluslararası tümlüğe kavuşana dek, bir uygarlık yaratıp kurala uymuşlardı. Trajik olan, burjuvalardan önce ve sonra ayaklananların durumuydu. Babaya karşı anneye sahip olmak arzusundan doğan nefretin, kollektif bir öze kavuşmasından sonra ayaklanmışlardı. Bireyler, baba otoritesinin yerine ergin zihinlerinde devlet otoritesini koyup ayaklanmışlardı. Devlet de her baba gibi doğal olarak onları ok~amıştı. Burjuvazinin babasıyla arası iyi olduğu için, onun annesine karşı arzu taşıması olanaksızdı. Böylesine trajik bir sorunu üstadımızın çözmesi, bilim çevrelerinde coşkuyla karşılanmıştı. Yüzyılın sonlarında, uygarlık yarışında baş sıralara yerleşmiş olan, az çok nasıl bir yerleşme olduğu dünya-ahret her insanca bilinen Birleşik Devletlerin üniversiteleri, bu muhteşem vargıyı daha da geliştirmişlerdi. Bilimin gelişmesi hep zorunluluklar nedeniyle olmuştu. İşte bu gelişmeyi sağlayan insafsız bir kaynak yitimiydi. Ayrıntılı haber vermeyi amaçlayan gazetelere bakılırsa, saniyede, yedi insanın ırzına geçilmekteydi. Hatta senato merdivenlerinde birikim tüketilmekteydi. Kuşkusuz yetkililer gazete okumaktaydılar ve insanlığın uygarlaşması için gerekli olan gücün böyle tüketilmesine sessiz kalamazlardı. Kalmadılar ve insanlık uygarlaşamamak gibi bir kabustan kurtuldu. Ama insanlığın gelişmesi için gizemli bir içerik taşıyan bu vargıdan, kötü niyetli insanların haberi oldu. Yaşamın şimdiki savaşımı, cinsel güdülerini bastırarak uygarlık yaratmak isteyen uluslarla; cinsel güdüleri zihinden çıkarıp eyleme dönüştürerek, bilim-sanatta geri kalmalarını sağlayan güçler arasındadır. Aslında tarihe eğilindiğinde de görülecektir; tarihi yaratan, nefsini köreltarek yaşayan uluslarla, aşk meşk alemlerine dalmış, güçlerini har vurup harman savurmuş uluslar arasında, cinsel güdüleri bastırıp bastırmama sorunudur.

İşte Al-i Osman'ın yaşamı. Ne denli uğraşılırsa uğraşılsın, bir türlü çağdaş uygarlık düzeyine varılamamıştır. En ilginç örneği de Batı uygarlığına ilk adımın atılmak istendiği Lale devrinde görülmüştür.

Batı uygarlığı ile Al-i Osman uygarlığı arasındaki uçurumun derinleştiğini gören Damat İbrahim Paşa, Padişaha gidişatı kıvrak bir dille anlatmıştı. Lala, öyleyse tez Frenkistan'a varıp uygarlık getiresin buyruğunu koparmıştı. Rüzgar kanatlı elçilerini frenk illerine dört koldan salmıştı. İstediği tez elden uygarlığın getirilmesiydi. Paşanın dil bilmez elçilerinin tek araçları vardı; kamera gibi kullandıkları gözleri. Sokakları, parkları, bahçeleri, mobilyaları, sarayları, okulları, ne görüyorlarsa belleklerine istif ediyorlardı. Yalnız, Paris'e gitmiş olan, Yirmisekiz Mehmet Çelebizade ve oğlu Fransızcayı kıvıran, Sait efendi, Paşanın gönlüne ferahlık getirmişlerdi. Huzura, el etek öpmeye geldiklerinde, frenk illerinin uygarlığını, Galatalı bir bezirgan gibi önüne sermişlerdi. Damat İbrahim, bezirgan bohçasından, Al-i Osman'ın ruhuna uygun olanları seçiyordu. Frenk uygarlığının her yaratımından, her fikrinden, her kolaylığından yararlanmak istiyordu. Bu amaç onun sonunu da hazırlıyordu. Uygarlığı yaratan gücün ne olduğunu bilmeyen Paşa, duydukları ve gördükleriyle uygarlaşmak istiyordu. Ama duydukları ve gördükleri birbirine karşıt şeylerdi. Frenk illerinin uygarlığı, çileli bir yaratımla oluşmuştu. Nefislerini, köylü topraklarına el koyarak, kiliseler arası savaşın manevi yüceliğine vararak, Latin Amerika altınlarını ve köleleri ele geçirerek köreltmiş İngiliz burjuvaları ile, başka yollardan nefis körelten Fransız burjuvaları çekişmekteydiler. İngilizler iktidar olmanın deneyi ile Fransız burjuvalarına öğütler veriyor, bilim ve sanattaki gelişmelerini gözden geçiriyorlardı. Ama iktidara gelip kendileri gibi harap olmalarını istemiyorlardı. Laf anlatamadıkları zamanlar (sık sık oluyordu) ince oyunlarla, Avrupa'yı bir çuvala tıkıştırıp dalaştırıyorlar, çuvalı da dışardan sopalıyorlardı. Paşanın adamları Frenk illerine vardığında, Fransız burjuvalar hanedanı devirecek yolun taşlarını döşemeye başlamışlardı.

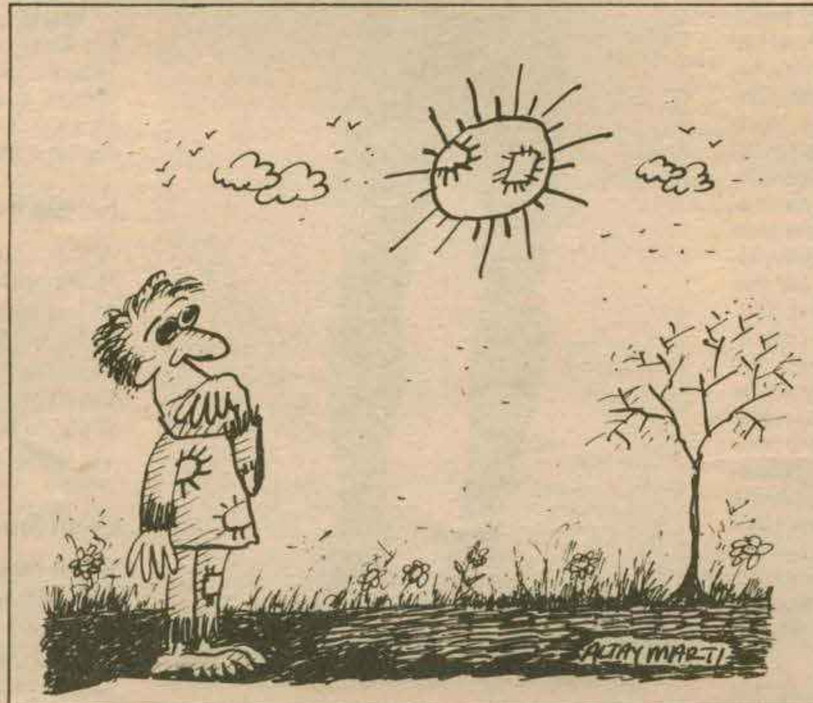
Paşa, uygarlık bohçasından, Paris'deki Fontainebleau sarayının resimlerini alıp, Padişaha, Sa'dabad sarayını yaptırmıştı. Padişah Fransız kralının şatafatına kavuşmuştu. İki hanedanın ortak özelliği vardı, uygarlaşmak için gereken gücü sarayda tüketiyorlardı. İstanbul, lale bahçeleri, birbirine benzeyen saraylarla, çeşmelerle süsleniyordu. Paşa fransızcayı kıvırmış, Sait efendinin önerilerini düşünmeye başlamıştı. Macar dönmesi Müteferrika ile karşılaşınca da, uygulamaya koyulmuştu. Batılı düşüncelerin imbiğinden geçmiş olan Müteferrika, müslüman Osmanlıların okuma alışkanlıklarını geliştirmek istiyordu. Tarih-dil-coğrafya-matematik-fizik ve diğer alanlarda çeviriler derlemeler yayınlamıştı. Kopernikus-Descartes-Galileo' un görüşlerinin tanınması için bir derleme yazmıştı. Paşa frenk uygarlığının, hanedan tarafının yaşayışını, burjuvalarının da kuramsal görüşlerini almıştı. Bu karmaşıklık içinde, şarkı, gazel, şiir, şarapla akıp giden Sa'dabad'ın giderlerini de düşünmek zorundaydı. Hazineden gelen küf kokusu, Osmanlı yaşamında, İran' dan açıkları kapatma alışkanlığı doğurmuştu. Afganlıların İran'a saldırıp, şahın yardım istemesi de bu alışkanlığı canlandırmıştı. İstanbul'da artan huzursuzluk, bu yolla giderilebilirdi. Çıkar zincirlemesindeki paslanma, hızla kızgınlar grubu oluşturuyordu. Çoğalan, kıraathaneler ve meyhanelerde homurdanmalar başlamıştı. Damat İbrahim askerini İran'a göndermiş, ilk anda başarı sağlamıştı. İkinci kez başlayan Afgan saldırısı, şahın Türkmen beylerinden yardım istemesine yolaçmış, Afganlıları İran'dan temizleyen Türkmen beyleri, Osmanlıların da geçilmesini istemişlerdi. Savaşı gereksiz gören Paşa, İran'dan yavaş yavaş askeri çekerken, İstanbul ayaklanmıştı. Tellak Halil'in, sünni müslümanların, dinsizlerin eline bırakıldığını öne sürerek açtığı bayrak saraya doğru yönelmişti. Yağlı meşalelerle tutuşturulan kaşahaneler yanarken, ilmik Damat İbrahim Paşanın boynuna geçirilmişti. Anadolunun küçük bir kasabasından gelip, Al-i Osman'ın sadaretine oturan, uygarlık aşığı adam, uygarlaşmanın altında yatan güdüyü bilemediği için geleneksel olarak giderilmişti.

Al-i Osman'ın lalası, üstadımız Freud ile zamandaş olsaydı, ilmek boynuna geçirilemezdi. Paris'in hovardalıklarına da dalan, Yirmisekiz Çelebizade Sait efendi, üstadımızın, "uygarlığı yaratan güç, insanların bastırılmış cinsel güdüleridir," deyişini duyacaktı. Ve mutlaka da, Damat İbrahim Paşa'nın huzuruna geldiği gün, uygun bir dille, bu muhteşem vargıyı anlatacaktı. Paşa sakalını sıvazlaya sıvazlaya, düşünüp taşınacaktı. Kendisini destekleyen, ilmiye sınıfı ve ulema sınıfını toplayıp tartışacak ve bir ferman hazırlatacaktı. Padişah, bu fermanın kendisine yönelik olmadığını anladıktan sonra tebaamıza uğurlar ola diyecekti. Tellalların gür sesinden sokaklarda yankılanacak olan fermanın özellikle şu uyarıları, akıllara çivi gibi saplanacaktı.

"Ol kim Al-i Osmani'in, frenk düzeyinde uygarlaşmasını ister, bundan böyle nefsini körelte... Zihnini; ilme-sanata, Nefsini; maneviyata-imana yönelte...Hanesinde, Bahmane bulundurmıya...Ceviz-bal yemiye, Şerbet-şarap içmiye... Ol kim, andan sonradır ki, nefsini başı boş kıla, onun boynu vurula...

Buyruğum Üzere"

●

ÖZGÜRLÜĞÜN BEDELİ

Alaattin Bilgi

Güney eyaletlerinde Zenci köle, çiftlik sahipleri için, ucuz emekgücü, bol artı-değer demekti. Ucuz sözcüğü burada lafın gelişi. Aslında efendinin kölelerine sağladığı, ünlü deyimiyle, 'hayvani gereksinmelerini' karşılayabilecek şeylerdi. Pamukta, tütünde, pirinçte, şekerde gün doğumundan gün batımına dek döktüğü terin karşılığı mısır ekmeği, mısır bulamacıydı. Et ve balığı pek seyrek görürdü Zenci köle. Efendinin eli kırbaçlı gözcüleri her an tepesindeydi. En ufak başkaldırının en hafif cezası, damgalanma, kırbaç ya da ailesi var mı yok mu demeden bir başka eyalete satılmaktı.

Sömürünün bulunduğu her yerde olduğu gibi burada da kölelik kurumu dini, bir uyuşturma ve uyutma aracı olarak kullanmak istemiş, kiliselerdeki vaizlerin ana teması, 'azla yetinme ve kesin itaat' çerçevesi içerisinde tutulmuştur. Efendilere boyun eğme, ona olan görev ve sorumlulukların eksiksiz yerine getirilmesi, dinin temel ve en yüce yasası diye yutturulmak istenmiştir. Bütün dinsel toplantılar ancak efendinin gözetimi altında yapılabilmektedir.

Zenci Halk Türküleri

Bütün bu önlemlere karşı Zenci topluluğu da kendi aralarında bu tür hıristiyanlıktan tamamen farklı -gerçekçi diyebileceğimiz- bir din geliştirmiştir. Onların tanrısı, kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma diyordu. Kitabında insan hırsızlarını lanetliyor, köleleri kölelikten kendisi kurtarıyordu. Zalimleri kınıyor, ezilenlerden yana çıkıyordu. 'Birincilerin sonuncu, sonuncuların birinci olabileceklerini' ilan ediyordu. Özellikle Zenciler arasında yaygınlaşan ve insanların eşitliği ilkesine dayanan Methodistlerin, zenci cemaat içinde birlik ve dayanışma oluşturmasından korkan köle sahipleri ve yöneticiler daha 1800'lü yılların başında, kiliseye giden Zencilere kırbaç cezası veriyor, Zenci vaizler tutuklanıyordu. 1830'dan sonra ise çıkartılan bir yasa ile çoğu Güney eyaletlerinde Zenci vaizler susturulmuştu.

Ne var ki köle, tarihi gelişim içerisinde, kendi deneyimleri ve yaşam koşullarına uygun özel bir din yaratmıştı artık. Bu din, bir yandan onu teselli ediyor, bir yandan da özgürlük mücadelesinde bir savaş aracı gibi kullanılabiliyordu. Sözü edilen yasaklamaların da etkisiyle, 'sessiz-sığınak' (hush-harbor) toplantıları doğup gelişti. Geceleri, bataklıklarda, ormanların kuytusunda ya da fundalıklar arasında yapılan bu gizli toplantılarda çevreye nöbetçiler konuyordu. Bu nöbetçiler, ellerindeki çıngıraklar, çaydanlıklar ya da tencere tava gibi şeylerle devriyelerin, milislerin yaklaştığını topluluğa haber veriyorlardı. Gecenin ıssızlığındaki bu toplantılarda, aralarından yetişmiş din adamları, kısık sesle, köleleri seven ama köle sahiplerinden nefret eden bir tanrının buyruklarını anlatıyordu. Danyal peygamberi aslanın ininden, Yunusu balinanın karnından, İsrail Oğullarını Firavunun zulmünden kurtaran Tanrı, elbette onlara da özgürlüğün yollarını açacak, ışık tutacaktı. Böylece, kutsal kitaplardan alınan öykülerin somut koşullara uygun gerçekçi yorumları yapılmış oluyordu. Pek çok köle ayaklanması, bu toplantılarda oluşmuş, elebaşıları -Nat Turner gibi- buralarda belirlenmiştir.

Bu toplantılarda, bir tür ilahi diyebileceğimiz 'spiritual'ler söyleniyor ve bu türkülerde zencilerin, öte dünyada değil bu dünyada ulaşmak istedikleri özgürlük, eşitlik ve insanca yaşama istekleri şiirsel bir biçimde dile getiriliyordu. Mistiklikle ilgisi olmıyan bu sözde dinsel şarkılar bir savaş çağırısı bir mücadele bildirisi gibi dillerde dolaşıyordu. Her biri bir mesaj olan bu türküler, insan ilişkileri en alt düzeyde tutulmak istenen Zenci toplumu içerisinde bir iletişim ve haberleşme aracı olarak kullanılıyordu. Diyelim bir kölenin kaçışı, bir toplantının ya da bir ayaklanmanın yeri ve zamanı, köhne Zenci kulübelerinden tutun da ucu bucağı belirsiz pamuk, tütün, kamış tarlalarına dek bu türkülerle duyuruluyordu. Örneğin şu dörtlük bir kaçışı, bir ayrılışı ifade ediyordu:

Gelince o eski savaş arabası,
Bırakıp gideceğim sizi;
Vadedilmiş ülkeye doğru yolculuk,
Bırakıp gideceğim sizi.

Heykel: RICHMOND BARTHE

Heyecanlı ve hızlı bir tempo ile söylenen şu spiritual ise yaklaşan bir tehlikeyi haber veriyordu:

İn aşağılara Musa
Mısır ülkesine doğru
Söyle o koca Firavuna
Koyversin artık halkımı!

Büyük Zenci lider Frederick Douglas (1817-1895), 'Kaç beladan koş İsaya/Kalamam artık buralarda' dizeleriyle başlayan spiritual'in kölelikten kaçıp kurtulma düşüncesini ilk kez kafasına soktuğunu söyler.

Yüz yıllarca süren çetin savaşımlar sonucu Zenciler özgürlüklerine kavuştuktan sonra da bu türküler canlılıklarını sürdürmüşler, giderek tüm dünyanın bildiği şarkılar haline gelmişlerdir. Hemen her gün duyduğumuz çeşitli düzenlemeleri yapıldığı gibi, pek çok operaya tema ve melodi vermiş, Dvorak'ın Yeni Dünyadan senfonisinde görüldüğü gibi ciddi orkestra müziğine ilham kaynağı olmuşlardır.

Eldeki pek çok spiritual arasından aşağıdaki örnekleri seçip dilimize çevirirken biz sadece onların sosyo-politik özleri üzerinde bir fikir vermek amacını güttük. Yoksa bu şiirlerdeki zengin ritim ve uyumu bir başka dile aktarmak -hiç değilse bizim için- olanaksızdı.

Kapıda Bekliyor Melek

Ablam uçtu, uçuverdi, ulaştı yuvasına,
Melek bekler kapısında.
Ablam uçtu, uçuverdi, ulaştı yuvasına,
Melek bekler kapısında.
Söyleyin Babamın tüm çocuklarına,
Yas istemem benim için;
Söyleyin Babamın tüm çocuklarına,
Yas istemem kendim için.

Çetin Sınav

Bir ini var yer altında tilkinin
Gök yüzünde yuvası var kuşların
Gizlenecek yerleri var Hıristiyanların
Ya biz garip günahkarların nesi var?
Kim dayanır bu acıya bu zulme?
Ben de gider konuk olurum Tanrıya!

Resim: JOHN BIGGERS

Bu Gece Burada Toplantı Var

Hazırolun, bu gece burada toplantı var,
Haydi, bu gece burada toplantı var,
Tanrım sizi yürüyüşünüzden,
Bu gece burada toplantı var.
Kırlarda, açık havada toplantı,
Bu gece burada toplantı var,
Biliyorsunuz, Metodistler arasında,
Bu gece burada toplantı var.

Bekle Biraz

Bekle biraz,
Gelince vakti,
Yeni bir türkü söyliyeceğiz.
Bekle biraz,
Gelince vakti,
Yeni bir türkü söyliyeceğiz.

Cennet yuvam,
Pırıl pırıl tertemiz,
Yeni bir türkü söyliyeceğiz,
Yeni bir türkü söyliyeceğiz.
Ne acı ne tasa girer oraya,
O yeni türküyü söyliyeceğiz.

.....

Ay indi mor çizgiler içinde,
Güneş doğdu pırıltılar içinde
Kayboldu yıldızlar birer birer,
Yüce İsa elbet bizim de babamız.

.....

Attım ayağımı İncil gemisine,
Yelken açtı o gemi
Çıkarttı beni Kenan Diyarına
Artık geri döner miyim!.

Lambalarınızı Pırıl Pırıl Tutun

Lambalarınızı bakımlı tutun, yanık kalsın,
Lambalarınızı bakımlı tutun, yanık kalsın,
Lambalarınızı bakımlı tutun, yanık kalsın,
Neredeyse bitti bu iş.
Kardeşler, koyvermeyin kendinizi,
Kardeşler, koyvermeyin kendinizi,
Kardeşler, koyvermeyin kendinizi,
Neredeyse bitti bu iş.

Heykel: ELIZABETH CATLETT

Danyal'ı Kurtaran Tanrım Değil mi?

Kurtarmadı mı Danyal'ı Tanrım?
Kurtarmadı mı kurtarmadı mı,
Kurtarmadı mı Danyal'ı Tanrım,
Öyleyse niçin kurtarmasın herkesi?

Kurtaran Danyal'ı aslanın ininden,
Yunus'u balinanın karnından,
İsrail Oğullarını kızgın ateşten,
Niçin kurtarmasın bizi de?

Orada Aşağıda Yok Gizlenecek Bir Yer

Orada, aşağıda yok gizlenecek bir yer,
Orada, aşağıda yok gizlenecek bir yer.
Ah, vardım kayaya, gizlemeye yüzümü,
Kaya haykırdı, "Yok gizlenecek yer!"
Orada, aşağıda yok gizlenecek bir yer.
Ah, haykırdı kaya, "Ben de yanıp eriyorum,"
Ah, haykırdı kaya, "Ben de yanıp eriyorum,"
Evet haykırdı kaya, "Ben de yanıp eriyorum!"
Orada, aşağıda yok gizlenecek bir yer.

Fotograf: RIZA BALOĞLU

Gülüşün Yaşam Solur

Gözlerinde zindanları
parçalayan
ışık ve
umut
yüreğinde kanatlanan
dizboyu
gelincikler
ve sevdiğin
Ve yaşamak soluk soluğa
tüm bir yaşamı
hiçbir ânı
eksiltmeden
bütün boşluklarını
doldurarak
Karanlığın ayak izleri
gece boyunca
yürüyorsun
her yer
aydınlık ve
kavgacı
Suçunu anımsıyorum birden
haykırdığın
: Evet, dağ çiçeklerini
ben kokladım
Pınarların duru suyu-
nu ben içtim doyasıya:
Ben o gülüşü unutamam
Ahmet ağbi
unutamam
yaşarım

Haziran, 83/Ankara

Tuğrul Asi Balkar

uzak denizlere hoyrat çocuk gurbeti anlat ya da kiraz kokulu kemanla şarkısını çal yavru nariçi kuşun

Sefa Emet

(Kardeş naçar değil yüreğim... Mecalim var; mecalim ki, üstü örtüsüz yaralardan örülü ve aşk ile dirim dirim... Merhaba kumru göğüslü çiçek, çoban oğlan, susam kız, tonton anam, merhaba... Merhaba keder...)

•

— Son ışıktı nariçi kuş... Yavruydu, alaca yeldi, kekik, reyhan, yabanıl ot kokardı.

— Uçtu mu yoksa, ah, göçtü mü diyarımızdan? Yetim mi bıraktı kuşağımızı hüzünlü şarkıların avuntusuna?

— Tellallar salınmış dörtbir yana kara kubbeden... Kırılmıştır diye davul dövmedeler yavru kuşun kanatları ve söndürülmüştür gözlerindeki fer, duyula...

— Peki neden halâ kıvrım kıvrımdır ay vurgunu ince dereler ve denizlerden yana süzüm süzümdür?

— Gecenin soluğundan bil hoyrat çocuk, esintinin kokusundan...

•

O çocuktu. Ortaokulluydu. Sınıf arkadaşı Zeyno'yu deli gibi sevdiğini sanıyordu. Bir akşam eletek çekilende o doğu kentinin kavruk sokaklarından, kadınları dikizlemişti hamamı ayrıcalıklı kılan kubbesindeki mavi çinili camın çatlağından... O rüya gibi kadınların kalçaları, memeleri ve cümle öte bal yerleriydi ki, kurulacak gökkuşağı yakınlıkların ilk tadıydı damağına...

O çocuktu. Ortaokulluydu. Sınıf arkadaşı Zeyno'yu deli gibi sevdiğini sanıyordu. Bir akşam okunanda ezanı teravih namazının, kalktı ziyaret eyledi ulu diye nitelenir -yani- bir kutsal meskeni, imam tazeleyip şefaat talep eyledi ve -herkes gibi- dünyalık arzularını gönlünden geçirip ellerini yüzünde buluşturdu... Derken, emin olarak tanrının bağışlayıcılığından, kendine ait arkaları yarık kara lastiklere -iki yıllık birlikteliği acıyla anarak- nihayet elveda diyebildi; komşusu kara boyalı ve kalın külhanbey ökçeli bir çift potini usuldan usulüyle ayaklarına yüklenip fiyakalanarak...

O çocuktu. Ortaokulluydu. Sınıf arkadaşı Zeyno'yu deli gibi sevdiğini sanıyordu. Gerçi "yerin kulağı vardır!" dendiğini işitmişti, fakat inanmıyordu. Çünkü o, korkulacaksa sadece tanrıdan korkulması gerektiği yargısını doğru buluyordu. "Müstakbel kayınpeder"inin sözü dinlenir sakalların sahibi olduğunu -ne yazık- bilmiyordu. Bir gün bir bay polis dedi ki kara cobunu şahlandırıp kanlata vınlata günboyu:

— Paşa rütbeleri mi sandın ki kıçının yamalarını kız peşinde koşarsın da coşarsın, seni bre itin oğlu!

Öz babası morartılardan bildi ertesi gün herşeyi ve dedi ki bir ince ceviz dalını şahlandırıp kanlata vınlata günboyu:

— Paşa rütbeleri mi sandın ki kıçının yamalarını kız peşinde koşarsın da coşarsın, seni bre itin oğlu!

O çocuktu. Ortaokulluydu. Sınıf arkadaşı Zeyno'yu deli gibi sevdiğini sanıyordu. "Aşk için ölünür be!" deyip dolanıyordu. Deniz filandır ve Amerikan Altıncı Filosu falandır, müthiş merak ediyordu ama doğrusu pek anlamıyordu. İnceden -kimbilir neden?- sızılanıyordu. Anasını çok, ama pek çok seviyordu, lakin ne kucaklıyordu dolu dolu ne de kucaklattırıyordu. Gurbet yoluna böylece de çıkılabilir olduğunu kavrayamıyordu.

O çocuktu. Yıl iki artı yetmişti. Ortaokulu bitirmişti. Zeyno'su da o yıl başlık yoluyla İstanbul'a gelin gitmişti. (Bu olay üzerinde nedense yıllar sonrası da düşünmüştü o çocuk ve üzülüp üzülmediğini bilememişti.) Sular yunmuş yine haralanmış yunmuştu ve o çocuğun delicek yanı azbuçuk durulmuştu. Çünkü -laf aramızda- hayata birşeyler oluyordu herkesi sarıp sarmalayan ve o çocuğun dili sarmaşıklaşıp damağı kuruyordu. Ve alev alev yanıp sancı sancı kıvranışı böylece başlar olmuştu. Çünkü -bu da kalsın aramızda- yeni kitaplar da okur olmuştu kardeşler, hele de aşkı ve teri anlatan içli-dışlı romanlar okur olmuştu ve ufka dalar olmuştu sık sık, hele de aylı aysız geceler yorgunu alaca dağ doruklarına diker olmuştu gözlerini ve artık -sanki- günde altı aylık akıl ile altı okka yürek büyütür olmuştu akan kara zaman içinde ve ilgi yöneltir olmuştu kan doymazı topraklar üzerinde can alıp vermelerin tarihine ve bir de insan gibi insan olanın gönlünü fırtınalardan ilkyazlara, kucaklayışlardan ayrılışlara değin ince ince hüzünleyip sızlatan içli türküler dokur olmuştu yüreğini...

Böylece başlamıştı hayata ve ölüme dair hayat yangını kaygılar: Kimi kez baskın, boğucu, bir dizi çocuk yüzü öfke; kimi kez atak, çapkın, uçarı; kimi kez dağlı, kırgın, yaralı...

•

Yedi yıl geçti aradan...

Say ki deniz yedi kez sürülmüştür toprağa hoyrat çocuk, say ki ilkyaz yüreğinden yedi kez hançerlenmiştir. Yedibin yandan yedibin kez saldırıya geçmiştir yedibin yıldır kokusuna vurgun olduğun yurdunu güzelleyen çiçeklerin düşmanı; ki kan kokusu vardı ağzında, yedibin yıllık vahşetin kan kokusu...

Yedi güzel insan yedibin kez yiğitlenmiştiler, yani çiçek severdiler candan ve yedibin kez ölüp yedibin kez dirilmiştiler. Yedi çirkin yaratık yedi bin kez güzelliğin görüntüsüne bürünüp -kalleşlik adına- yanında yöresinde dolanmıştılar yedi güzel insanın... Ah, yiğit olmasına pek yiğit idi o yedi güzel insan, lâkin yedi ayrı dağ doruğunda yedi ayrı otağ kurmuş yaşar idiler ve yedi ayrı dilden söyleşip yedi ayrı göğüsten savurur idiler toprağa tohumu...

Ve aşk pir yaralandı...

Sen de yaralıydın hoyrat çocuk... Yaraların yanık yanık süzülürken ufka damarlarından, yedi yıl yedi asra bedellenir olmuştu gözünde, yedi asır yedi bin yıla... Yeniden doğmuştun çocuk, ama bu kez gerçekten doğmuştun, çünkü yaralarından doğmuştun ve bir kiraz kokulu keman suları ağlatacak denli hüzünlü bir ezgiye boğmuştu evreni... Yeniden doğmuştun evet ve özleyiş kesilmiştin hemen tırnaktan saça sevişmelere, koklaşmalara..

Aşk pir yaralıydı, sen yaralıydın, yaralı yedi yıl vardı ardınızda. Ve başlayan yıl simgesi olmuştu solmuş ve alaca karanlığın tutuklusu olmuş bir hayatın. Artık önünüze açılan tüm yollara çakallık pusu kurmuştu ve nöbete durmuştu süngüsüyle ölüm...

Elimi tuttu, boynunu uzatıverdi, yangın yeriydi, öptüm. Sonra ufka nazar etti, yeşillendi ufuk, ağladım.

— Koparmışlar yeşil kız, koparmışlar nariçi kuşun boynunu. Yavruydu, alaca yeldi, kekik, reyhan, yabanıl ot kokardı. Senden tadlar sunardı dudaklarıma... Ötüşü dallarda, uçuşu mavilerde yankılanmayacak artık. O donduran kış gecelerini sarmalamayacak, yıldızlara taşımayacak alaca çarpıntılar içindeki gümüş yüzlü çocuk ruhları... Bak! Bak! Ağlıyorum.

— Ağlamıyorsun hoyrat çocuk, yüreği eflâtunum benim, ağlamıyorsun. Milat öncesinden kalma bir şaraptan damlacıklardır o kül rengi gökyüzüne savurduğun... Yavru kuş dönecek bir gün. Nariçinin tüm kuşamıyla, tüm haşmetiyle dönecek. O öç almasını da bilir. Göreceksin... Sar! Hadi sar belimi! Elâ toprak sırma saçlı yâr belidir, ince dere olursun.

Mayıs akşamlarının kandili aydan aylâ idi yüzü, teni menekşelerden yumuşak, çığıltılardan diri... Esmerliğini o yurdun yazgısından kuşanmış saçları yorganımız oldu sancıyan gecede...

İnce dere ırgalandı, gümüşlendi, süzüldü.

Paris, Nisan 983

1983 Nobel Edebiyat Ödülü Olaylı Bir Karardan Sonra William Golding'e Verildi

Çizgi: DAVID LEVINE

GÜRHAN UÇKAN
• Stockholm

Her verilişi yeni bir olay olan Nobel Edebiyat Ödülü tanınmış İngiliz yazar William Golding'e verildi. 72 yaşındaki yazar, *The Lord of the Flies* (Sineklerin Lordu) adlı ilk romanı ile 10 milyon satmış ve birçok dile çevrilmişti. Daha sonra yedi roman, bir öykü toplamı, iki deneme kitabı ve birkaç piyes yayınlamıştı.

İsveç Akademisi yazmanı *Lars Gyllensten*, Nobel Komitesinin kararının, "...Golding'in romanlarındaki gerçekçi anlatım sanatına özgü görüş sahası ve mitlerin çokanlamlı genel geçerliliği ile insanların günümüzdeki yaşam koşullarını aydınlatmasından ötürü," alındığını söyledi. Stockholm'ün ünlü "Eski Kent" semtindeki Akademi yapısında çok sayıda gazetecinin sorularını yanıtlamaya çalışan genel yazman, niçin kadın sanatçılara ödül verilmediği konusundaki soruya, ellerini iki yana açarak, "Bilmem ki..." diye yanıt verdi.

Aynı sırada İsveç'in TT ajansının sorularına yanıt veren Akademi ve Nobel Komitesi üyesi ve ünlü ozan *Artur Lundkvist*, kararın kendisine danışılmadan alınmış olduğunu ve "bir darbe ile karşı karşıya olduğunu," söylüyordu. Kendisinin Fransız yazar *Calude Simon*'un ödüllendirilmesinden yana olduğunu söyleyen Lundkvist, "İlk oylamada Golding yedi, Simon beş oy aldı. Onran sonra başka bir oylanma yapılmayacağı söylendiği için ben, son toplantıya katılmadım. Ne ki yeniden oylama yapmışlar," dedi. Golding'i "Fazla bir özel ilgi gerektirmeyen küçük bir İngiliz fenomeni" olarak niteliyen ozan, Nobel komitesinin bunca yıl titizlikle kendine sakladığı tartışmaları ilk kez dışarı sızdıran üye olma özelliğini kazandı.

Güney İngiltere'nin Wiltshire bölgesindeki Broad Chalke adlı köyde haberi radyodan duyan William Golding, kendisini telefonla arayan gazetecilere, "Hiç kuşkusuz şaşırdım. Aday olduğumu bile bilmiyordum," demiştir.

İsveç Akademisi'nin yayınladığı bültende Golding'in yazarlığı şöyle tanımlanıyor:

"...kitapları çok eğlendirici ve heyecanlıdır. Zevkle ve kazançla okunulabiliyorlar; okurun önceden fazla şey bilmesi ve kolay anlar olması gerekmiyor. Ama aynı zamanda bu yapıtlar, eleştirmenlerin, araştırmacıların ve diğer ilgilenenlerin derine inmelerine ve bu şekilde çokanlamlı yeni şeyler bulup çıkarmalarına neden olmuştur. (....) Öyle denilebilir ki William Golding, bir başka İngiliz, *Jonathan Swift* (ki o da bilgili ve bilgisiz okurların yazarı olmuştur) ve Amerikan *Herman Melville* ile karşılaştırılabilir. Bu ikincisinin de yapıtları çok yönlü derinlik ve heyecan doludur. Kötülüğün ve birliğin insan üzerindeki büyük etkisi söz konusu olduğunda Golding'i görüşü çok keskin, kalemi çok sivridir."

William Golding, genellikle kötümser ve olumsuz bir yazar olarak tanımlanıyor. İnsanları etkileyen iki kavrama inandığı söylenebilir: Kötülüğe ve tanrıya. 1954'de yayınlanan ilk romanı *The Lord of the Flies*'da, bir adaya çıkan bir küme çocuğun nasıl giderek kötülüğün tutsakları oldukları anlatılır. (Bu roman 1963'de film haline getirildi.) Bunun hemen ardından yayınlanan *The Inheritors* (Mirasyediler) adlı romanında ise, insanda her şeye karşın "dokunulmamış" bir yan olduğu savında bulunur (1955). Birçok eleştirmen, yazarın bu yapıtının en ilginç yapıtı olduğu görüşündeler. Bir yıl sonra çıkan *Pincher Martin* adlı romanında yazar, ölmek üzere olan birisinin, bencillikle geçmiş yaşamına geri dönüşünü anlatır. Çıkış yolları bulunmuştur ama, artık çok geçtir. İnsanların günahlarının dökümü şeklinde sıralanabilecek bu romanlar dizisine, 1959'da yayınlanan *Free Fall* (Serbest Düşüş) de eklenilebilir. Beş yıl süren bir hazırlık döneminden sonra yazar, *The Spire* (Çatı/Zirve) adlı romanı ile okurların karşısına çıktı. İyiliğin ve kötülüğün aynı amaçta toplandığı bu yapıt için, "gizli anlamı en çok romanı" denilebilir (1964). Golding'in en hafif romanı olarak nitelenen *The Pyramid* (Piramit) -1967-, on iki yıllık bir aradan sonra *Darkness Visible* (Görünür Karanlık) ile izlendi (1979). İçerik bakımından en zengin olmak konusunda bu roman, "The Inheritors" ile çekişmektedir. Burada yazar, Milton'un cehennem tanımı ile uğraşır. Bir yıl sonra, *Rites of Passage* (Geçiş Yolları) ile yazar son romanını yayınlamış oldu.

William Golding'in öykü kitabı *The Scorpion God* (Akrep Tanrı) 1973, çok beğeni toplamış bir yapıtıdır. Buradaki öykülerinde yazarın uzmanı olduğu Mısıroloji biliminin izlerine rastlanır. Aynı zamanda tarihten, günümüz sorunlarını çözümlemekte ipuçları alınabileceği şeklindeki çıkış noktaları ile Golding' belki de ilk kez iyimser bir kişiliğe bürünür.

Ünlü yazara değin İsveçli eleştirmenlerce şu görüşler belirtildi:

"Yaşam savaşı, önemli sorular ve insandaki insan olma sorunu üzerinde boğuşan büyük yazar." (Ruth Halldén)

"Onun romanları, ışık ile karanlık arasında geçen çarpışmanın değişik sahnelerde oynanmasını içerir." (Knut Ahnlund)

"Golding'in uygarlığı, silinmesi çok kolay, ince ve hafif bir ciladır." (Bengt Sköld)

Birçok müzik aletini çalabilen yazar, eski Yunancayı anadili gibi bilmektedir. Usta bir satranççı olarak tanınır ve en büyük ilgi sahası Mısırolojidir. Mezar taşına "Merak etti" yazılmasını istediği söylenen Golding, çocuklarının dilerlerse bunu Yunanca yazabileceklerini söylemiştir. "Yunancası tek sözcük oluyor ve bu nedenle daha ucuza çıkar!" ●

AMERİKAN ROMANI

Ömer Türkeş

THEODORE DREISER SCOTT FITZGERALD SINCLAIR LEWIS JAMES T.FARREL

I. paylaşım savası sonrası ABD ekonomisi darboğazdan kurtulmuş, üretim ve gelir artmıştı. Ancak kapitalist sistemin yarattığı üretim anarşisi-gereksiz meta üretimi- ve pazarın doygunlaşması, emekçi kitlelerin yoksulluğa itilişi 1929 yılının sonlarında büyük bir bunalım getirdi. İşsiz sayısının 15 milyona ulaştığı bu dönem toplum yapısında önemli dalgalanma ve değişimlere neden olurken ekonomiye koşut olarak üst yapıda da bir alt-üst oluş görülür. Bu dönüşüm Amerikan yazınını derinden etkilemiş, yansıtılacak konu zenginliği ile birlikte dünya yazını ile de etkileşime girilmesi özellikle romanda 'altın çağı' yaşatmıştır. Dönem yazarlarının tümünde bunalımın birey toplum ilişkilerine yansımasını betimleme yönsemesi vardır. Özdeki bu benzerlik- yazarların ideolojik ve teknik ayrılıkları nedeni ile- yapıtların birbirinin tekrarı olmasını getirmez. Dönem çok değişik bağlamlarla, doğalcı, romantik, bilinç akımı, psikanalitik ve gerçekçi yöntemlerle en ince ayrıntılarına değin 'tanımlanmıştır'.

Theodore Dreiser (1871-1945)'in tüm yapıtları toplumsal sorunlar üzerine kurulu, fakat bu sorunlara yaklaşımı her yapıtında farklıdır. 1900 yılında "Sister Carrie" (Kızkardeşim Carrie) ve "Jennie Gerhart" benzer yaklaşımla doğalcı bir anlatının izlerini taşır. Yoksul Carrie, öykü süresince fiziksel güzelliği nedeni ile yükselir. Ancak bu öylesine bir yükseliştir ki, kirlenmemiş bir tek değer kalmamış, insanlar birbirlerinin 'omuzlarını' kullanmışlardır. Carrie ve Jennie'nin öyküleri, kapitalist sistemde- tıpkı emek gibi kadının, pazarda meta niteliğine dönüştürülüşünün öyküsüdür. Bu ahlaksal çözülmenin eleştirisini burjuva değer yargılarından sıvrılamadan yapan Dreiser, doğalcı anlatısını bilimselliğe yaklaştırma tutkusu ile toplum yapısındaki bozuklukları sergileyebilmiş ve dolaylı bir eleştiri yaratmıştır.

F.SCOTT FITZGERALD

Yazarın "The Financier" (Banker/1912), "The Titan" (Dev/1914) ile başlayıp yıllar sonra "The Stoic" (Duygusuz /1947) ile biten üçlemesinde Amerikan iş yaşamı anlatılır. Kahramanı Frank Cowperwood'un bu üç ciltlik yaşam öyküsü, ilk iki cildin ayrı, son cildin ayrı düşünce yapısı ile kaleme alındığını düşündürtüyor. Kanımca, yazar "The Financier"a başlarken "The Stoic"de kahramanının mutsuzluğunu betimlemek istemiyordu. Çünkü ilk iki romanında güçlü olanın kazanacağına olan inanç açıktır. Bu yıllarda ABD'de egemen ideoloji olan Sosyal Darwinizm (güçlünün güçsüzü alt etmesinin bir doğa kanunu olduğunu ve 'medeni' toplumlar için de geçerli olduğunu ileri sürer), yapıtlarında bilimsel olmaya özen gösteren Dreiser'i de etkilemiş ve güçlü olarak tanımladığı Cowperwood'un önündeki engelleri nasıl aştığını anlatmıştır. Ancak nesnel gerçekliğe olan bağlılık kendi savını çürüterek, güçlü olanın güçsüzü ezmesinin ne denli utanç verici olduğunu, insana özgü değerlerin nasıl çiğnendiğini ve bu savın doğadan değil kapitalist üretim ilişkilerinin sonucu olarak oluştuğunu sergilemiştir. Yıllar sonra "The Stoic" yazılırken Dreiser'in toplumsal olaylara daha doğru bir ideoloji ve tarih bilinci ile yaklaştığını çıkarımlıyoruz. 1929 bunalımından sonra yazılan romanda bireysel başarıların olanaklı olduğu demogojisi eleştirilir. Ancak, öncesinde bu denli yükselen, zenginleşen ve egemen sınıfın temsilcisi -iktidar ortağı- Cowperwood'un kapitalist üretim ilişkisi çözülmeden-maddi olarak- çöküşü oldukça güç olacaktır. Bu nedenle, yazar kahramanını mutsuz kılarak cezalandırır. Mutsuzluk bireysel nedenlerin değil, üretim ilişkilerinin çarpıklığının bir sonucudur. Bu yapıtını yazdığı yıllardan az sonra, Dreiser 'bilimsel sosyalizmi' benimseyerek Amerikan İşçi Partisi üyesi olmuştur.

"An American Tragedy" (Bir Amerikan Trajedisi/1922) için yazarın başyapıtı diyebiliriz. Toplum-birey çatışması, bireyin çıkarcı yönsemeleri ve toplumun iki yüzlü değer yargıları anlatılır. Clyde sınıf atlama özlemindedir, yetiştirilişindeki dinsel baskı ve yoksulluk kaypak ve güçlüye hayran bir karakter ile somutlanır. 'Köşeyi dönmesine' az kala, topluma verdiği bir açık, sonunu getirir. Öykü süresince güçlü-güçsüz ilişkileri yansıtılırken, birey karşısında daha güçlü olan 'toplum adaletinin' öfkeli bir acımasızlık taşıdığı, politik çıkarlarla yönlendiği, bireyin psişik yapılanmasının gözönüne alınmadığı (Dreiser Freud'un savlarından da etkilenmişti) ve burjuva ilişkilerinde belirleyici olanın maddi zenginlik olduğu açık bir tavırla sergilenmiştir. Yazara göre Clyde'ın suçu aynı zamanda onu yaratan -bir parçası olduğu- toplumun suçudur, bu bağlamda onu mahkum ettiği ölüm, gerçekte burjuva toplum yapısı için seçtiği son olarak da nitelenebilir.

"An American Tragedy" doğalcı değil, gerçekçi bir yönseme ile yazılmıştır. Burjuva insan ilişkilerindeki çıkarcılık, yaşamlarındaki anlamsızlık, fabrika işçilerinin sade ve anlamlı yaşamları ile çelişir. Roberta'nın temiz sevgisinin yanında burjuva aşk ilişkileri yoz ve ikiyüzlüdür. Dreiser' in egemen sınıfa alternatif bir sınıfın varlığını gördüğünü söyleyebiliriz.

Nesnel gerçekliği çarpıtmadan, bilimsel olmaya çalışarak yazdığı ilk romanlarında doğalcı bir anlatımı varken, olgunlaşma dönemi ürünleri gerçekçidir. Toplum yapısındaki açmazları ve çarpıklığı bu denli çıplak olarak açığa seren yazarın eleştirisinin günümüzde sesini duyuramamış olması biçeminin yeterince güçlü olmayışında aranabilir. Keskin bir gözlemciyken, 'dil ustası' değildir Dreiser. Genellikle fazla uzun ayrıntılara girmiş, bir dolu tekrarlamalarla 'az lafı çok sayfada' söylemiştir. Anlatıyı devingenleştiren epik durum ve kurguları göremeyiz. Yalın anlatımına biraz lirizm katabilse, dönemini yalnız içeriksel değil, biçimsel açıdan da etkileyerek 'klasikler' arasına katılacağı tartışılmazdı.

Sinclair Lewis (1885-1951) Nobel armağanı kazanan ilk Amerikan yazarıdır. "Main Street" (Ana Cadde/1920) romanı ile birlikte yazın dünyasında sesini duyurdu. Bu yapıtında 1914 ve 1920 yılları arasında Amerikan toplumunun davranış biçimlerini, konuşma ritmlerini, argo deyimlerle dolu bozuk şiveleri kullanması, o dönemde beğeni toplamasının kanımca en önemli nedenidir. Küçük bir kasaba doktoru ile evli, romantik Carol Kennicot, toplumun durağan yapısından bıkar, yaşamı değiştirmeye çalışır, ancak kocası ve çevresi tarafından engellenir. Toplumsal yaptırımlar ağır basmış ve yaşam dolu birey boyun eğdirilmiştir. Lewis öyküyü, Carol'a duyduğu sevgiyi ve kasabada süren yaşam biçimine, değer yargılarına olan nefretini gizlemeden anlatır.

SINCLAIR LEWIS

THEODORE DREISER

Onun kasabası da Anderson'unki denli kuru ve cansız gelir bize. Bireycilik, iki yüzlülük, bastırılmış cinsellik, bağnazlık... Lewis bu özelliklerin faşizmi doğurabileceğini sezmiştir. 1922 yılında yazdığı "Babbit" Amerikan iş yaşamını konu edinen bir romandır. Babbit alabildiğine çıkarcı, bağnaz bir kapitalisttir. Kendi çıkarlarına (yani toplumdaki yasalara) karşı çıkanları en tehlikeli düşmanı olarak seçerken, toplumda o güne dek varolan tüm değer yargılarını, tüm kurumları da benimsemesi bilinçli bir tutum değil, tarihin akışı durdurulmazsa kaçınılmaz sonun geleceğinin 'içgüdüsel' bir sezgisidir. Yazarın önemli yapıtlarından biri de "It Can't Happent Here" (O Burada Olamaz/1935)'dır. Burada olamıyacak dediği ve engellemeye çalıştığı, o yıllarda Avrupa'da yayılan faşizm olgusudur. Lewis faşizm ile mücadele için tüm insanları yardıma çağırıyor, romanında fantastik bir yaklaşımla faşist bir iktidar biçiminde yaşamın ne denli dayanılmaz olacağını sergiliyordu. Bireylerin faşizme karşı duyarsız olduğu bu toplumun eleştirisini tüm yapıtlarında bıkmadan tekrarlamıştır. Bireysel özgürlüklerin salt tutuculuk, varolan kurumların sarsılmaması gerekçesiyle kısıtlanması, Lewis'in yapıtlarının ana temasıdır ve yazar toplumsal yaptırımların karşısında durulamıyacağı düşüncesi ile umutsuzluğa kapılır.

Dreiser gibi Lewis'in eleştirisinin de unutulması yazınsal değerler zayıf yapıtlar vermesindedir. Görünüşte çok derin gibi görünen bulgularını yüzeysel olarak aktarmış, emekçi kitlelere güvenmemiş ve tam bir küçük burjuva umutsuzluğuna saplanmıştır. Kendi düşüncelerini yapıtlarında açıkça yansıtmak istemesi karakterlerini iplerle oynatılan 'kuklalar' durumuna düşürür; bunda eleştirisini keskinleştirmek için mizahsal unsurları kullanma yönsemesi de etkendir. Yapıtları içsel bir bütünlük göstermez, olaylar askıda kalmış, sürükleyici nitelik yok olmuştur. Öykü anlatmadaki bu başarısızlığı "It Can't Happent Here"ın estetiksel eksikliğini getirir. Oysa anlatıda fantezi unsurunu kullanarak, faşist iktidarın yaratacağı 'cehennemi' betimleme düşüncesi çok özgün bir görüştü. Ancak mizahı unsurlar fanteziye inandırıcılığını yitirtmiş ve okuyucuda karşı çıkılması istenen nesneye yeterince 'nefret' yaratamamıştır.

Biçemindeki eksikliklerine karşı, yaşadığı toplumu ve insanlığı faşizm tehlikesine, kapitalizmin getirdiği bunalımlara karşı uyarmasıyla Amerikan yazınında çok önemli bir rol oynamıştır.

F. Scott Fitzgerald (1896-1940) 1920'li yıllarda ürün veren yazarlar arasında konu olarak zenginlerin yaşamını seçip, 'caz çağını' yansıtan tek isimdir. Bu bağlamda Henry James'in izlerini taşıdığını söyleyebiliriz. Çağdaşlarının birey-toplum ilişkilerini, bunalımları anlattığı gözlenirken, ilk romanı "The Side Of Paradise" (Cennetin Bu Kıyısı/1920) da Fitzgerald'ın konusu kaynağı belirsiz zenginlikleri ile gününü gün eden burjuvalardı. Okunurluğunu günümüze dek koruyan ve yazarın baş yapıtı "Great Gatsby" (Büyük Gatsby/1925) aynı sınıfın hüzün dolu öyküsüdür. Fitzgerald okuyucuyu bu hüzne ortak ettirebilecek denli ustadır. "Tender Is The Night" (Dilimizde: Geceler Güzeldir/1934) aynı havayı taşıyan diğer önemli yapıtıyken, trajik yapısı Gatsby'e göreceli daha iyimser kurulmuştur. İki yapıtın ortak teması, burjuvazinin aristokrasiye öykünmesi diyebiliriz. Burjuvazi iktidarı devraldığı soylu sınıfın yaşam biçimini benimseyerek, maddi güce dayanan yeni bir 'soyluluk' hiyerarşisi yaratır. Gatsby ve Dr. Dick bu güce 'aşağılardan' tırmanarak ulaştıklarından, soyutlanmışlıkları hemen gözlenebilir. Maddi zenginliğinin kaynağı karanlık işlerden gelen Gatsby, servetinin sınırsızlığı nedeni ile aklanmış, verdiği partiler, evi-arabası-uçağıyla kendisini kabul ettirmiştir. Ancak kapitalist toplum yapısındaki bireysel yükselişin olanaksızlığını, yazar Gatsby'nin trajik sonu ile vurgular. Ölüm, öykünün romantikliğinin değil toplumsal ilişkilerin sonucudur. Dr. Dick daha şanslıdır. Başarılı bir psikiatrist olarak karısını yaşama kavuşturduğunda büyük bir servetin de ortağı olmuş, yeni 'soyluların' arasına kabul edilmiş, ancak çirkefe ayak uyduramayarak çökmüştür. Eski ilişkilerine dönünce kavuşur benliğine. Gatsby ve Dick'i reddeden yaşantı biçimi ise sürer gider. Öyküler farklı iki kıtada geçmesine karşın, insanlar ve toplum yapısı büyük benzerlik gösterir. Aile ilişkileri kopuk ve yoz, değer yargıları biçimsel ve maddi, bireyler üretkenlikten çok uzaktır.

Fitzgerald'ın yapıtlarında derin bir toplumsal içerikten sözedilemez. Eleştirdiği de, yan çıktığı da aynı sınıfın insanıdır. Toplum yapısını anlatırken, sınıf ilişkilerini, çelişki ve birliktelikleri, aktarılmak istenen sınıfın varolan diğer sınıf ile olan mücadelesini gözardı etmek, bu sınıfın gerçek niteliğinin gözden kaçmasını getirir. Kapitalist sistemde parçalanmış gibi görünen bütünlük, yazarı salt zengin burjuva yaşamını anlatarak Amerikan toplum yapısını da tanımlayabileceği düşüncesine götürmüştür. Bu toplum yapısının tarihsel gelişimi, değirmenin suyunu kimlerin taşıdığı yazarın hiçbir yapıtında yanıt bulmaz. Ancak yeni 'soyluları' ve onların ahlaksal çöküntülerini sergilerken, varolan değer yargılarına dolaylı bir karşı çıkış vardır.

Onun asıl başarısı öykü anlatmadaki ustalığıdır. İmge, benzetme ve lirizm anlatının yalınlığını bozmayan biçimsel bir güzellik getirir. Gerçekçi anlatıdan bilinç akımına geçiş sarsıcı ve estetiktir. Bakış açısındaki tutarlılık öyküye de tutarlılık ve akıcılık sağlar. Fitzgerald'ın yapıtları parlak yaz günlerinin sonrasında gelen sonbahar hüznünü okuyucuda duyumsatacak denli etkileyicidir ve kanımca onun büyüklüğünü getiren özelliğidir bu.

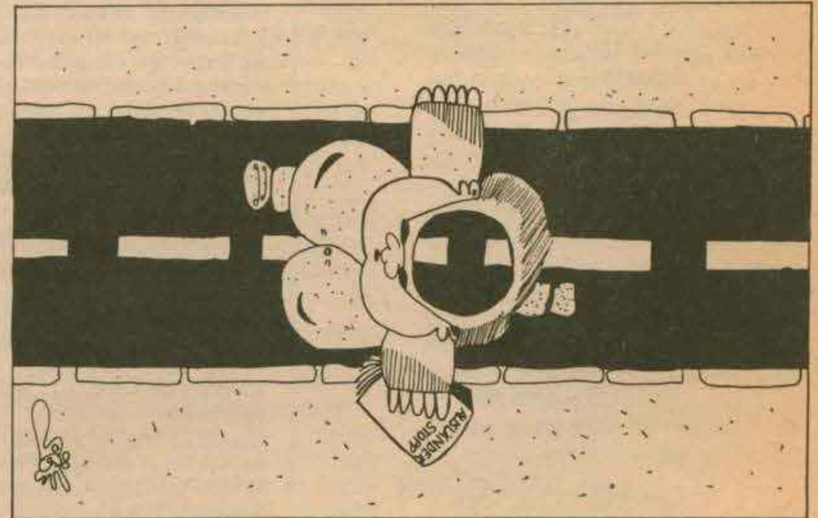
James T. Farrel (1904-1980) diğer birçok yazar gibi konu olarak toplumsal içerikli yapıtlar vermiştir. "Studs Lonigan" üçlemesi, "Gas-House Mc Ginty" ve dört ciltlik "Danny O'Neill" yapıtları bütünüyle 1930'lu yılların ekonomik bunalımlarını ve güç yaşam koşullarını anlatır.

Her biri kendi içinde bağımsız olan "Young Lonigan" (1932), "Young Man-Hood of Studs Lonigan" (1934) ve "The Judgement Day" (1935) romanları birbirlerini de tamamlar. Öykü William Lonigan'ın (sonraları Studs) çocukluğundan genç yaşta ölümüne dek süren trajedisidir. Yoksul, tutucu bir ailenin içinde yetişen Studs, gerçek yaşamda kendisine belletilen değer yargılarını yitirir. Bundan sonrası tam bir ahlaki 'sefalettir'. Farrel'in bu toplum yapısına karşı çıkışı, bireylerdeki dürüst duyguları yoketmesi, yol açtığı yoksulluğun bu bireyleri suç işlemeğe yöneltmesindedir. Kötülüğe karşı çıkış kahramanına seçtiği son ile somutlanır. "Studs Lonigan" üçlemesinde Dreiser'in (özellikle "An American Tragedy"nin) etkileri açıktır. Ancak Dreiser'in seçtiği ölüm, toplumsal nedenlerin bir sonucu olarak gelişirken, Farrel'in seçkisi 'ilahi adalet' şeklindedir ve bu bağlamda eleştirisi nesnellikten uzaklaşır.

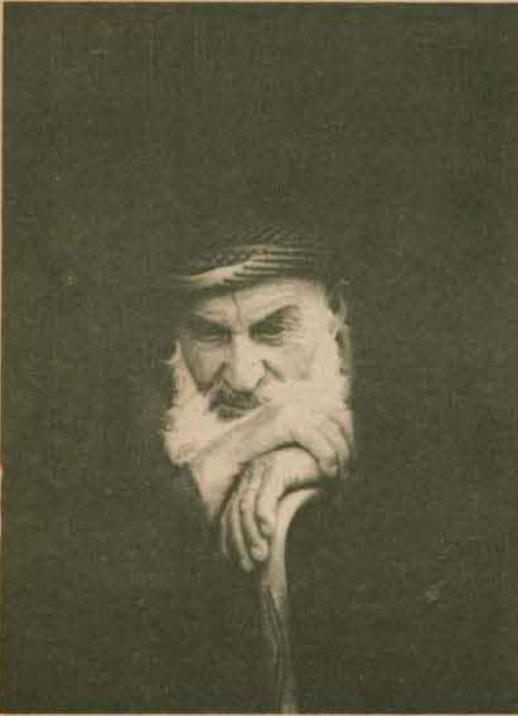
İkinci romanı "Gas-House Mc Ginty" Farrel için bir arayıştı. İçerikte gerçekliğe sıkı sıkıya bağlanış yapıta belgesel bir hava verir. Dönemin toplumsal sınıflar arası ilişkilerini ve ekonomik yapısını yansıtması (dolaylı eleştirisi) ile ilginç ancak önemsizken, yazarın biçimsel arayışı daha önemli bulunabilir. J. Joyce'un tekniğine öykünmüş, bir gün içersinde geçen öyküde bilinç akımının kullanmıştır. Ancak Farrel'in bu tekniği iyi özümleyemediği ve sonraki yapıtlarında yinelemediğini görüyoruz.

Farrel'in toplumsal eleştirisi (üretim ilişkilerine değil, değer yargılarına yönelik olarak) "Danny O'Neill" dörtlüsü ile sürdü. Bu yapıtları "Studs" denli başarılı değildir. İçeriksel hiçbir yenilik getiremediği belgesel nitelikli bu dört cilt, bakış açısının bir karakterden diğerine değişimi (Dos Passos'un "Manhatten Transfer" (1925)de başarıyla kullanması nedeniyle, bu teknik sonraları çok denenmiştir) ile de -anlatımı nesnelleştirmek için kullanılmışken- bütünlüğü parçalar, önemsiz karakterleri de öne çıkarır. Okuyucuyu geçmişe ve yaşanan ana götürüp getirerek aktarılan öyküdeki ayrıntılı betimlemeler konu ile ilintisiz ya da Danny'nin gelişimini sanıldığı gibi etkileyecek nitelikten uzaktır. Studs'ın düşüşünün zorunluluğu okuyucuya kanıtlanırken Danny'nın yükselişi soru işaretleri ile doludur.

Farrel'in yazarlığının ortalamanın üzerine çıkamayışının nedeni, hep aynı bölgeyi, benzer toplumsal ilişkileri, davranış kalıpları değişmeyen karakterleri (ortalama tiplerdir bunlar) çizmesinde aranmalıdır. Kahramanlarının tümü koyu bir yoksullukta, dinsel baskıda gelişir. Bunalımları yansıtmış, ancak yoksul insanların, emekçilerin gereksinimlerini ideolojik bağlamda ele alamamıştır.

"Yabancılar Durdurulsun" GÖKHAN DEMİRCİ

RIZA BALOĞLU ile söyleşi

Konuşan: VAHİT ARAS

□ *Fotograf sanatı konusunda geçtiğimiz günlerde bazı yayın organlarında "fotograf sanat mıdır, değil midir?" türü tartışmalar oldu. Bu konuda sizin görüşleriniz nelerdir?*

■ Bence böyle bir tartışmayı başlatmak amaçlıdır. Galile'nin, "Siz kabul etmek istemeseniz de dünya dönüyor," şeklindeki sözlerini, "Siz içinize sindiremeseniz de, kendinizin de yaptıklarınızı inkar da etseniz; Türkiye'de sanat fotografı vardır, ve bu amatörlerin gayretleri ile yürümektedir, yürüyecektir, şeklinde söylüyoruz.

Çünkü biz amatörler bilincimizle inancımızla, insana olan sevgimizle, topluma olan sorumluluğumuzla yola çıktık.

□ *Fotograf sanatı hakkındaki genel görüşleriniz nelerdir?*

■ Fotografın temel işlevi belgeciliktir. Sanat fotografçısı saptadığı görüntüye duyarlılığını, bilincini katmalı ama, estetik kayguları göz ardı etmeden.

Gelişen teknolojinin fotografa önemli katkıları olacaktır. Bir koşulla; tekniği yerinde ve doğru olarak kullanmakla. Sanatçı anlatmak istediğini iyi bilmeli, sanatçı sorumluluğunu hissetmelidir.

□ *Bir sanatçıya göre "Türkiye fotografına musallat olan klikler," diğer bir sanatçıya göre ise, "Türkiye fotograf sanatının gelişmesinde amatörlerin payı büyüktür". Bu anlamda amatörlük ve profesyonellik konusunda neler söyliyeceksiniz.*

■ Kullanım olarak amatör sözcüğünü yaşamını kazandığı asıl işi dışında sevdiği konuda bir şeyler yapmaya çalışan olarak tanımlıyoruz. İnsanlarımızın ilgi duydukları, sevdikleri dallarda eğitim yapamamaları ve yaşamlarını kazanamamaları, yazık ki ülkemiz gerçeği. Yine fotografçılığı meslek edinmişlerle amatörler arasında bir bağın olmayışı da ülkemiz gerçeği.

Ustalarımız amatörlerimize destek olmak şöyle dursun, yok saymak, horlamak için sıraya girmişler.

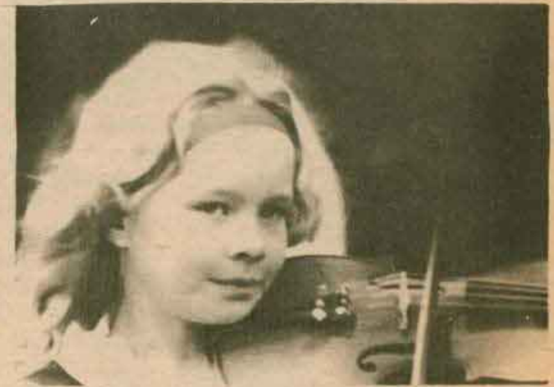
□ *Hollanda'da açtığınız "Bulutlar da Çiçek Açar" fotograf serginiz hakkında bilgi verir misiniz?*

■ Sergimizi Korkut Akın ve M.Emin Alkan arkadaşlarımla birlikte hazırladık.

Korkut özellikle öyküleme ve kurgu çalışmalarına katıldı.

Sergimiz doğum ve ölüm arasındaki insan yaşamını işliyor. Kederiyle hüznüyle, sevinçiyle, gelenekleriyle kültürüyle Anadolu insanını.

Anadolu insanının yaşama sevincini Avrupa'ya taşıdık.

□ *Kısa metrajlı filminiz hakkında bilgi verir misiniz?*

■ Onbeş dakikalık bir film, yaşlı bir balıkçının doğanın acımasızlığı ve denizin dalgalarına karşı verdiği yaşam kavgasını anlatıyor. Filmimizin adı "VOLİ" bu balıkçılıkta kullanılan bir tür ağın adı. Üç dört kişinin kullanabildiği bu ağı balıkçımız tek başına, üstelik günde üç dört kez serip toplamakta.

Yaşı yetmişin üzerindeki balıkçımızı kentin azgın ve karmaşık yapısı doğaya itmiş. Balıkçıyı ilk gördüğümüzde hemen etkilendik. Mekan insan ve konu hemen karar vermemizi sağladı. Voli bir yıllık bir çalışmanın ürünü.

Rıza Baloğlu, 1953 yılında Kastomonu Araç'da doğdu. Fotografa 1973 yılında başladı. Eskişehir Açık Öğretim Fakültesi Sinema TV Bölümü öğrencisi.

Bildiği Var

Alaz
Alaz soluyan kıraçların
Dargın açan güllerin
Yaşlarından önce
Hasretleri büyüyen
Çocukların
Zulmün karasına
  Çıra
  Çıra
  Çakanların
Ve ölümü
Alnına beşibirlik
Göğsüne karanfil
Gibi takanların
Bir bildiği olmalı
Bir bildiği var elbet

Yusufcuk

Tende bıçak
Aşta ağu
Sürmeyi
Sular almış
Kınayı yel
Ve karanlığa
Kilitlenmiş gülüm
  Boşuna ötme
  Yusufcuk
  Ekmek yavansa
  Geceler
  Sahipsiz değil
  Yaşamla atbaşı
  Yürürken ölüm

Hasan Ali Toptaş

JÖNTÜRKLER VE 1908 İHTİLALİ

E.E. RAMSAUR
214 sayfa, 1972, Haziran İstanbul

TANER GÜREL

Tarih bilimi, son birkaç yılın en bereketli alanlarından birisi olma özelliğini sürdürüyor. Özellikle, orta çağ-feodalizm ekseninde süren tartışmalar, çağcılı anlamak açısından önemli bir işlev yüklenmeye aday görünüyor. Çağcıl olanı anlamanın, toplumun hangi aşamalardan geçtiğine, toplumsal psikolojinin gelişmeler karşısındaki tavrına, insanların tarihlerini yapmadaki istemine, bilinçliliğine ve kuşaklar arasında bu bilinçliliğin bir geleneğe dönüşmesine ışık tutması açısından da önemi büyük.

Tartışmalar, birçok soruyu da gündeme getiriyor. Tarih bir bilim midir? Tarihde kuramsal çerçevenin önemi nedir? Tarihin metodolojik ilkeleri var mıdır?

Tartışmacılar, verdikleri yanıtlara göre saflara ayrılıyorlar. Geçmişi çözümlemeye yönelik çalışmalarında, kimi araştırmacılar, rastlantıya büyük önem veriyorlar. Kimileri, genele uydurmak için, özgül olanı atlıyorlar. Kimileri de özgülün önemini abartarak, toplumlar arası etkileşimi es geçerek, keyfiyete düşüyorlar.

Tartışmalara, yayınevlerince yabancı yazarlar da katılıyor. Geniş bir kaynak taraması ile hazırlanmış bu kitaplar yalnızca belgeler açısından önemli bir yere sahip. Tarihi daha çok rastlantılara yaptıran bu yazarlardan en ilginçi de Ramsaur.

Ramsaur'un 1957 yılında bir tez çalışması olarak kaleme aldığı kitap 1972' de Türkçeye çevrilmiş. Geçtiğimiz günlerde de ikinci baskısını yapmış. Ramsaur, çalışmasındaki tüm fikirlerin ve yargıların kendisine ait olduğunu belirttikten sonra, ısrarla vurguluyor: "Yazar, Amerikan Dışişleriyle olan ilişkisinden, kitabın herhangi bir biçimde Amerikan hariciyesinin görüşlerini yansıttığı anlamı çıkarılmamasına özellikle dikkat çeker."Bu peşrevden sonra kitabın özünü açıklıyor:"1908 Jön Türk ihtilali birtakım liberallerin ya da özenti liberallerin yüzyıla yakın bir zamandır süregelen faaliyetlerinin patlama noktasıdır. "Böylesi bir saptama ile, İmparatorluğun başına bela olan hareketi açıklamak da kolaylaşıyor. Askeri Tıbbiye' de oluşan ilk politik örgütlenmeye de, Paris'den gelen trenlerin Sirkeci Garına gelmesi ve de trenlerden Liberal fikirlerin yayılmasını neden olarak -gösteriyor. Örgütü kuranların toplumsal durumu, toplumsal ilişkiler es geçiliyor. Belgelerin açıkça ortaya koyduğu olaylarda çıkardığı yorumlar, Ramsaur'u keyfiyete sürüklüyor. Ayrılıkçı gruplara karşı, İttihat ve Terakki'nin Padişah yanında yer almasına dek varıyor yorum.

Cumhuriyeti hazırlayan kadrolar arasındaki ilginç tartışmaları belgelerle ortaya koyması da, elindeki kaynak bolluğuna verilmelidir. İttihat Terakki ve Masonlar arasındaki ilişkiye dikkat çekmesi önemlidir. Ama nedenini ortaya koyamamış olmasıda ilgi çekicidir. Toplumsal etkileşimi, 1905 de Asya ve Orta doğuda bir anda başlayan patlamayı gözardı ederek görmemesi de ilginç. Osmanlı özgürlükçüleri, Çarlık Rusyası ve İran'da yaşanan olaylardan sonra savaşın biçimlerini değiştirmişlerdi. Bu değişim, bir ölçüde, Paris'deki merkezlerin etkisinin kalmadığını da ortaya koyuyordu. Ramsaur, örgütün, daha çok kapitalistleşmesinin yoğun olarak geliştiği bölgelerde kök bulmasının da nedenini ortaya koymamış. Halk hareketinden kopuk ama, ona yakın gibi gözüken İttihat ve Terakki'nin neden böyle bir tavır içinde olduğunu aramak gereğini de duymamış.

Ramsaur'un, Osmanlının sonuna, cumhuriyetin başına dek zincirlenen çalışmasını, Petrosyan'ın "Sovyet Gözüyle Jön Türkler" isimli çalışması ile karşılaştırarak okuduğunuzda, kaynakların ve belgelerin anlamını kavrayabilir, bugün kimi çevrelerde süren geleneği anlıyabilirsiniz. ●

FEODAL TOPLUMDAN 20. YÜZYILA

Leo Huberman
Çeviren: Murat Belge
Dost Kitabevi Yayınları
1982, 316 sayfa, 400 Lira.

ALİ ÖMER GÜNEŞ

Leo Huberman adını birçok okuyucu "Sosyalizmin Alfabesi" yapıtından anımsıyacaktır. Konuya yeni başlayanlar için temel kavramları içeren o yapıtı gibi, "Feodal Toplumdan 20.Yüzyıla" incelemesi de yine temel kavramları belletmeye yönelik.

Kitap iki ana bölümden (1. Bölüm:"Feodalizmden Kapitalizme", 2. Bölüm: "Kapitalizm") oluşuyor. Feodal toplum yapısı ve üretim biçiminin incelendiği I. Bölümde, yazar sınıfları, dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar (kilise, soylular ve serflere karşılık gelir) olarak adlandırmış: Feodal toplumun ilk dönemlerinde zenginliğin tek ölçüsü topraktı ve açıktır ki bu dönemin savaşları da toprak paylaşımını amaçlayacaktı. Süreç içerisinde feodal toplum yapısı kendi iç çelişkileri (Dinamikleri) ile bağrından yeni bir sınıf yarattı: Burjuvazi... Ticaret ekonomisinin gelişmesiyle (kentlerin doğuşu da aynı dönemdedir) birlikte, feodal toplumun doğal ekonomisi çökerken 'köylülüğün zincirlerini kırmasına' yardımcı oldu. Angarya yerini para ranta bıraktı. Topraksa metalaşmıştı. 11. yüzyıldan 15. yüzyıla dek süren bu dönemde iyice güçlenen orta sınıf, işlevini yitiren feodal soyluların yerine güvenliklerini sağlayacak yeni bir iktidar aradı: Şehir devletleri yerlerini merkezi krallıklara terketti.

15. yüzyıldan 18. yüzyıla değin geçen süreyi Ticari devrim olarak adlandırabiliriz. Paranın akışı üretim akışını gerektirirken, bunu karşılayamayan lonca sistemi zorunlu olarak çözüldü. Dönemin tüm öğretileri, ekonomi yasaları burjuvazinin gelişmesine yardımcı olacak biçimdeydi. Savaş nedenleri de değişmiş, toprak paylaşımı yerini pazar paylaşımına bırakmış ve koloniler oluşturulmuştu. Ancak kapitalizmin rahatlıkla gelişebilmesi sorunu herşeyden önce emek sorunudur. Emeği halen toprağa bağlı kılan feodalizm üretici güçlerin gelişmesine engel olduğu için değişim kaçınılmazdı: 1689'da İngiltere'de yasalarla gelen devrim, Fransa'da 1789'da büyük bir toplumsal patlama ile ortaya çıktı.

2.Bölümü kapitalizmin incelenmesine ayırmış yazar: Kapitalizmin iktidarı paranın iktidarıdır. Para, kar karşılığı satmak için mal veya emek satın almakta kullanılan bir sermayeye dönüştü. Ancak sermaye kârı yaratan emek olmadıkça sermaye olarak kullanılamayacağından, kapitalist üretim için gerekli emeğin nasıl sağlanabildiğinin öyküsü, emekçilerin üretim araçlarından nasıl yoksun bırakıldıklarının öyküsüdür.

Ücretli emeğin yaşam koşullarını gün geçtikçe zorlaştıran ve (feodalizmde olduğu gibi) üretici güçlerin gelişmesini engelleyen kapitalizmin çözümlemesini ve bu sistemin yerini sosyalizme bırakmasının kaçınılmazlığını ortaya koyan Karl Marx'tır. Marx bu çözümlemesini, kapitalizmi en iyi tanımlıyan sermayeyi inceleyerek yaptı. Marx' ın teorisini yaptığı şeyi, onu izleyenler-Lenin ve diğer Rus bolşevikleri 1917' de iktidara el koyarak pratiğe çevirdiler. Dünya'da yeni bir üretim biçimi ve ona dayanan toplum yapısı, 'Sosyalizm' kuruldu. Kâr için üretim yerini kullanım için üretime bırakırken üretim araçları da üretici güçlerin eline geçti.

Huberman yapıtının son bölümünde Avrupa'da tırmanan faşizm olgusunu incelerken, savaşın siyasal ve toplumsal niteliğinin, bireylerin ve gurupların ya da halkların 'iyi niyeti' ile değil, ama savaşı yapan sınıfın durumu ile, bu sınıfın siyaseti ile, güncel toplumun egemen iktisadi gücü olan sermayenin ilişkileri ile, uluslararası sermayenin emperyalist niteliği ile belirlediğini görmüş ve kaçınılmaz olan 2. paylaşım savaşının iki faşist liderin (Hitler ve Mussolininin) kişisel istemleri sonucu olamayacağını açıklamış. Ancak aynı bölümde "faşist devletin kapitalistlere emirler verdiği, kapitalistlerin kanatlarını kırptığı" biçimindeki savları, yazarın faşizmin, tekelci kapitalizmin hizmetindeki bir devlet biçimi olduğu gerçeği üzerinde tam bir netliğe varamadığını gösteriyor. Yazarın kapitalist devletlerdeki gecekondu olgusuna bakışı da eksik kalmış. Huberman gecekonduların ortadan kaldırılamayışına, 'kimi mal sahiplerinin aldıkları gecekondu rantını' neden gösteriyor. Oysa ki, endüstirileşme sürecindeki toplumlarda gecekonduların işlevi, gereksinilen ucuz emeği barındıracak en ucuz yaşam birimi olması ve dolaylı olarak işgücüne verilen ücreti azaltmasıdır. Bu bağlamda kapitalist toplum yapısı içindeki yerini yitirmesi düşünülemez.

"Tarihi ekonomi teorisiyle ve ekenomi teorisini tarihle" açıklamayı savlayan bu yapıt, barındırdığı akıcı diliyle, özellikle konuya yeni başlayanlar için faydalı bulunacak nitelikte. Ancak ürkütücü ve 'kuru' bir bilim dilinden kaçınmayı amaçlarken, ortaçağ olaylarını açıklamak için örnekleri günümüzden seçerken yazar, zaman zaman konunun ciddiyetini vurgulamaktan uzaklaşmış. Ancak bunlara rağmen üretim ilişkilerini ve toplum yapılarını feodalizmden 1936'ya dek özetleyen yapıtın konuya ilgi duyan ama, kavramların görünümünden ürken okuyucular için çok yararlı olacağı görüşündeyim. ●

EL SALVADORLU YAZAR MANLİO ARGUETA:

"YENİ BİR ORTA AMERİKA EDEBİYATI DOĞDU!"

Stockholm/YARIN

Geçtiğimiz Ekim ayının ilk haftasında Stockholm'e gelen El Salvadorlu yazar *Manlio Argueta,* Orta Amerika'da yeni bir edebiyatın doğduğunu söyledi. "Yaşamda Bir Gün" adlı romanı onbir dile çevrilmiş olan yazar, ülke ülke dolaşarak dikkatleri El Salvador'da süregelen insan kıyımına çekiyor. Argueta, baştaki yöneticilerin, artık çeşitli ödüllerle eski yazarları desteklemediklerini, tüm harcamalarını silâh almaya, baskıya ve yakıp-yıkmaya ayırdıklarını belirtti. Sözlerine, bu eski, yaşlı ve yerleşmiş yazarların, çıkışı edebiyatı bırakmakta bulduklarını ve onların yerlerini, genç bir direniş edebiyatının genç temsilcilerinin almakta olduğu şeklinde devam etti. Yazar, "Bu edebiyatın kökleri, halkların direnişindedir," diyor.

Argueta, yazarlık yoluna, Guatemalalı ozan *Otto Rene Castillo* ile çıkmış olduğunu ve yakın dostunun trajik ölümünün, vatansever, dürüst yazarları bekleyen görevin güçlüğünü kanıtladığını sözlerine ekledi. 1950'li yıllarda başlatılan bu direnişin, o zamanki diktatör Lemus'un 1960'da yıkılması ile sonuçlandığını anımsatıyor ve bundan sonraki üç aylık süre içinde ülkesinin ilk kez demokrasi yaşadığını açıklıyor. Ardından yeni bir darbe ile yeniden dikta rejiminin başlamasını, Latin Amerika gerçekliğinin tipik örneği olarak gösteriyor.

"Bazen gerçekler o denli kötü ki, olduğu gibi kâğıda geçirilince okura inanılmaz geliyorlar." Önceleri şiir yazan Argueta, artık tüm zamanını romana ayırdığını sözlerine ekliyor.

"MARIANELLA" İÇİN BARIŞ ÖDÜLÜ KONUYOR

14 Mart 1983 günü El Salvador rejimi tarafından öldürülen avukat Marianelle Garcia-Villas'ın adına kurulacak olan "Halkın Barış Ödülü" için Avrupa'nın birçok ülkesinde para toplanıyor. Bilindiği gibi Marianella, "El Salvador'da İnsan Hakları Komisyonu" CDHES'nin başkanıydı. Bu örgüt, ülkelerinde demokrasinin kurulması için gösterdiği çalışmalardan ötürü tüm dünyada saygı ile izleniyordu. Marianella Ödülü, bayan avukatın başlattığı uğraşı en iyi şekilde sürdürecek barış örgütüne verilecektir.

5. ULUSAL KISA FİLM YARIŞMASINA KATILIM 19 ARALIK'DA BİTİYOR

İFSAK'ın 5. ULUSAL KISA FİLM YARIŞMASI'na son katılma tarihi 19 Aralık 1983 olarak açıklandı. 1977 yılından sonraki çalışmaların katılabileceği yarışmanın seçiciler kurulu şu isimlerden oluşuyor.

Sinan ÇETİN, Atilla DORSAY, Hilmi ETİKAN, Erden KIRAL, Ali Habib ÖZGENTÜRK, Rekin TEKSOY, Gani TURANLI

İFSAK'ın yarışma konusunda açıklaması şöyle:

"Ülkemizde ticari olmayan kısa film çalışmalarının çok zor koşullar altında gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu zor koşullara karşın özgün bir yapıt oluşturabilme coşkusunu içinde taşıyan pek az yapımcının özendirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

İFSAK'ın ULUSAL KISA FİLM YARIŞMALARI gerek ortaya çeşitli ürünlerin çıkmasında, gerekse bu ürünlerin gösterim olanağı bulmasında bugüne kadar belli bir başarıya ulaşmıştır.

5. Yarışmayı düzenlerken, yine bu amaca ulaşmada en büyük özveri yarışmacılara düşecektir."

Şubat ayında Fransız Kültür Merkezi'nde toplu gösterisi yapılan 4. ULUSAL KISA FİLM YARIŞMASI'na toplam onbeş film katılmıştı.

N. BİLGE CEYLAN ÇEKOSLOVAKYA'DA İKİ ÖDÜL ALDI

Çekoslovakya'da, üniversiteler arasında düzenlenen Uluslararası Fotoğraf Yarışması'nda Saydam (Dia) dalında Birincilik ve İkincilik Ödüllerini İFSAK ve BÜFOK (Boğaziçi Üniversitesi Fotoğraf Kulübü) üyesi N.Bilge Ceylan kazandı.

DRESDEN MÜZİK FESTİVALİ BAŞARI İLE SONUÇLANDI

Demokratik Almanya'nın Dresden kentinde düzenlenen ve opera türünün seçkin örneklerini içeren müzik festivali tamamlandı. İzleyenlerce en çok beğenilen gösteriler arasında, Macarların uyguladığı "La Pescatrice' (Nicola Piccini), Bulgarların" II Filosofodi Campagna" (Baldassare Galuppi) ve Dresden'li genç besteci Jan Treider'in "Meister Mateh" bulunuyor. Özellikle genç besteciler için girilmesi güç bir sanat dalı olan operada, gençlere olanak sağlaması ile bu festival beğeni kazandı. Konuk toplulukların en başarılısı olarak, Moskova Akademi Müzik Tiyatrosu gösteriliyor. Bu topluluk, Tichon Chrennikov'un "Frol Skobeyev" ve Nikolai Rimsky-Korsakov'un "May Night" adlı operalarını başarı ile uyguladı.

İSVEÇ'DE 1.ULUSLARARASI SÜPER–8 FİLM FESTİVALİ DÜZENLENİYOR

Lund Üniversitesi'nin düzenlediği Süper-8 Film Festivali' nin Birincisi 1984 yılında İsveç'de yapılıyor.

Yapılan açıklamada, 8 mm. lik filmin bir ortam oluşturduğu ve bunun film yapımcılarına kendilerini gösterebilmek için büyük olanak sağladığı belirtiliyor.

Yarışmaya 1979'dan sonraki, en uzun otuz dakikalık filmler katılabiliyor.

Yarışmada beğenilen dört filmin her birine ikiyüz dolarlık ödül verilecek.

Yarışmaya katılma formu ve ayrıntılı bilgi İFSAK, P.K. 272 Beyoğlu-İST. adresinden alınıyor.

ERSKINE CALDWELL'A ONUR ÖDÜLÜ VERİLDİ

Fransa'nın Nice kentinde düzenlene Dünya Yazarlar Konferansı'nda, Amerikalı romancı Erskine Caldwell'a onur ödülü verildi. Konferans sırasında, seksen birinci doğum yıldönümü kutlanan Caldwell'ın 1941 yılında "Tütün Yolu" adlı romanından beyaz perdeye uyarlanan film de gösterildi.

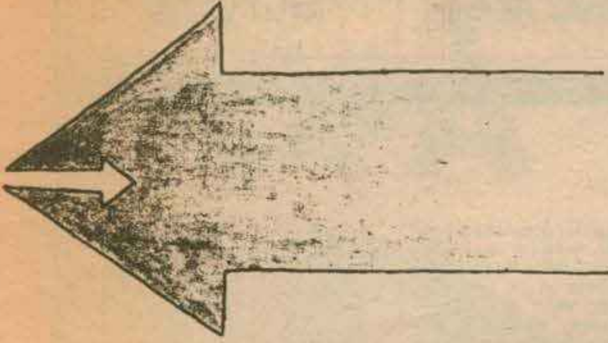
Caldwell bugüne dek 68 kitap yayınladı ve yapıtları bütün dünyada 100 milyondan fazla satıldı. ABD'nin güney bölgelerindeki kırsal kesim insanlarını gerçekçi biçimde anlattığı roman ve öyküleri, Caldwell'ı en önemli Amerikan romancıları arasında yeralmasını sağladı.

KARİKATÜRCÜLERE DUYURU "İNSANLIĞIN ÇAĞIMIZDAKİ DURUMU"

İtalyan fotoğrafçı Paola Cresci, belli konularda fotoğrafla karikatürü birleştiren kartlar yapıyor. Cresci bu kartların çeşitli zamanlarda sergilerini de açıyor.

Dileyen karikatürcülerimiz, çizgilerini Paolo Cresci'ye gönderebilirler. Konu: *"İnsanlığın Çağımızdaki Durumu"* Boyutları: 35x50 cm. Cresci, kendisiyle ilişki kuran karikatürcülere 100 adet basılan kartlardan ve diğe karikatürcülerin kartlarından da bir dizi gönderiyor. Cresci'nin adresi ise şöyle: Paolo Cresci, 383 Via Livornese 50 055 Lastra a Signa, Firenze ITALY.

EMİN BEBEK

TAYFUN ÖZEL

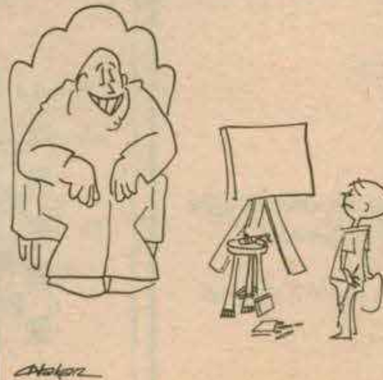
KEMAL URGENÇ

"ANKARA SERGİSİ 17 EKİM'DE AÇILIYOR

Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği ve Kent Koop'un işbirliği içinde gerçekleştirdikleri 'ANKARA' adlı belgesel fotograf sergisi 17 Ekim'de Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisinde açıldı. 1983 Ankara'sını tüm yönleriyle belgeleme çalışması, AFSAD ve KENT KOOP'un hazırladıkları bir projeye uygun olarak Mayıs ayında başlamıştı. KENT konusunda fotografçıları eğitecek bir dizi konferans, ODTÜ öğretim üyeleri tarafından verilmiş, daha sonra fotografçılar eski Ankara, gelişen Ankara, ulaşım, günlük yaşam, ticaret ve alışveriş merkezleri, Ankara'da konut gibi konular çerçevesinde çekimler yapmışlardı. Çalışmalara 30 AFSAD üyesi aktif olarak katılmış, 4000 kareden fazla fotograf çekilmiştir. Çalışma giderleri KENT KOOP tarafından karşılanmıştır. Bu çalışma ile oluşan arşiv AFSAD tarafından korunacaktır. Seçilen 150'den fazla fotograf, KENT KOOP kuruluş yıldönümüne rastlayan 17 Ekim'den başlamak üzere 24 Ekim tarihine kadar sergilendi. Daha sonra başka kentlerde de sergi yinelenecektir. Sergi, fotografın toplumsal işlevini yaşama geçiren bir örnek olarak değerlendirildi. Önümüzdeki aylarda çalışmadan seçilen fotograflarla bir kent albümü hazırlanacağı öğrenilmiştir.

AYIN KARİKATURÜ/
HAKAN EKEN

satranç

Dr. SELÇUK ALSAN
HALİT YÜCEL

KOMBİNEZON ELEMANLARI

Kombinezon bir üstünlük kazanmak için uygulanan kısa vadeli bir taktik plandır. Kombinezon bir seri tehditten oluşur, böylece düşmanın hareketleri kısıtlanır ve kombinezon sonucunu kesin olarak hesaplamak mümkün olur. Kombinezon genellikle her oyuncu için 4-5 hamle sürer, fakat daha uzun veya daha kısa da olabilir. Kombinezon ile 4 avantajdan biri sağlanır: Pozisyon üstünlüğü, taş üstünlüğü, mat ve kaçınılmaz bir matı beraberliğe dönüştürmek.

Kombinezonun temel elemanları şunlardır: 1-Çifte hücum (double attack): A- ÇATAL, B-ŞİŞ, C- AÇMAZ, D- ÇİFT TAŞLA ÇİFTE HÜCUM (ARADAN ÇEKİLME), E- BOŞ KARELERE HÜCUM, 2- Savunma sistemini bozmak: A-BEKÇİLERE HÜCUM, B- BEKÇİLERE AŞIRI YÜKLENME, C- TUZAK, 3- Tempo (zaman) kazanmak.

Çifte hücumdan tek taşla düşmanın iki taşına birden hücum etmeniz anlaşılır, bir taşla iki kuş gibi bir şey... Hasmınız ancak bir taşını kaçabilir veya koruyabilir, siz kaçamayan veya korunamayan taşı alırsınız, tabii bazen hücum ettiğiniz iki taştan biri diğerini koruyacak şekilde kaçar, o zaman çifte hücum atlatılmış olur. Şimdi çitfe hücum şekillerini tek tek görelim:

A- ÇATAL (FORK): Çatal bir taşın iki taşı birden istemekte oluşudur. At şu 4 nedenle en iyi çatal atıcıdır: 1-At kendisi saldırıya uğramadan herhangi bir düşman taşını (At hariç) tehdit edebilir. 2-At Vezir ve Kale'den daha değerli olduğundan bu gibi ağır taşları içeren çatallarda harcanabilir. 3-Adımı kısa olduğundan ön saflarda ve dolayısı ile düşmana yakındır. 4-At taşların üzerinden atlayabilir. At'ın 6 çatal durumu vardır: a) Üç büyüklerden (Şah, Vezir ve Kale) ikisi aynı yatay veya dikey üzerinde aralarında 1 veya 3 kare olacak şekilde durmaktadır (Şekil la ve 1b). b)Üç büyüklerden *ikisi* 3x5 veya 2x4 karelik bir dikdörtgenin köşegenlerinden biri üzerindedir (Şekil 1c ve 1d). c) Üç büyüklerden ikisi aynı çapraz üzerinde yanyana veya 2 kare aralıklı olarak bulunur (Şekil 2a ve 2b).

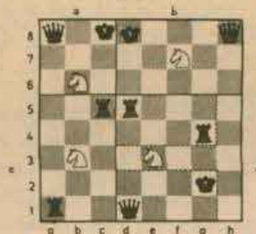
Aynı yatayda aralarında tek kare bulunan iki taşınız piyon çatalı için hedeftir (Şekil 2 d). Kale, Fil ve Şah da çatal atabilir (Şekil 3b, c, d). Vezirinizin bulunduğu kareden geçen artı ve çarpı işaretleri Vezir'in ateş ettiği 8 kareyi belirler (Şekil 4). Görüldüğü gibi vezir teorik olarak aynı anda 8 taşa hücum edebilir (SEKİZLİ HÜCUM), *tabii bu nadirdir. Daha* sık rastlanan şekil 2c'de görülen Vezir çatalıdır, burada görül*düğü gibi Vezir çatalı Şah* demeyi de içerirse ağır kayıp verdirebilir, Şah kaçtıktan veya önü kapatıldıktan sonra Vezir tehdit ettiği taşı alır, tabii Şah bu taşın yanına gelebilirse veya tehdit edilen taş Şah'ın önünü kapatabilirse Vezir taş yerine hava alır, Vezir'in çatalı havada, balığı tavada kalmıştır. Vezir'in korunan taşlara çatal atması bir kazanç sağlamaz (Şekil3a). Bir At aynı anda en çok 8, Fil veya Kale en çok 4 taşı tehdit edebilir, fakat SEKİZLİ, YEDİLİ..., DÖRTLÜ, ÜÇLÜ HÜCUMLAR TEORİK OLARAK MÜMKÜNSE DE NADİRDİR.

Çatala gelmek istemiyorsanız şunları hatırlayın: Vezir hem artı, hem çarpı işareti yaparak ateş eder; Kale yalnız artı, Fil yalnız çarpı işareti yönünde ateş eder. Şah Vezir gibi, fakat kısa ateş eder. Piyonları ise çift boynuzlu yaratıklar olarak düşünmek yerinde olur: Bir piyon iki boynuzunu iki taşınıza sapladığında çatal yemiş olursunuz. Düşman At taşlarınıza yaklaştığında uyanık olun: Acaba taşlarınız At'ın 6 çatalından birinin ucunda mıdır? Taşlarınız karşı taraftan çatal yiyecek duruma gelmişse, kendikendinize sessizce Çatal Alarmı verin ve mümkünse taşlarınızı bir an önce dağıtarak çatal durumundan çıkın.

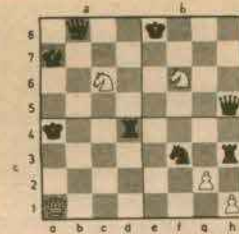
B- ŞİŞ (SKEWER): Burada şişkebap şişine geçirilmiş etleri andıran bir durum sözkonusudur: Sizin bir taşınız, aynı yatay, dikey veya çapraz üzerinde arka arkaya duran iki düşman taşını tehdit eder, düşman taşlardan rütbece büyük olanı direk ateşiniz altındadır, yani rütbece küçük olan taşın önündedir, öndeki ağır taş ateşinizden kaçınca siz onun arkasındaki hafif taşı alıverirsiniz (Şekil 5a, b, c). Şişlemek (daha doğrusu mızraklamak) Vezir, *Kale ve Fil için en doğal* savaş yöntemlerinden biridir. Şimdi Şişleme'yi somutlaştıralım: "Vezir mızrağını fırlattı, düşman Şah yana kaçınca Şah'ın arkasında saklanmış olan Fil mızrağı yiyip canverdi".

C- AÇMAZ (PIN): Şişe benzer: Sizin bir taşınız düşmanın aynı yatay, dikey veya çapraz üzerinde bulunan iki taşını tehdit etmektedir; fakat Şiş'ten farklı olarak küçük rütbeli taş, direk ateş altındadır; *bu nedenle* kaçamaz, çünkü kaçarsa arkasındaki büyük rütbeli taş isabet alacaktır. Şekil 6a'da mutlak (absolüt) açmaz görülüyor: Siyah At yerine çakılmış gibidir. Şekil 6b'de ise daha gevşek bir açmaz var: Vezir açmaz hattını (1. yatayı) terkedemiyorsa da bu hat boyunca gezinebiliyor.

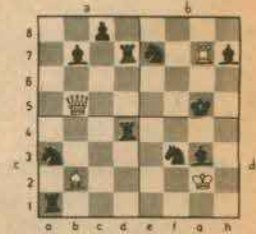
Şekil 1

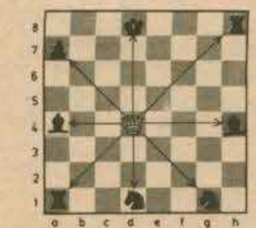
Şekil 2

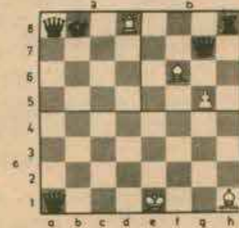
Şekil 3

Şekil 4

Şekil 5

Şekil 6

14 Kasım 1950'de yitirmiştik Orhan Veli'yi.. Gece Postası Gazetesi'nde haber merkezini yönetiyordum. Bu sevimli şairin ölüm haberi gelince:

"Nasıl olur, daha 35 inde.. Bir suyukast'a (Suikasıt) gitmesin?" demiştim. O gün polis haberlerine bakan rahmetli Sadettin Işık, telaşla gitmiş, bir süre sonra gelmişti:

"Bir solcu arkadaşıyla içki içmiş, sonra ölmüş. Yazık olmuş"

Ölümünden kısa bir süre önce Yeni İstanbul' daki bir yazısında şöyle demişti:

"Yahya Kemal'den sonra gelen bir Nâzım Hikmet, ortalığı büsbütün karıştırdı. Vezin gibi, kafiye gibi kösteklerin yanısıra "şiir dili böyle olmalıdır, şiirde şu kelimeler kullanılır, bu kelimeler kullanılmaz" filan gibi bağları da söküp attığı için halkın dilini daha rahat kullandı. Şiire, her türlü kelime ile birlikte küfrü, narayı bile soktu. İzinden yürüyenler oldu. Böylelikle Türk şiiri daha geniş nefes almağa başladı." (29 Ekim 1950)

Diyenler oldu ki, Orhan Veli, Nâzım'a karşı olsun diye 1940 sonrası "piyasaya sürüldü". Bu tür değerlendirmenin ne belgesi, ne ussal kanıtı var. Ama, Orhan Veli'nin, Nâzım gibi peşinden pek çok genci sürüklediği bir gerçek. Kısa şairlik yaşamında eski şiirin tadıyla doyumlu kuşakları hop oturtup hop kaldırtan Orhan Veli, Nâzım'ın karşısında olmadı, üstelik 1950 de başlatılan af kampanyasında yürekliliğini gösterdi, yazı yazdı, açlık grevi yaptı, düz yazılarında da, şiirinde de mertçe döğüştü.

Ölümünden kısa bir süre sonra Melih Cevdet Anday, onu, olduğu gibi tanımlamıştı:

"Orhan, alelade insanları, fakirleri, halkı severdi. Küçük memur, küçük esnaf, işçi, balıkçı, garson, kundura boyacısı ahbapları vardı. Şiirinde tanıdığımız Süleyman Efendi, koltukçu, Şakir Efendi, Montör Sabri, Vesikalı yar, Altın dişli, şöförün karısı, Ahmetler, Lağımcı... Bu.. insanlardır. Ama ondaki halk sevgisi asıl halkın dilini kullanmasında görülür" Yağmur ve Toprak, Aralık 1950)

Orhan'ı bugünlere kadar yaşatan ve gelecekte de yaşatacak olan bu yoksul, bu çaresiz insanların dili, sözcüsü olmasındandı. Sözcük kuyumculuğuyla ne dediği anlaşılmayan dizeler yazmadı; anlamını anlama olanağı şairince de açıklanamayan inciler de döktürmedi. Etliye sütlüye karışmamanın inandırıcı olamayan gerekçesini de vermeden toplumun sorunlarından da kaçmadı. Oktay Rifat'ın yine Aralık 1950'de yazdığı gibi "Orhan Veli, Tanzimattan bu yana batılılaşmak için çırpınan ama batı şiirinin altmış, yetmiş yıl gerisinden bir gölge gibi yürümekten başka iş beceremeyen şiirimize bu açığı kapattırdı."

Oktay Rifat bu değerlendirmeyi yaparken Nazım'ı bir yana bırakıyordu. "Çünkü o, Türk şiir geleneği içinde apayrı bir çıkış noktasıdır" diyordu. Ve "Orhan'ın ileriye doğru yaptığı baş döndürücü hamleyi kestirebilmek için ilk yazdığı hece vezni şiirle, son şiirlerini... karşılaştırmak yeter "i de haklı olarak ekliyordu. (Yağmur ve Toprak, 1.12.950)

Orhan Veli'yi büyüten neydi?

Nâzım gibi bir büyük çığır açandan ve 1938 suskunluğundan sonra 1940 toplumcu gerçekçi şiir akımının hemen izinden yükselen "Garip"in incecik sayfaları neyi belirtiyordu?

1938 sonrasındaki ekonomik-siyasal düzenin sanata yansıttığı baskı, sanatçılara reva gördüğü işlemlerden sonra 1941 yılı bir başkaldırıyı açıkladı. Orhan Veli; hiç sayılan halkın diliyle halkın düşünce ve duygularını sadeliğin saltanatı içinde gözler önüne serdi. Cemal Süreyya' nın değerlendirme ve yargısını anımsayalım:

"Orhan Veli'nin büyük bir yapıtı yoktur, ama büyük bir işlevi vardır." (Papirüs, Eylül 1966, Sayı: 4)

Gerçekten de Orhan Veli, İkinci Dünya Savaşının ateş ve kan pıhtısı içinde insanlığı faşizme karşı birleştirdiği bir evrede, dünyaya boş veren Ahmet Haşim'in "Bir katre alev" saydığı Karanfil'e karşı şiiriyle dünü yerdi denebilir:

Hakkınız var, güzel değildir ihtimal,
Mübalağa sanatı kadar
Varşova'da ölmesi onbin kişinin.
Ve benzememesi
Bir motorlu kıtanın bir *karanfile*

"Yarin dudağından getirilmiş".

Hececi şairler, olup biten acılara göz yumarken Orhan Veli, 27 Eylül de 1939 saldırısından sonra Almanların bombaları altında susuz ve yiyeceksiz kalan Varşova halkının teslim olmasını bıdır gözyaşlarıyla karşılamış, 1943 Nisanında başlayan ve soykırıma dönüşen yoketmebarbarlığı karşısında onbinlerce insanın ölümüne, Haşim'e inat böyle bir ağıt yakmıştı. Evet, Orhan Veli'nin şiirde "büyük bir işlevi" olmuştu. Ama alçakgönüllü Orhan Veli daha 1950'de şöyle diyordu:

"Şiirde görmek istediğimiz işin gelecek üzerinde nasıl bir etkisi olacağını kestiremem. Ama bunun milletimiz için de, şiirimiz için de hayırlı olmasını dilerim... Şiirimiz iyiye doğru gidiyor her halde. İnsanlığa hizmet edecek, ona daha iyi bir hayat sağlama işinde payına düşeni başaracak bir şiir istiyorum. Şiirimizin bu yolda bir havası var. Bunu yabancılar da duyuyorlar, Mesela bıldır Fransız şairi Philippe Soupault gelmişti. Birkaç şiirimizi gördü. Hem çok Avrupalı, hem de çok Türk olduğumuzu söyledi. Fransız şairinin sözünü tekrarlayışımın bir sebebi de şu: Şiirimiz yerli olduğu kadar batılı olmak arzusunda." (Nihat Kuşlu'nun sorularına yanıtlar, Kaynak, Mayıs 1950)

Şimdi yazımın başına döneceğim:

Orhan Veli'nin İstanbul'da ölmesi üzerine basına yansıyan ilk varsayım "çok içtiği için" öldüğüydü. Oysa ben, ortamı gözeterek "öldürülmesi" olasılığının araştırılmasını istemiştim. Ama ne Gecepostası gazetesinin parasal olanakları, ne muhabir arkadaşın yeteneği bu düğümü çözebilecek güçte değildi. O günlerde dolaşan bir söylenti vardı:

"Yenilikçi şairlerin hepisi "kominist"(!); hepisinin köküne kibrit suyu.."

O kadar ki 1950'de TBMM'nin çıkaracağı bir genel aftan Nazım'ın da bağışlanacağı konusu gündemde iken şöyle fısıldanıyordu:

"Çıkarsınlar, affetsinler bakalım, bak yaşatacak mıyız?"

Bütün ilerici şairlere karşı "kominist" suçlaması yapılırken, Nâzım'ı bazı kişi ve grupların öldüreceği açık açık söylenirken, halkın diliyle halkı tutan şiirleri ile en önde gelen ve bayraklaşan Orhan Veli'yi de "haklamış" olabilirlerdi. Ama sonradan öğrenildi ki, 14 Kasım gecesi kaldırıldığı hastahanedeki ilk "teşhis" doğru çıkmamıştı: Orhan Veli "alkol zehirlenmesi"nden komaya girmemişti. Bir kaza geçirmiş, beyin sarsılması geçirmiş ve hekimler, onu iyileştirmeyi sağlayamamışlardı. Yine de bir soru işareti vardı: Kaza nerede olmuştu, nasıl olmuştu? Beyin sarsıntısı, en sonunda hep kanamaya mı dönüşürdü ve kanama mutlak ölüm mü demekti?

O günlerin ortamını Mehmet Doğan şöyle tanıtmıştı:

"İşimiz Edebiyat derslerinde, şimdiki açık oturumların ilk örnekleri sayılabilecek oturumların ilk örnekleri sayılabilecek edebiyat gecelerinde "yeni şiir"i bütün gücümüzle savunmaktı "eskici"lere karşı. Dedikodusu haftalarca süren gecelerdi bunlar. Bir çok dostlukların tohumları bu gecelerde atılmıştır. Tabi bir çok kırgınlıkların, hatta düşmanlıkların da.

Biz gençlerin kötülüğünü(!) istemeyen aklıbaşında (!) bazı büyüklerimizin bizi bir kenara çekip "ağbey nasihatı" vermeleri gecikmedi. Bize bu fikirleri aşılayanlar, bu dergilerin topu "kominist"ti. Bu şiirler "kominist" şiirleriydi. Bakmayın açıkca söylenmemesine, o şiirlerin altında hep "kominizm" tohumları yatıyordu. Önce tatlılıkla öğüt verip, sonra üzerimize üzerimize geldikçe biz daha sıkı sarıldık Orhan Veli'lere. Yeni akım, sanattan da öte bir anlam kazandı gözümüzde." (Yeni Dergi, Say. 31, Nisan 1967)

İşte bu havayı hep kokladığımız içindir ki, Orhan Veli'nin ölümünü "doğal" saymamıştım.

Eski şiirin esintisiyle serinleyip keyif çıkaranlar Orhan Veli ve arkadaşlarının "Garip"teki şiirlerini alaya aldılar. Böyle şiir mi olur, dediler, aleladeliğin edebiyata saldırısından söz ettiler. Hele Orhan Seyfi, Profesör Suut Kemal Yetkin ve Dr. Mehmet Kaplan, bütün olanaklarıyla yeni akımı ve 1940 kuşağı şairleriyle bu çıkışı izleyen yılların yenilikçi şairlerini hiçe saymada bile sakınca görmediler. 1949 yazında İ.A. Sarar adında bir heveskâr (sonradan Ed. Fakültesini bitirdi, öğretmenlik yaptı) 24 yaşın tezcanlılığıyla bir antoloji hazırlamış ve Kaplan'la Yetkin'in himmetiyle Türk şiirinin son 25 yıllık gelişimini de kendine göre anlatarak o günlerin önemli (!) şairlerinin ürünlerinden bir antoloji düzenlemiş, hocalarının yardımlarına teşekkür etmişti. O antolojideki şairlerden bir kaçını sıralayalım:

Fahri Ersavaş, Hikmet Par, Şinasi Saba, Esat Topkoparan, Kemal Yerdelen, Leyla Uzcan, Faruk Çağlayan, Hamdi Durmuş, Dündar Kortan vs.

Bugün hangi edebiyat kitabında bu şairlerin adı sanı anılır? Hangi edebiyat tarihçisi bu şairlerin özgün yapıtlarını inceler, ele alır? Ama Türk edebiyatının kalıcı şair, öykücü, romancı, eleştirmen, denemeci, çevirmen ve edebiyat tarihçileri bu gibi yadsımacılara karşın Orhan Veli gibi yaşıyor, Batıda, Doğuda yapıtları okunuyor, yaşamını yansıtan şiirleri sahnelerde seyirlik yapıt olarak canlanıyor. Egemen görüşlerin geçmişteki suçlamaları bugün anımsanınca, aklı başındaki insanlarımızın gülmesi somut bir eleştiri niteliği taşıyor.

Orhan Veli'nin bir yazısının "irtica" ara başlıkı kısmının son iki bölümünü aktararak onunla aynı görüşü paylaştığımızı söyleyeyim:

"Fabrikaya karşı el tezgahı, traktöre karşı karasaban, diş fırçasına karşı misvak, okula karşı medrese, bilgiye ve kanuna karşı mızraklı ilmihal birer geriliktir. Yani irticadır.

Biz irticaı nerede görürsek, yenmeğe çalışacağız. İleri fikirli Türk gençliği de bizimle beraber." (Yaprak, Sayı 12, 15 Haziran 1949)

ORHAN VELİ GERÇEĞİ

Kemal Sülker